

Filosofická fakulta Univerzity Karlovy

Ústav pro dějiny umění

Mgr. Marek Pučalík

**ŘÁD KŘÍŽOVNÍKŮ S ČERVENOU HVĚZDOU
A
IKONOGRAFICKÝ PROGRAM CHRÁMU SV. KARLA BOROMEJSKÉHO VE VÍDNI**

KNIGHTS OF THE CROSS WITH THE RED STAR
AND
ICONOGRAPHIC PROGRAMME OF THE ST. CAROLUS BOROMAEUS CATHEDRAL IN VIENNA

rigorózní práce

vedoucí rigorózní práce: Prof. PhDr. Ing. Jan Royt

Praha 2010

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně na základě materiálů uvedených v seznamu pramenů a literatury.

V Praze, 1. března 2010

Mgr. Bc. Marek Pučalík, O.Cr.

Velmi mi leží na srdci poděkování za vedení práce Prof. PhDr. Ing. Janu Roytovi, Prof. PhDr. Pavlu Preissovi, DrSc za velmi cenné rady a knižní materiál, Dr. Fridrichovi Polerossovi za konzultace a veškeré cizojazyčné materiály včetně fotografií, Andreasovi Gamerithovi, Prof. Schemper-Sparholz a ostatním kolegům za cenné rady a strávený čas. V neposlední řadě také patří velký dík překladatelům Tůmovým, paní Else a P. Ptáčkovi. Za grafickou podobu a korektury vzdávám díky spolubratru P. Lukáši Lipenskému O. Cr.

Úvod.....	5
I. Karel Boromejský, ochránce proti morové ráně a patron císaře	7
I.1. Epidemie v biskupském městě	8
II. Karel VI. fundátor nové votivní stavby	10
II. 1. Imperátor a jeho motivace ke stavbě	11
III. Výstavba a konsekrace	14
III. 1. a. Posvěcení zvonů	27
III. 1. b. Samotná konsekrace svatyně.....	29
III. 1. c. Konsekrace bočních olrářů	30
III. 1. d. Veřejná mše za účasti císaře a dvora	31
III. 2. Otázka duchovní správy	33
IV. Popis ikonografie exteriéru	41
V. Závažná ikonografie interiéru svatyně	48
Závěr.....	78
Obrazová příloha	79
Přílohy	108
Seznam vyobrazení.....	123
Seznam použitých pramenů a literatury	125

Úvod

Předložená rigorózní práce navazuje na můj dlouhodobý zájem o zpracování významné stavby vídeňského vrcholného baroka, dílo otce a syna Fischerů z Erlachu. K této práci jsem dospěl hlavně studiem materiálů za pobytu ve Vídni v roce 2006/2007, kdy se mi podařilo prozkoumat místní farní archív, jež patří řádu křižovníků s červenou hvězdou a dosud nebyl zpracován. Taktéž v Praze v řádovém archívu, který je uložen ve Státním archívu, jsem objevil zajímavé podněty, jež byly začleněny do rigorózní práce.

Práce má za úkol objasnit příchod řádu křižovníků s červenou hvězdou ke kostelu sv. Karla Boromejského ve Vídni. Řádoví velmistři již od počátku budování chrámu od roku 1715 usilovali o získání jednoho z hlavních klenotů monarchie – nového votivního templu, zasvěceného Bohu všemohoucímu a patronu stavby samotné císaři Karlu VI. Přestože se o chrámu již mnohé ví, především zásluhou Sedelmayera, přesto bylo a je mnoho otázek, jež některé se mi podařily objasnit právě v nabízené studii. V uvedené práci nabízím hypotézu, která mi vysvětlila z delšího studia archiválií, že totiž členové zmíněného řádu přispěli svojí vlastní pílí k obohacení interiéru a částečně i exteriéru ikonografickou bohatostí, kterou čerpali z vlastních zdrojů z Čech. Koneckonců urgence velmistřů Beinlicha a Böhmba v 18. věku vyvrcholily předáním chrámu řádu „*na věčné časy*“ roku 1733. Když sem první bratři dorazili v květnu 1736, byla stavba již skoro dokončená, přesto se ještě dokončoval interiér, kam zřejmě zasáhli ikonografii bočních oltářů a před hlavní vstup již před rokem 1737 patrně nechali postavit dvě skulptury andělů třímajících jak starozákonní, tak novozákonní kříž. Tito efébové nahradili plánované plastiky apoštolských knížat Petra a Pavla. Modely k andělům jsem objevil ve sbírkách Budapešťské národní galerie. Neméně zajímavou novinkou, poněkud pozapomenutou, je Granova skica z Grazu, zvaná „*Alegorie auf die Bautätigkeit Karls VI.*“ Zde Karlovy symbolické dvě ctnosti ukazují na významné mecenáty zmíněného panovníka. Totiž Karlskirche, Hofbibliothek a Josephsäule. Pozoruhodná skica dokládá také význam Svatokarelské svatyně. (obr. č. 1)

Na počátku rigorózní práce tedy vstupuji do problematiky životem sv. Karla Boromejského, dále rozvíjím panovníkovu motivaci, kdy po zavlečení moru 1713 do hlavního města, přistoupil ke slibu stavby nové votivní svatyně. Již 4. února 1716 byl položen základní kámen. Od 1714 žádá velmistr Konstantin Beinlich o předání budoucí stavby, kteroužto štafetu převzal a přivedl ke konci zmínění Bohmb. Řád zde vybudoval komendu a sídlo pro hospital s ubytováním pro sedm členů řádu, kteří pečovali jak o provoz kostela, tak špitálu, což ostatně byla imperátorova podmínka.

Nový chrám byl zamýšlen jako chrám Šalamounův, jež měl být zasvěcen samotnému Hospodinu. Na programu výbavy se podíleli dva dvorní concetisté Karel Gustav Haereus a Konrád Adolf von Albrecht. Chrám byl vystavěn na způsob římské centrály s kupolí. Vše dokládá italské školení Johanna Bernharda Fischera von Erlach. Původně měl být prostor vybaven poměrně stroze, ovšem po převzetí stavby Johannem Emanuelem bylo přistoupeno k módním změnám. Chrám byl stavebně rozdělen dle starozákonního dělení na předsíň, svatyni a velesvatyni. Ve velesvatyni – presbyteriu, našel místo oltář s retabulem z dílny

Ferdinanda Brokofa, snad dle návrhu již mladšího Fischera. Tématem je Karlova přímluva u sv. Trojice. Tedy hlavní oltář je zasvěcen patronu panovníka, další boční oltáře Nanebevzetí Panny Marie s plátnem od Sebastiana Ricciho aluduje na dceru Marii Terezii a další větší oltář na straně epištolní zasvěcen sv. Alžbětě Uherské s plátnem od Grana, ježto zase aluduje na manželku Elisabeth. Celým interiérem chrámu nás provází řádový kazatel Thoma, který pronesl při svěcení slavnostní kázání za přítomnosti velmistra a celého dvora na čele s císařem. Kazatel objasňuje i dosud nejasnou dedikaci malých čtyř oltářů bočních, na kterých jsou obrazy od Altomonta st., Jacoba van Schuppen, Pellegriniho a Grana. Ty ačkoliv ukazují Ježíšovy zázraky uzdravení, zakrývají původní patrocinia sv. Josefa, Jana Nepomuckého, Kristových Pěti ran a sv. Lukáše, jež jako jediný zůstal viditelně. Poměrně složitá ikonografie původního i současného konceptu chrámu sv. Karla je právě objasněna v předložené rigorózní práci.

I. Karel Boromejský, ochránce proti morové ráně a patron císaře

Karel uzřel světlo světa 2. října 1538 na zámku Arona u jezera Lago Maggiore na severu Itálie. Jeho otcem byl hrabě Gilbert Borromeo a matka Markéta rozená Medici. Krom Karla měli ještě jednoho syna a dvě dcery¹. Od dětství jevil vysoké nadání a zbožnost. V jedenácti letech byl ustanoven strýcem Juliem Caesarem Borrominim opatem v Aroně. Přijímá tonsuru a stává se opatem dalších dvou klášterů. V šestnácti letech je poslán na studia do Pavie a Milána. Zde vystudoval obojí právo a teologii. Ve dvaadvaceti letech ukončuje studia dvojím doktorátem. Mezitím se stává strýc Jan Angelo de Medici papežem a přijímá jméno Pius IV. Mladý Karel tedy dostává ihned po skončení studia kardinálský klobouk a přesídíl do Říma. Zároveň je jmenován apoštolským protonotářem a milánským arcibiskupem.

V roce 1562 umírá jediný Karlův bratr, nezanechav po sobě žádné potomky. Mladému Karlovi bylo doporučeno, ba byl nucen svojí rodinou i papežem, aby se vzdal duchovenské kariéry a nastoupil na bratrovo místo, aby rod mohl zdárně pokračovat. Ovšem mladý kardinál měl strýci papeži odpovědět „*Již jsem si zvolil choť, kterou jsem si oblíbil dávno*“.

Neúnavně se stará o zdárné skončení Tridentského koncilu (1545 -1563). Právě v závěrech sněmu bylo nařízeno nekumulovat obročí duchovním a dodržovat residenci. Borromeo chce přesídlit do své sídelní arcidiecése, ale na žádost nemocného papeže zůstává ve Věčném městě nadále. V létě 1563 je vysvěcen na kněze a již v prosinci na biskupa. Po papežově smrti 1565 se konečně dostává do své Milánské diecéze.

Na Tridentském sněmu bylo jeho zásluhou přijato mnoho věroučných a disciplinárních dekretů a jeho vlastním počinem bylo vypracování nového katechismu. Jak známo, koncil v Tridentu měl postavit hráz šířícímu se protestantismu a zabýval se mimo jiné učením Luthera, Kalvína a Zwingliho. Nesmíme ovšem zapomenout na přínos Karlův během Tridentina, kdy se zasloužil také o reformu liturgických knih a posvátné hudby. V roce 1577 vydává známé „*Instructiones fabricae et suppellectilis ecclesiasticae*“.² V tomto díle se věnuje církevnímu stavitelství, kdy kupříkladu radí, jak odlišit důstojnost katedrály od farního chrámu, či kaple nebo doporučuje pro půdorys tvar kříže a nikoliv kruhu. Chrámy mají být orientovány na východ, stát na čestném místě a nad vchodem má být podoba Panny Marie s Ježíškem, po bocích patrona kostela a ještě dalšího světce, jenž je v místě uctíván. Dále se zaobírá hlavním oltářem, bočními oltáři, tabernáklem a třeba i zповědnicemi, které jsou přímo jeho invencí.

¹ Isidor VONDRUŠKA: Životopisy svatých, Ladislav Kuncíř v Praze 1931, s. 290

² In: Sláva barokní Čechie, Praha 2001, s. 292 - 293

Jeho činnost a přísnost pudila mnohé, proto se nemůžeme divit neúspěšnému atentátu, který na něj v roce 1569 spáchal člen řádu humilitánů. Kardinál sám žil přísným odříkavým životem, nesa občas na krku provaz na znamení kajícího. ³ Měl velmi sociální cítění zejména s chudinou, hlavně v době epidemie moru v Miláně roku 1576. Traduje se, že zachránil město Milán před hladomorem, když nechal zdarma rozdávat chléb. Osobně vizitoval celou velkou diecézi, která před jeho příchodem byla ve značném morálním rozkladu. Potíral magie a zlozvyky na farnostech a staral se o zakládání nových škol a o vzdělání dětí. Svým příkladem a nařízeními reformoval diecézní kněžstvo a vzal pod svoji ochranu nově vzniknuvší řád voršilek. Pro obrovskou úspěšnost byl již roku 1583 jmenován také apoštolským vizitátorem ve Švýcarsku, kde měl řešit případy čarodějnictví a šíření učení Zwingliho a Kalvína. Zcela vyčerpan umírá 4. listopadu 1584 ve tři hodiny v Miláně a pátý den je pochován do hrobky milánského dómu. ⁴ Papež Pavel V. ho roku 1610 v Římě svatořečil.

I.1. Epidemie v biskupském městě

Horší než hladomor v Miláně roku 1570, navštívila město 1576 epidemie moru. Místodržitel, úředníci, šlechta a movití měšťané zavčas město opouštějí. Někteří ze zbylých úředníků a kněží prosili arcibiskupa, aby v Miláně také zůstal, aby byl oporou strádajícím lidem. Jiní ovšem žádali jeho odchod. Kardinál se rozhodl zůstat. Nařídil konat třídní kající pobožnost. Sbíral peníze, jídlo, nechal roztavit stříbrné náčiní z paláce, to všechno proto, aby co nejvíce pomohl.

Nemocní se prý dusili parami z rozkládajících těl, zdraví se báli je odnášet, aby se nenakazili. Mnozí kněží zůstali raději zavřeni na svých farách, ze strachu před zhoubnou ranou. Když to arcibiskup zpozoroval, sám šel příkladem a sloužil nemocným na ulicích. Karel již rozprodal téměř celé zařízení paláce, jen aby pomohl. V tom ho následovaly i šlechtické rodiny. V říjnu ovšem mor kulminuje. Každým dnem umíralo ve městě kolem stovky lidí. Lidé se báli vůbec vycházet a vytahovali raději jídlo koši do pater domů. Kardinál i kněží nosili u sebe neustále Svátost oltářní, aby mohli být užiteční umírajícím. Bohoslužby se sloužily na Karlův příkaz na oltářích umístěných na náměstích.

Mor ovšem neustával. Kardinál opět nařídil kající pobožnost a průvod. Lidé si sypali popel na hlavu a ubírali se do katedrály. V čele kráčel Karel také bos, s provazem na hrdle a s křížem na ramenou.

³ Slavomír RAVIK: O světcích a patronech, Praha 2006, s. 336 - 338

⁴ Josef POJAR: Hl. Karl Borromaus 1538 – 1584, Wien, s. 5

Nyní se zaměřil především na opuštěné děti. To dojalo skupinu mužů, kteří ho v tom také následovali. Na počátku roku 1577 konečně rána utichá. Mor skosil kolem 25 tisíc lidí včetně asi 150 kněží. Borromeo na poděkování nechal sloužit slavnostní bohoslužby a lid ho posléze nazýval „*zachránce města*“ nebo „*otcem vlasti*“. Následně zakládá hospital, dívčí špitál, spolek pro padlé ženy a další charitativní spolky.

Pomalu se do města vraceli původní obyvatelé. Někteří však nařkli kardinála, že zasahuje do státních práv. Místodržitel obžaloval arcibiskupa u papeže Řehoře XIII., že zavádí nevhodné posty, zapovídá tance, že je přísný na duchovenstvo a kladl mu za vinu další nesrovnalosti města. Papež nechal tyto případy prošetřit a na konec se postavil na stranu kardinála. Kvůli těmto nepříjemným kauzám musel Karel přímo do Říma. Po návratu byl od lidu veleben jako vzor hrdinství, obětavosti k bližním a pokory.

Vzorný příklad zbožného arcibiskupa udivoval Miláňany a záhy po smrti byl uctíván jako patron proti nakažlivým nemocem a jako vzor nového typu potridenstského biskupa. Se svatými Šebestiánem, Rochem, Františkem Xaverským a Rozálií patří k základní pětici morových patronů, které tak často spatřujeme v této skupině buď v sochařském, či malířském přednesu. Pravidelně se setkáváme s jeho zobrazením v kostelech řádu voršilek. Právě zmíněný arcibiskup výrazně změnil směr tehdy velmi liberální Voršilské družiny. Jako patron se ujímal mnohých bratrstev a mladších řeholních komunit.

Nás bude nyní především zajímat jako osobní patron císaře Karla VI. Habsburského.

II. Karel VI. fundátor nové votivní stavby

Monumentální stavba kostela vzešla z vlastní myšlenky císaře Karla VI. Karel, narozen 1. 10. 1685 ve Vídni jako nejmladší syn Leopolda I. a jeho třetí ženy Eleonory Falcko – Neburské nastoupil na trůn po svém bratru Josefovi I., který v pouhých 33. letech umírá a tak nečekaně uvolňuje místo imperátora svému mladšímu bratrovi⁵. Mladší syn byl u svého otce Leopolda oblíbenější než Josef. Byl zdrženlivý, nerozhodný, ale důvěřivý. Projevoval sklony k vážnosti, k rozvážnosti a miloval dvorní ceremonie. Traduje se také, že byl bezelstný, držel slovo a choval se spravedlivě. Byl nadán na jazyky, mnoho četl a hlavně miloval hudbu a umění. Sám komponoval, za hudbu vynakládal velký peněz a mnoho času, stejně jako na lov. Výchovou byl formován obdobně jako bratr, poněvadž mu byl chystán trůn španělských králů. Vychovateli mu byli P. Andreas Braun S. J. a Anton Florian von Liechtenstein. Jezuitský zpovědník ho vedl k hluboké zbožnosti a Liechtenstein ho formoval ke vzoru panovníka, který má vládu z Boží milosti. Mezitím po smrti španělského krále Karla II. Habsburského probíhala válka o Španělské dědictví. V roce 1703 se vydává mladý Karel bez armády do Španělska. Ovšem Karel II. v poslední vůli jmenuje svým nástupcem příbuzného Filipa z Anjou, ačkoliv předtím bylo dohodnuto, že nástupníky budou rakouští Habsburkové. Přestože neměl Karel zázračných úspěchů na válečném poli o svůj primát v Hispánii, učí se pilně španělsky a vstřebává duch španělského dvora. V roce 1705 po několika vyhraných bitvách byl prohlášen jako španělský král Karel III. Karlovi byla vybrána ke sňatku princezna Alžběta Kristýna, dcera vévody Ludvíka Rudolfa Brunšvicko – Wolfenbütelského a Kristiny Luisy Ottingenské. Alžběta rozená protestantka, konvertuje ke katolické víře. Svatba se konala v zastoupení 23. 4. 1708 ve Vídni v Hietzingu. V červnu 1708 se manželka nalodila v Janově a doplula za svým manželem. Zde jsou oddáni 1. srpna. Manželovi - císaři Svaté říše římské, povila roku 1716 Leopolda Jana. Dlouho vymodlený následník trůnu však ve stejném roce umírá. Po něm z manželství vzešly tři dcery. Marie Terezie 1717, Marie Anna 1718 a Marie Amálie 1725. Poněvadž císař neměl mužského potomka obhájil tzv. „*Pragmatickou sankci*“, ve které zajišťuje nejstarší dceři Marii Terezii nástupnické právo.

V roce 1711 po smrti bratra se stává rakouským císařem. Boj o španělské dědictví nekončí a Karel se nevzdává španělské královské koruny. 1713 je uzavřen mír v Utrechtu a císař se vzdává nároku na španělský královský trůn. Ovšem konec války skončil kompromisem. Králem se stal tedy Filip z Anjou, ale Rakousku připadlo Španělské Nizozemí, Neapolské království, Sardinie a Milánsko. O Sicílii se Rakouští Habsburkové dělili s vévodou saským.

⁵ Vít VLNAS : Princ Evžen Savojský, Praha 2001.

Na krále českého se dal korunovat až v roce 1723. V Praze poté pobyl čtyři měsíce, aby posléze spěchal za svojí milovanou ženou, která byl již ve vysokém stádiu těhotenství⁶.

Císař velmi dbal na chod dvora dle chodu španělského ceremoniálu. Každý den ráno byl účasten mše. Karel byl velkým stavebníkem. Nechal přestavět klášter v Klosterneuburgu dle španělského Escorialu – bohužel stavba nebyla nikdy tak velkolepě dokončena. Ale jeho nejznámějším počinem byla stavba nového votivního chrámu, jenž nechal úmyslně zasvětit svému hlavnímu křesťnému patronu Karlu Boromejskému. Ten byl zcela dokončen až roku 1737 a panovník jistě netušil, že již za tři roky zemře. Po Karlově šťastné vládě, vymírá Habsburská dynastie po meči a nastupuje s Marií Terezií a Františkem Štěpánem Lotrinským dynastie Habsbursko – Lotrinská.

II. 1. Imperátor a jeho motivace ke stavbě

Ještě ke konci války o Španělské dědictví během roku 1712 vypukla v Uhrách morová rána. Na jaře roku 1713 ji měla zatáhnout do Vídně nebohá žena z Uher. Den ze dne rostl počet nakažených. Nemoc se nesmírně šířila neboť jí přály velká vedra. Špitály se plnily a nestačily pojmout množství nemocných. Školy a univerzita byly zavřeny, dokonce bylo zakázáno v kostelech kázat, aby se co nejkratší dobu lidé shromažďovali na jednom místě. Přesto císař s manželkou i dětmi zůstal ve městě. Za devět měsíců zemřelo ve městě okolo deset tisíc lidí. Lidé s celým Dvorem byli nesmírně zstrašeni, jak dlouho bude epidemie trvat. Posledního roku 1679 skosila i s okolím na 50 000 lidí. Obyvatelstvo se upínalo ke svému pozemskému vládci. Ten zřejmě pohnut myšlenou na stavbu kostela sv. Petra „*Am Graben*“, který byl na počátku 18. věku vybudován také za odvrácení této nebezpečné metly slíbil Bohu, že postaví nový chrám k počtě sv. Karla Boromejského.⁷ Od 22. října se opět mohly konat bohoslužby v kostelech ve větší míře, protože mor pozvolna ustupoval. V tento den se shromáždil císař se Dvorem, starosta, šlechta, měšťané, klérus a radní ve dvorním augustiniánském kostele a poté šli průvodem do svatoštěpánského dómu. Zde před hlavním oltářem padl na kolena a přednesl všemohoucímu Bohu slib, že mu postaví chrám ke cti sv. Karla, jestliže odvrátí morovou nákazu od všech zemí Habsburského soustátí.

⁶ <http://www.mravenec.cz/henry/File-hist/KarelVI.rtf>, vyhledáno 10. 12. 2007.

⁷ Egon HANEL: Ursprung und Schicksale der Kirche St. Carolus Borromaeus in Wien, in: Gedenkschrift zum Doppel – Jubileum der Gelubde und Pfarrkirche St. Karl Borromaeus auf der Wieden 1733 1783, Wien 1933, s. 17 – 20.

„Ve jménu Boha všemohoucího, Otce, Syna a Ducha svatého,⁸

Nejvyšší, nedotknutelný, spravedlivý, shovívavý a milosrdný Bože. Já, Tvůj služebník Karel, kleče na kolenou před vznešeným oltářem tohoto dómu, uznávám a přiznávám dnes před Tebou, Božský Majestáte, že jsem já a můj lid zhřešili proti Tobě a že proto Tvoje ruka na nás těžce doléhá a smrtelný strach a hrůza hrozí kol dokola: napomenuti takovým postižením stojíme před Tvou tváří kvůli našim hříchům, pamětlivi jsouce Tvé shovívavosti, ve které sice trestáš, ale také léčíš, k branám smrti odvádíš i znovu vyvádíš. V tomto uznání Tvé dobrotivé vůle vyslovuji Ti Bože života dík z pobožného srdce. Současně pevně doufám, že Ty, ó Bože spásy, nám, kteří všichni jen v Tebe doufáme, budeš štítem proti šípům smrti a že nám můžeš dát bezúhonný život a zdraví pro všechny kraje naší vlasti.

Proto slibuji za sebe, svůj rod, mé říše a země a zaslibuji, pro rozmnožení Tvé velkomožné nádhery i naší svaté víry, postavit nový boží chrám zasvěcený svatému Karlu Boromejskému a věnovat prostředky a péči aby v tomto Božím chrámu k neustálé paměti odvrácení moru ze všech krajů Rakouské říše se slavily každodenně pro lid, který bude svoláván hlasem zvonu, tichá mše svatá a ve čtvrtek každého týdne pak mše svatá zpívaná. Kromě toho se budou modlit odpoledne každého dne pět desátků růžence a Loretánské litanie. Dále, protože já i moji následníci a zemské stavy cítíme povinnost složit Tobě, Božskému majestátu tento slavnostní slib za hříchy, nařizují veřejné modlitby, kající a děkonné pobožnosti.

Proto tedy snažně prosím v hluboké pokoře co nejnaléhavěji skrze nekonečnou plnost zásluh Ježíše Krista, Vykupitele a Původce života, jeho Matky neposkvrněně počaté Panny Marie, svatých: Josefa, krále Štěpána, Emericha, Václava, Vojtěcha, Víta, Januária, Leopolda, Kolomana, Floriána, Jiljího, Domitiána, Cyrila, Metoděje, Kasiána, Vigilia, Hermagora, Fortunáta, Acháce, Qirina, Modesta, Alžběty, Hedviky, Terezie, Růženy, Rosálie a ostatních svatých patronů, aby tuto oběť mého slibu a mé služby laskavě přijali a aby vyprosili u Tebe mého Boha a Pána, abys laskavě shlížel na památku tohoto Tobě slíbeného chrámu a svatyně, jejíž hlas bude hlásat Tvou chválu i kdybychom my mlčeli, jako na znamení spojení mezi Tebou a námi.

Ty, velký Bože, buď ve své velké dobrotě a pamatuj na nás jako i my chceme pamatovat Tvých příkázání, soudů a zázraků, ve vši bázni před veškerým utrpením, mečem, hladem a morem. Stejně tak chceme pohlízet na zachráněné členy mého rodu (kteří byli uchráněni moru) jako na naši – jiným způsobem dobra - v požehnané plnosti naplněnou žádost. Což si tak s veškerým lidem přeji na věčné časy, vyprošuji a doufám (pro sebe samého).

Karel, zavázaný Bohu slavnostním zaslíbením

Vídeň, jedenáctého dne před kalendami listopadovými.⁹

⁸ Ibidem s. 20-21.

Po tomto slavnostním příslibu se mělo přistoupit k činu. Byli osloveni tři významní architekti, k vyhotovení modelů, které měli předložit samotnému císaři. Johann Bernard Fischer von Erlach, Lukas von Hildebrandt a divadelní inženýr Ferdinand Galli-Bibiena. Z vyhlášeného konkurzu byl císařem roku 1715 vybrán Johann Bernhard Fischer von Erlach.

Johann Bernhard se narodil v červenci 1656 ve Štýrském Hradci jako syn sochaře Johanna Baptista Fischera¹⁰. Asi roku 1671 cestuje na studijní pobyt do Říma. Zde pracuje v ateliéru Johanna Paula Schora. Nejdříve je zaměstnán jako sochař, později architekt. Ve Věčném městě navazuje kontakty se známými osobnostmi z Akademie sv. Lukáše. Za zmínku stojí Gianlorenzo Bernini, Pietro Belori a Athanasius Kirschner S. J. Od roku 1683 je doložen v Neapoli, aby se vrátil mezi léty 1686 – 87 do Rakouska. Hned po návratu začíná prvními pracemi ve Štýrském Hradci, kde tvoří štukatury pro mauzoleum Ferdinanda II. a mauzoleum Eggenberské. Ještě v roce 1687 přesídlí do Vídně, kde setrvává do své smrti. Na počátku tvorby dělá drobné sochařské a medailérské práce. Ze známých děl je nutno vzpomenout podstavec pro Trojiční sloup „*Am Graben*“. Mezi první architektonická roku 1688 řadíme Sál předků ve Vranově nad Dyjí, návrh Zahradního paláce a Belvederu pro Liechtensteiny ve Vídni a ideální plán pro Schonbrunn I. Svoji budoucí slávu měl zajištěnou v roce 1689, když byl jmenován učitelem architektury následníka trůnu Josefa I. O rok později navrhuje triumfální oblouk pro vjezd Josefa I. V témže roce se žení se Sofií Konstancií Morgner. Roku následujícího navštěvuje Prahu a žádá křižovníky o kopírování plánů Matheyova konventního kostela. Mezi léty 1691 – 93 tvoří mnohé návrhy pro zahradní paláce. Mezi nimi vyniká městský a zahradní palác pro hraběte Strattmana ve Vídni. Roku 1693 přichází na svět syn Josef Emanuel.

Následujícího roku 1694 je jmenován „*Dvorním architektem*“ salcburského arcibiskupa hraběte Thuna. Pro něj následně navrhne čtyři městské chrámy. Kostel Nejsvětější Trojice, Kolejní, Špitální a sv. Marka pro voršilský klášter. 1696 je objednan princem Evženem Savojským pro práce na jeho městském paláci, v témže roce dodává návrh na Schoenbrunn II. a je mu propůjčen šlechtický predikát „*von Erlach*“. Jeho obliba dosahuje vrcholu a je neustále zavalen prací. V roce 1699 navrhuje triumfální oblouk pro vjezd Josefa I. a jeho manželky a navrhuje palác uherské šlechtické rodině Batthyány. Asi roku 1702 vypracovává plány zámku Klesheim pro salzburského knížete arcibiskupa. Za dvě léta poté cestuje do Berlína, aby se ucházel o přízeň u pruského krále Fridricha I. Tomu předloží návrh letohrádku. Na závěr roku snad cestuje na krátkou dobu do Anglie, aby se k roku 1705 navrátil ke sňatku s druhou manželkou Sofií Františkou Wiler. Od 1705 pracuje na grafickém díle „*Entwurf einer Historischen Architektur*“. Po pár letech 1709 se znovu vrací do Salcburku, kde je zaměstnán kvardiánem františkánského kláštera, aby navrhl nový hlavní oltář klášterního kostela. Zde měl ponechat z původního Pacherova oltáře pouze milostnou Madonu, kterou zakomponoval do nové oltářní architektury. V témže roce ještě navrhuje Českou dvorní kancelář. O rok později vychází z jeho

⁹ Tj. 22. října 1713.

¹⁰ Hellmut LORENZ: Johann Bernhard Fischer von Erlach, Zuerich 1992. s. 172-173.

návrhu palác Trautson. Roku následujícího ho čeká smutná povinnost navrhnout castrum doloris pro předčasně zemřelého Josefa I. 1712 věnuje císaři Karlu VI. první verzi „*Historické architektury*“. Od 1713 se po dlouhé době věnuje Praze, kde navrhuje městský palác pro hraběte Gallasa. O rok později projektuje elegantní náhrobek Wratislavu z Mitrowitz pro minoritský chrám sv. Jakuba.

Od roku 1715, kdy je vybrán v konkurzu, pracuje neúnavně na císařském votivním chrámu sv. Karla Boromejského. Ovšem již ve stejném roce i následujícím je požádán o další zakázku wratislavským knížetem-biskupem Franzem Ludwigem Pfalz-Neuburg na zbudování Kurfiřtské kaple u dómu sv. Jana Křtitele. Po krátkém pobytu v Benátkách roku 1718 plánuje další dvorní zakázku a sice dvorní konírny. Během roku 1721 uveřejňuje svoje grafické dílo „*Entwurf einer Historischen Architectur*“. O rok později dostává další prestižní zakázku na vybudování nové dvorní knihovny ve Vídni. Dílo je započato, ovšem velký architekt těžce onemocní a je přivolán syn Josef Emanuel z pobytu ve Francii, aby byl otcí na blízku. Ovšem v dubnu 1723 Johann Bernhard ve Vídni umírá a započatá otcova díla přebírá syn.

III. Výstavba a konsekrace

Osmnáctého října 1713 je zpravena dolnorakouská vláda, že císař nařídil průvod z dvorního augustiniánského kostela do dómu sv. Štěpána, kde jím bude učiněn slib, o kterém již bylo zmíněno. V průvodu byl nesen zázračný obraz ikony Maria Potsch a relikvie sv. Karla Boromejského. Záhy po vykonaném slibu 22. října 1713, hned následujícího roku žádá velmistr Beinlich o předání budoucího kostela křížovnickému řádu.

Ovšem ještě před započítím stavby samé bylo zapotřebí shromáždit dostatek financí k tak náročné stavbě. Jak nás o průběhu prací zpravuje Popelka¹¹, nejednalo se pochopitelně o jednoduchou záležitost. 5. října 1715 na žádost dvorní vojenské rady polní zbrojmistr Ernst von Rappach prohlédne místo pro nový chrám a k prvnímu listopadu oznámí, že stavbě kostela z obraných důvodů nic nestojí v cestě. Musíme si uvědomit, že pro tak monumentální svatyni nebylo již místa uvnitř hradeb císařského města, proto se přistoupilo k mírně vyvýšenému terénu u řeky Vídeňky v blízkosti císařského zámku „*La Favorita*“ v části Wieden. Zdaleka nešlo o neosídlenou pláň. Byly zde letohrádky, vinohrady, zahrady, sady, obytné domy a v blízkosti klášter paulánů s konventním kostelem Andělů strážných a později klášter salesiánek s kostelem Navštívení Panny Marie. Na místě samotném, stály od roku 1683 byty pro úředníky stavebního úřadu, které musely ještě před

¹¹ Liselote POPELKA: Studien zur Wiener Karlskirche, in: Alte und neue Kunst, IV. Jahrgang 1955 Doppelheft ¾

Hromnicemi 1716 být odstraněny. Místo, prý bylo vybráno samým Karlem VI. a nový chrám měl ležet na ose Herrengasse- Augustinerstrasse- Favorita. Herrengasse (Pánská ulice) byla považována za veledůležitou tepnu měst, kterou lemují dodnes paláce aristokracie. V Augustinerstrasse pobýval císař ve svém sídle v Hofburgu a letohrádek Favorita, který ležel kousek za hradbami, měl panovník obzvláště oblíben ke svému pobytu.

Poněvadž těžce nemocný vídeňský biskup Franz Ferdinand svobodný pán von Rummel¹² nemohl vykonat posvěcení základního kamene chrámu, vykonal ho v jeho zastoupení nitranský biskup Ladislav hrabě Erdody. Do základního kamene byla vložena kopie císařova Vota, zlatý a stříbrný pfenig a pamětní medaile s první podobou budoucího chrámu. Poté byla zazděna i měděná schránka s opisem listiny ke svěcení kamene.

Posvěcení úhelného kamene byl pochopitelně přítomen Karel VI. s celým dvorem. Panovník sám zapustil do země základní kámen. Do něj mimo již zmíněných památek byl vložen pamětní zápis, který nyní předkládám.¹³

„Právě za pontifikátu Klimenta XI císař Karel VI., neochvějný v síle stálosti, pohnut zbožností slíbil v době moru jménem svým a jménem celého rodu i svých zemí – tak jak rozhodl- Bohu jedinému, jako ten kdo je tím povinen a položil poté co původce spásy splnil věrně svůj příslib, základní kámen tohoto kostela zasvěceného svatému Karlu Boromejskému – který byl požehnan v zastoupení vídeňského vrchního pastýře Františka – Ladislavem, biskupem z Nitry.

Díky tomu zůstaly oči Páně otevřeny stejně jako naše mířící k němu, aby nás již nikdy nenavštívil mor, aby se u tohoto kamene, stejně jako u kamene hraničního, musela zastavit pohroma. Tento kámen se pro nemocí postižená města a těžce zkoušené národy stal „Kamenem pomoci“. O něj se nyní má zastavit noha Smrti a zlomit se o něj mají její zbraně. Na něm zřídí Austria svůj náboženstvím upevněný trůn.

On bude zkoumat jako zkušební kámen zlato Božího chrámu a sice zbožnost, silným hlasem bude hlásat slávu a chválu Boha. I kdyby jiní také mlčeli, bude volat jako svědek nebes, že hříchy byly odpykány a že my, kteří jsme byli od smrti převedeni k životu, z bázně před druhou smrtí (věčnou smrtí) jsme zemřeli hříchu a žijeme pro spravedlnost, jako živé stavební kameny postavené na živém kameni, kterým je Kristus, na němž každá postavená stavba vyrůstá a stává se svatým chrámem.

Vídeň nad řekou Vídni, mezi prvním milníkem a městem, 4. února 1716.“

¹² Vídeňským sídelním biskupem mezi léty 1706-1716.

¹³ HANEL 1933 (pozn.7) 22

Nyní po slavném položení základního kamene se přistoupilo k vlastní stavbě. Jak jsem již zmínil, ze tří návrhů byl mezi koncem listopadu a počátkem prosince 1715 vybrán návrh Fischerův. Jestliže připustíme hypotézu prof. Lorenze, že další dva návrhy měly být nyníjší Hildebrantův kostel Maria Treu pro vídeňské piaristy a jezuitský kostel od Galli Bibieny v Ingolstadtu?, uznáme, že císaře zřejmě oslovil Fischerův návrh dvojité centrály, který je již zachycen na Lageplanu z konce října 1715¹⁴. Vůbec první podobu nyníjšího chrámu zachytil na pamětní medaili roku 1716 Daniel Warou. Dalšími dokumenty jsou čtyři rytiny z „*Entwurff einer Historischen Architektur*“ z roku 1721, vzor k rytině od Salomona Kleinerera - pohled na průčelí – kolem roku 1721, vzor k rytině kostela vedle kaple sv. Rocha – 1733 a 1736, dvě kresby z bývalé sbírky Heymanovy – půdorys kostela a kupole, půdorys kostela a kupole z první čtvrtiny 18. století. Tyto grafiky nám slouží ke komparaci s dnešní stavbou Karlskirche, která dosáhla dílčích změn zejména po smrti J. B. Fischera v roce 1723, kdy k dokončení stavby přichází z Francie syn Johann Emanuel. Podle Kleinerovy grafiky byl zřejmě v padesátých letech namalován obraz kostela pro pražský křižovnický klášter spolu s dalšími řádovými komendami snad ateliérem Ignáce Raaba.¹⁵ (obr.č. 2.)

Stavba je ideou prostoru s kupolí na tamburu, s oválovou laternou jehož prostora je orientována hloubkovou osou a pronikána zaklenutými křížovými rameny. Chrátová loď je v podobě centrály o čtyřech oválných kaplích v diagonálních osách, nad kterými se otevírají emporie do prostoru kupole. Prolomené kupole bočních kaplí umožňují průhledu do prostorů empor. Kaple na diagonálách s emporami ovšem nejsou bezprostředně směrodatné pro vnímání celého prostoru. Tvoří spolu s dalšími dvěma pravoúhelnými kaplemi ramena křížení okolo hlavního prostoru druhou nižší prostoru, ze které volně vystupuje tambur nesoucí kupoli.

Jako předstupeň toho chrámu sloužil architektovi salcburský kostel Nejsvětější Trojice. Geneticky se odvozuje tenhle prostor od Vignolova kostela s. Anna dei Palafrenieri v Římě.¹⁶ Uspořádání kaplí a empor v diagonální ose nalézáme v nikách a ložnicích u sv. Petra v Římě. Toto velmi podobné řešení dále přebírají pařížské kostely Église du Val de Grace (1645- 65), Église du College des quatre nations (1660-68) a Église des Filles de l Assomption (1670-76).

O průběhu samotné stavby nás podrobně zpravují archiválie, které ve Vídni v 50. letech minulého století zpracovala Dr. Liselote Popelka.

Po položení základního kamene 4. února 1716, se sděluje k 20. březnu dolnorakouským stavům, že je položen kámen a mohou již polovinu příspěvku poukázat císařskému dvornímu radovi

¹⁴ Hellmut LORENZ: Johann Bernhard Fischer von Erlach, Zurich 1992.s. 150

¹⁵ Dnes obraz uložen omylem v klášteře v Břevnově. Tvoří sérii s Pražským kostelem sv.Františka, Chlumem sv. Maří, Konventem ve Vratislavi, Komendou a kostelem sv.Josefa v Bratislavě a Hradištěm sv. Hipolyta.

¹⁶ POPELKA 1955 (pozn. 11) 79

Bartoloměji von Tinti. 15. května Tinti je spraven o vápně a prvních cihlách ke stavbě a dřevu, které mělo být zdarma, ovšem císař rozhodl, že kostel bude votivním chámem a mají k jeho stavbě přispět všechny země soustátí. („*Votiv-Kirchen nicht ex Cameralibus, sonder ex aliis mediis erbauen lassen wolle*“.) Posledního srpna jede J. B. Fischer von Erlach s dvorním písařem J. Hollingerem do Kaltenleugeben vyhlídnout kámen ke stavbě kupole. Stavební výlohy za rok 1716 byly již značné a obsahovaly zejména základní stavební materiály¹⁷.

Od počátku března 1717 do konce dubna jsou zajišťovány další stavebniny pod dohledem barona von Thavonat. Jsme informováni o železe, olovu a mědi. Dále v dubnu je poznamenáno o Fischerově výběru dalších kamenů ke stavbě. Samozřejmě je potřeba i palivového dřeva k pálení cihel a vůbec dalších financí, o čemž měl být srozuměn hrabě Althan. Za celý rok bylo ovšem vydáno méně peněz

17		Aus (in fl.): Ein (in fl.):
	Materiál	32.579,-
	Steine aus Weinhaus	1968,25
	Steine v. Kloster Monte Serato	1914,30
	Steine v. M. Riedlerin	51,-
	Ziegel aus d. eigenen Ofen incl. Holz	1393,42
	Ziegel (gekaufte)	4373,15
	Kalk	1589,59 ½
	Bauholz	429,25
	Eisenwaren	431,19
	Werkzeug	130,22 ½
	Papier 1 Ries	6,15
	Sonstiges	14,34
	Lohne:	
	Tuffsteinbrechen in Kaltenleutengeb. tec. A conto	90,45
	Particular-Lohne	9031,16
	Fuhrlohne	
	Stein, Ziegel, Sand	5589,22
	Steinplatten	104,29
	Sockel und Sockelplatten	215,09
	Schafte und Schafgesimse	29,33
	Platten und Sockel dazu	14,43
	Postamentplatten und –gesimse	31,-
	Schneckenstaffel	54,08
	2 Steinsaulen von Eggenburg	80,-
	Für die grossen Säulen	500,-
	Sturz und Gewang	12,-
	Hauptportalteile	15,36
	Handwerker	166,18
	Steinmetze	3200,-
	Sonstiges:	
	Fahrt z. Gfn. Schlick nach Laxenburg webem des Kirchengeldes	5,30
	Zins f. Bewohner der webem d.Kirche abgerissen Hauser, Baumeisterquartier, Baron Pachmann	473,-
	1716 Juni 14 Wagengeld f. Fischer	200,-
	1716 Juli 24 J. Bonav. Gamp, Tischler, f.Kirchenmodell v. Ferd Galli Bibiána	150,-
	Spesen f. Fischer f. d. Fahrt zum kaiserl. Steinbruch in Margarethen	34,41
	1716 Aug. 30 Fahrten Fischers nach Kaltenleutgeben, um den Fuffstein f. Die Kuppelwölbung anzusehen	15,12

než za minulý¹⁸. Hned v lednu roku následujícího je projednáváno 300 dubových kmenů pro krovky chrámu. Samozřejmě jsou neustálé finanční transakce a neustálá objednávka různých kovů. Počátkem června se nechá císař slyšet, že chce již brzy vidět stavbu hotovou. V září projednává Althan již zmíněné dubové kmeny a 360 centů mědi z Uher. V říjnu máme doloženo vyjádření Fischera k zásobám mědi pro novostavbu. Ve druhé polovině prosince jsou projednávány finance z Itálie a Španělského Nizozemí. Dále jsou zmiňovány další peníze poskytnuté pro stavbu z dalších dědičných zemí¹⁹. Každým rokem bylo zapotřebí přivážet neustále nové a nové materiály na stavbu tak

18

		Aus (in fl.):	Ein (in fl.)
Materiál:		14.777,37 ½	
Steine aus Weinhaus		1046,-	
Steine v. Kloster Mte Serato		600,-	
Ziegel (eigene und Holz)		1498,21	
Ziegel (gekauft)		175,07 ½	
Kalk		752,-	
Bauholz		485,12	
Eisenwaren		499,32	
Werkzeug und Rinne		342,15	
Lohne:			
Tuffsteinbrechen a conto		120,-	
Particular-Lohne		5163,51	
Fuhrlohne			
Stein, Ziegel, Sand		2325,13	
Repusierplatten		19,54	
Sockelplatten usw.		84,48	
Schneckenstaffel (57)		37,53	
Handwerker		250,36 ½	
Steinmetze		3380,-	
Bildhauer (Canovese)		150,-	
Sonstiges:			
1717 Jan. 13	Wagengeld f. Fischer	300,-	
1717 Apr. 8	Benedikt Stoper, Bildhauer, f. d. Kirchenmodell v J. L. Hildebrandt	50,-	
¹⁹ Verwilligung:		auf 1 Jahr	auf 5 Jahre
		Fl.	Fl.
Bohmen		6.000	30.000
Schlesien		4.000	20.000
Mahren		2.000	10.000
Niederosterreich		3.200	16.000
Oberosterreich		1.600	8.000
Steiremark		2.000	10.000
Karten		1.320	6.600
	Ubertrg	20.120	100.60
Verwilligung:		auf 1 Jahr	auf 5 Jahre
		Fl.	Fl.
	Furtrag	20.120	100:600
Krain		680	4.400
Tirol u. Vorderosterreich		2.000	10.000
Italián u. san. Niederlande		16.000	80.000
Ungarn	4.000	20.000	
	42.800	214.000	
Abstattung:	1716	1717	1718

mohutného votivního chrámu. V roce 1718, kdy stavba probíhala plným tempem se vydalo opět mnoho florénů na pokračování²⁰. Hned v lednu roku 1719 rakouská dvorní kancelář urguje další sumu

Zu Handen	Tintis		Univ.bancał.	
	Fl.	Fl.	Fl.	Fl.
Bohmen	6.000	6.000	6.000	
Schlesien	4.000	4.000	4.000	
Mahren	2.000	2.000	2.000	
Niederosterreich	10.000	-	-	
Oberosterreich	1.600	1.600	1.600	
Steiermark	2.000	2.000	-	
Karnten	1.320	1.320	-	
Tirol	2.000	2.100	-	
Italián	6.275	-	-	
Ungarn	250	-	-	
	36.125	19.700	14.280	
Verbleiben nachstehende				
Lander schuldig:	1718	1719	1720	
	Fl.	Fl.	Fl.	
Bohmen	-	6.000	6.000	
Schlesien	-	4.000	4.000	
Mahren	-	2.000	2.000	
Niederosterreich	-	2.800	3.200	
Oberosterreich	-	1.600	1.600	
Steiermark	2.000	2.000	2.000	
Karnten	1.320	1.320	1.320	
Krain	-	680	680	
Tirol	1.900	2.000	2.000	
Italián f.1716/17/18	41.725	16.000	16.000	
Ungarn detto	11.750	4.000	4.000	
	58.750	42.400	42.800	
Gesamtsumme			143.895	
20 Aus (in fl.): Ein (in.fl): 22.335,-				
Materiál:				
Steine aus Weinhaus		588,-		
Steine v. kloster Mte Serato		250,-		
Ziegel (eigene und Holz)		2768,57		
Ziegel (gekauft)		526,06 ½		
Kalk		735,25		
Bauholz		556,39		
Eisenwaren		571,24		
Papier f. Fischer		5,36		
Ventil u Stiefel v. Glockengiesser J. B. Dirol		10,-		
Lohne:				
Tuffsteinbrechen		50,-	Aus (in fl.):	
Particular-Lohne		6438,44		
Fuhrlone (Stein,Sand)		2805,48		
Handwerker (schlosser,Seiler,Schmied,Binder)		871,32		
Steinmetze		4667,22		
Bildhauer (Canovese)		850,-		

Sonstiges:

z Korutan, Štýrsko a Tyrol. Ještě v témže měsíci je řešen přísun peněz Itálie a Sardinie. Vůbec celý měsíc leden je ve znamení neustálého vymáhání peněz pro banku i z Milána, Neapole, Sardinie, Španělského Nizozemí a Uher. I další měsíce se neustále vyjednávají finance z dalších zemí a shání se měď a železo. K druhé polovině stojí poznamenáno, že se v uvedeném roce nestavělo. Zřejmě se sháněly uvedené peníze a další materiál²¹. Koncem října Johann Hoellinger oznamuje dvorní kanceláři, že je již vhodná doba ke kácení již dříve objednaných dubů. Kácení dubů se táhne do prosince 1720. Opět je zmiňováno kolik se utratilo za materiály²². V květnu 1721 Dvorní kancelář nabádá Českou dvorní kancelář k poslání dalších 10. 000 fl. za Čechy a Slezsko. Zároveň je vybídnuta Rakouská dvorní kancelář ke splátkám za Horní Rakousy (1600fl.), Tiroly a Vordeosterreich (4900 fl.). Dále

Wagengeld f. Fischer (1717,1718)	1000,-
Tinti f. Inkaso d. Geodet	59,57
²¹	Aus (in fl.): Ein (in fl.):
	36.154,30
	Materiál:
Steine v. kloster Mte Serato	534,48
Steine aus Dornbach usw.	63,-
Ziegel (eigene und Holz)	602,-
Ziegel (gekauft)	400,-
Bauholz	359,48 ½
Eisenwaren	14,-
Leinwand f. Schirm f. die Bildhauer auf d. Gerüst	4,-
	Lohne:
Tuffsteinbrechen	50,-
Fuhrlohne (inkl. Sand)	1885,45
Handwerker (Schlosser, Seiler, Tischler, Wagner)	1746,53
Steinmetze	2707,15
Bildhauer (Canovese)	600,-
	Sonstiges:
1719 Nov. 5 Wagengeld f. Fischer (a conto f. 1719)	200,-
1719 Juni 12 Georg Nizer, Tischler f. d. Kirchenmodell Fischers	250,-
1719 Sept. 23 Ignaz Heinz, Maler, f. das malen des Modells	70,-
²²	Aus (in fl.): Ein (in fl.)
	7640,-
	Material:
Ziegel (gekauft)	1886,45
Kalk	453,14
Bauholz (laden)	16,12
Eisenwaren	1,48
	Lohne:
Tuffsteinbrechen	91,-
Particular-Lohne	2138,25
Fuhrlohne (Sand und Platten)	304,-
Steinmetze	1398,08
Steinmetz Depruner f. die 24 inwenigen Saulen (Rest)	72,-
Bildhauer (Canovese)	700,-
	Sonstiges:
Wagengeld f. Fischer	550,-
1720 Aug. 27 Benedikt Stoper, Bildhauer f. das Kirchenmodell J. L. Hildebrandts	30,-
1720 Okt. 1 Hildebrandt f. LOhn und kost der Tischlergesellen	280,-
1720 Sept. 17 Drechsler Ullmann f. das Modell	10,-
1720 Sept. 19 Joh. Jacobi, Maler, f. das Modell	30,-

dvorní kancelář dává na srozuměnou Konsilium španělského Nizozemí a Uherskou dvorní kancelář kvůli nezaplacení 16.000fl. V červenci Česká dvorní kancelář oznamuje bance, že posílá 6000 fl. z podpory saské princezny Marie Josefy a dále posílá příspěvek za Slezsko 4000 fl. Ještě v červenci jsou vybidnuty Milán, Neapol, Sardinie a španělské Nizozemí k zaplacení příspěvků. V říjnu platí 1000 fl. Neapol a za českou stranu je 4000 fl. vyrovnáno. K roku 1721 nacházíme archiválně opět doložené vyúčtování za materiály ke stavbě²³. V dubnu roku 1722 dvorní kancelář zkouší dostat 8000 fl. ze Sedmíhradska a zároveň napomíná Uhry k doplacení 1600fl. K září máme poznamenáno další řešení se Sedmíhradskem a pobídka k Čechám na zaplacení zbytku peněz. – 6000 fl. Zajímavá a důležitá poznámka je k roku 1722, že se nic na kostele nepostavilo. Zřejmě kvůli těžké nemoci Fischera.

Hned v lednu nastávajícího roku dvorní kancelář přikazuje pokladně, aby vyplácela čtvrtročně Josefu Emanuelovi Fischeru von Erlach ročně 1500fl. Únor je ve znamení pobídek k opětovným platbám. Mají platit Tiroly a Vorderosterreich 4900 fl., Nizozemí 20 000 fl., Milán, Sardinie s Neapolí 7275 fl. a Uhry 16 000 fl. V březnu oznamuje Tinti, že císař rozhodl o dokončení stavby a Uhry jsou opět vybidnuty k zaplacení zbytku 16 000 fl. Ke konci měsíce guvernér ze Sedmíhradska hrabě Koenigsegg měl dovolit ke stavbě další částku 2000fl. Zajímavou informací je, že dvorní komoře v Praze bylo oznámeno, aby se splatilo 5000fl. od pražských kartuziánů. Ovšem v Praze od husitských válek žádná kartouza nebyla. K prosinci nacházíme opětovné údaje o placení zmíněných 2000 fl. ze Sedmíhradska a požadování příspěvků 20 000 fl. ze španělského Nizozemí, Neapole 21 179, 36, z Milána 17 000 a Sicílie 10 000fl. Na počátku prosince byl Josef Emanuel ujištěn o příspěvku 300 fl. na nemocniční a pohřební výlohy svého otce. K roku 1723, kdy převzal stavbu mladší Erlach je opět sumarizováno za výlohy²⁴. V první polovici února 1724 je zmínka o 460 centech za měď na kupoli. Na

23

Material:		Aus (in fl.):	Ein (in fl.):
			13.280,-
Steine v. Kloster Mte Serato		545,-	
Tuffstein aus Ramingdorf		500,-	
Ziegel (gekauft)		6972,47 ½	
Kalk		774,32	
Bauholz (Laden und Schindel)		283,39	
Eichen für den Dachstuhl, Schlagen, Maut usw.		171,15	
Eichen und Fuhrlohn		1100,-	
	Lohne :	Aus (in fl.):	
Tuffsteintransportlohn		663,-	
Particular-Lohne		10253,41	
Fuhrlohne (Stein, Sand)		2458,54	
Handwerker		118,42	
Steinmetze		1403,33	
Bildhauer (Canovese)		954,-	
	Sonstiges:		
1721 Mai	Wagengel f. Fischer	250,-	
1721 Juni	Begrabnis f. d. verunglückten Veit Schacher	9,48	

24

Material:		Aus (in fl.):	Ein (in fl.):
			24.295,24

březen padají opět peněžní výlohy a sice pro Uhry 12 000 fl, španělské Nizozemí 20 000 fl., Neapol 21.129,36fl, Milán 17 000fl, a Sicílie 1000fl. V červenci se vážně jedná o pokrytí již hotového chrámu mědí. 15. centu olova je požadováno v říjnu pro Karlskirche a ostatní domy. Letos na počátku srpna bylo vyhodnocení materiálu.²⁵

V polovici ledna roku 1725 je zapojena mj. Česká dvorní kancelář na dodávku mědi na téměř již dostavěný chrám. Protože již bylo spotřebováno olovo, žádá Josef Bertram o dalších 100 centů na

Steine aus Weinhaus	87,-	
40 Fuhren Platten v. Dornbach	120,-	
Ziegel (gekauft)	3097,45	
Sand (inkl. Fuhren)	268,16	
Bauholz (u. a. Laden aus Larchenholz)	483,38	
Werkzeug	29,42	
Lohne:		
Tuffsteintransportlohn f. Schiffer aus Dnna	185,-	
Particular-Lohne	5405,47	
Fuhrlohn (Ziegel)	490,30	
Steinmetz f. Fuhren	322,07	
Handwerker (Schmied, Schlosser, Wagner)	926,-	
Bildhauer Franz Caspar f. Enelskopfe uber Fenster	48,-	
Bildhauer (Canovese)	620,-	
Sonstiges:		
Wagengeld f. Fischer J. E.	500,-	
25	Aus (in fl.):	Ein (in fl.):
		28.250,-
		87,-
1724 Aug.3	Fur verkauften Tuff	
	Materiál:	28.337,-
	Ziegel (gekauft)	3721,44
	Kalk	284,-
	Sand	84,-
	Bauholz (u. a. Larchelne Bankladen)	1503,19
	Eisenwaren (u. a. Schliess- und Gattereisein)	5498,26 ½
	LOhne:	
	Particular-Lohne	7998,13 ½
	Fuhrlohne (Platten, Ziegel, Sand)	1820,-
	Handwerker	1320,-
	Th. Artner, Kupferhammerschmied f. geschlagene Platten u. Turmen	930,-
	Hammerschmied (Schliessen, Reifen, Schienen zur Erhohten Kuppel)	2300,-
	Steinmetze	8764,33
	Steinpock u. Strickner, Steinmetze, f. die grossen Pyramiden an der Fassade	500,-
	Depruner, Steinmetz, f. die 16 Saulen um das Kirchengebau herum	240,-
	Lohne:	
	Aus (in fl.):	
	Ignaz Gust, Bildhauer, f. die Vasen auf d. Kuppellaterne	500,-
	Franz Caspar, Bildhauer, f. 2 grosse, 8 Schuh hohe Figuren	140,-
	Doplete Engelskopfe uber 8 Turmfenstern u. zu 4 Fenstern Festonen	100,-
	Bildhauer (Canovese)	400,-
	Sonnstiges:	
	Trinkgeld fur die mauerer zur Schliessung des Kuppelgewolbes	12,-
	Wagengeld f. Fischer J. E.	500,-

pro tři malé laterny. V červnu správce mědi Schreyvogel zajišťuje další velké množství mědi na krytinu. Jako vždy ke konci roku přichází vyčíslení²⁶. K únoru 1726 je zase obsáhlá zmínka o mědi. V dalších měsících se jedná o bytech pro dělníky a v listopadu má dvorní písař Johann Bertram ukázat stavební účty za dva poslední roky. Ke konci dvacátých let byla již hrubá stavba hotová a dle četných dochovaných účtů se jednalo o placení výloh zejména pro zkrášlení interiéru stavby²⁷. Datum prvního

26

	Aus (in fl.):	Ein (in fl.):
Materiál:		
Ziegel (gekauft)	599,-	
Kalk	12,55	
Eisenwaren (Schienen und Dachnagel)	1094,51	
Bauholz (larchene Schalladen zur Einschaltung der Kuppel)	255,-	
Lohne:		
Particular-Lohne	6403,31	
Fuhrlohne	123,53 ½	
Handwerker	784,43	
KITTSCHLAGER	194,45	
Gattersricker (Messing- u. Eisengitter f. Fenster d. Laterne)	450,-	
Kupferhammerschmiede f. ausgeschlagenes dachblech	2815,08 ½	
Vergolder f. Vergolden d. Zifferblätter d. Turmuhren,		
Lorbeerkranze u. Adlerflugel, des kupfernen Kirchenkopfs, Postaments		
Kreuzes, Buchstaben des Frontispiziums	1273,-	
Steinmetze	2916,39	
Steinpock u. Strickner f. d. 2 grossen Säulen	300,-	
Lorenzo Mathielli, Bildh. f. Statuen	900,-	
Ignaz Gust, Bildhauer, f. 16 Vasen	508,-	
Bildhauer (Canovese)	950,-	
Sonstiges:		
Wagengeld f. Fischer J. E.	250,-	
Trinkgeld bei der Aufsetzung d. Kirchenkopfs	55,18	
²⁷ 1726	Aus (in fl.):	Ein: Nihil
Materiál:		
Weisser Tiroler Marmor	630,-	
Ziegel (gekauft)	390,-	
Sand (inkl. Fuhren)	270,16	
Eisenreifen z. Befestigung der Festonen über d. Kuppel	8,-	
Lohne:		
Particular-Lohne	3239,30	
Kupferhammerschmiede	3600,04	
Eisenhammerschmied	58,30	
Vergolder f. Strahlen, Sterne auf Lateren, Tragsteine, Festonen,		
Buchstaben, goldene Kugeln	481,30	
Glockengiesser f. 42 Messingbuchstaben		
Maler Horel f. Sonnenuhren	21,-	
Stukkateur Camesina f. Lorbeer um Uhren u. Arbeiten in der Sakristei	1600,-	
KITTSCHLAGER u. Galserer	340,15	
Gatterstricker f. Laternenfenstergitter	56,15	
Steinmetze	40,46,-	
Steinpock u. Strickner f. die grossen Pyramiden und die Notigen Steine	2830,40	
Lorenzo Mathielli f. vier 7 ½ Schul hohe Statuen u. 10 Engel um die Kuppel	300,-	
Bildhauer (Canovese)	500,-	
J. M. Rottmaier, Kuppelfresko	1000,-	
Sonstiges:		
Wagengeld f. Fischer J. E.	500,-	
1727	Aus (in fl.):	
Lohne:		
Vergolder (Kronen der Säulenlaternen)	70,-	

ledna 1727 hlásí, že kostel je již upraven pro celebraci. Poslední výdaje jsou poznamenány k létům 1729 a 1730²⁸. Další zprávy uvedené Popelkou obsahují červen 1731, kdy Fischer žádá o větší plat a

Kapitellvergoldung im Chor und Stukkateurarbeit	120,-
Kupferschmied (Restzahlung)	457,16
Steinpock u. Strickner f. Steine z. d. Riesensäulen	2297,-
Lorenzo Mathielli f. das Modell der Adler	125,-
Witwe Stanettis f. Giebelreliefs u. Carl Borr.	1100,-
J.M.Rottmayer f. Kuppelfresko	2500,-
C. Fanti f. Architekturmalerei	1000,-
1728	Aus (in fl.): Ein: Ničil

Material:

Steine(Salzburg, Weinhaus,Nassauer Marmor,Kelheimer Pflasterplatten)	2034,17
Ziegel (gekauft)	303,-
Sand (inkl.Fuhren)	198,05 ½
Bauholz	4,33

Material:

Aus (in fl.):

Eisenwaren	13,17
Venetian, Bleiweiss z. Anstrich d. Riesensäulen	200,-
Loehne:	
Particular-Lohne	1957,56 ½
Fuhrlohn	6,-
Handwerker (Glaserer,Kittschlager usw.)	2037,52
Kupferhammerschmiede	680,44
Kupferschmied f. 4 Adler	500,-
Vergolder f. 4 Adler	800,-
Stukatteuer Camesina	500,-
Steinmetze	387,18
Steinpock u. Strickner f. Steine z. d. Riesensäulen	3223,06
Steinmetz Kockl f. Tabernakel aus weissem marmor	550,-
Lorenzo Mathielli f. Andern d. Modelka d. Adler	30,-
Ch. Mader f. Säulenreliefs	950,-
J. M. Rottmayer f. Kuppelfresko	1000,-
C. Fanti f. Architekturmalerei	800,-
Ferd. Brokoff, Modell z. Hochaltar	100,-
Sonstiges:	
Wagengeld f. Fischer J. E.	500,-

28

Aus (in fl.): Ein (in fl.):

Material:

4000,-

Steine (Salzburger Marmor, Kelheimer Pflasterplatten, Hochaltarteile	
Aus schwarzem Marmor)	1909,52
Ziegel (gekauft)	54,-
Sand	107,30
Fenstergitter	908,57
Venetian.Bleiweiss f. d. Riesensäulen	130,-
Leinwand	10,27
Rohrtracken z. Netrefen des neugelegten Pflasters b. Hochaltar	4,15
Loehne:	
Particular-Lohne	1825,07
Handwerker (Schlosser,kItt- undGoldschlager)	1054,36 ½
Kupferhammerschmiede	371,17
Kupferschmied f. 8 Adler	1260,-
Vergolder (Schaftgesimse,Kapitelle,Ornamente)	1800,-
Stukkateur Camesina	10,27 1/2
Steinmetze	2666,58
Steinpock und Strickner	1519,06
Kockls Witwe f. Tabernakel	150,-
Ch. Mader f. Säulenreliefs	2000,-

příspěvek na ²⁹dopravu. Další údaje obsahují zprávy o duchovní zprávě kostela a svěcení chrámu. O těchto důležitých skutečnostech bude pojednáno podrobně později.

Jak již bylo zmíněno výše, první zaznamenanou podobou Karlskirche je pamětní medaile na posvěcení základního kamene chrámu od Daniela Warou. Ten zobrazil téměř dnešní podobu chrámu dle propozic J. B. Fischera z Erlachu. Ovšem Fischer vycházel z návrhů dvorního konceptora Karla VI. vzdělaného Karla Augusta Heraea. Ten se narodil německým rodičům ve Stockholmu roku 1671. Od roku 1687 studoval na gymnáziu ve Stettin a poté na univerzitě ve Frankfurtu. Během studia mnoho cestoval po Německu a Holandsku a setkával se známými učiteli. V roce 1692 také zavítal do Paříže, ale již 1694 byl zase ve Stockholmu. Zde se setkal s numismatikem a antikvářem Eliasem Brennerem a jeho manželkou básničkou Elisabethou Sofií. Za rok poté zavítal do Hamburku a také do švédské Upsaly. Okolo roku 1701 obdržel titul Hofrat s místem u dvora knížete Christopha Wilhelma von Schwarzburg-Sondershausen. Tento muž byl velmi vzdělaný v uměnovědách a vlastnil sbírku mincí. Heraeus se v této rodině osvědčil jako básník a koncetista pro slavnostní dekorace. 1709 po službě návrháře i jinde se hlásí k vídeňskému dvoru. Zde pochopitelně konvertuje ke katolické víře. Byl zaměstnán Josefem I. od září 1710 jako medailér a „*Antikvitäteninspektor*“. Po náhlé smrti Josefa I. byl opět v této službě potvrzen Karlem VI. Tento sečtělý a oblíbený numismatik a antikvář byl velmi sběhlý v antické literatuře. Byl v těsném spojení s Leibnitzem. Pro Karla VI. sesbíral velkou sbírku mincí, ve které měl panovník velkou zálibu. Samozřejmě jako medailér četné mince navrhl,

Canovese f. Ornamente u. Oratorienbaluster	96,-
J.M. Rottmayer	1500,-
C.Fanti	500,-
Sonstiges:	Aus (in fl):
Wagengeld f. Fischer J. E.	750,-
Fahrt nach St. Johannes, zu sehen, ob die Eggenburger Steinmetze die zu den 2 Säulen fehlenden Steine geliefert haben	6,-
1730	Aus (in fl.): Ein : nihil
Steine (Salzburger Marmor und Kelheimer Platten)	702,09
Ziegel (gekaufte)	36,-
Gips	3,12
Dachnagel	62,50
Venetian.Bleiweiss f. d. Säulen	150,-
Leinwand	1,54
Fenstergitter	444,19 ½
Lohne:	
Particular-Lohne	589,48
Handwerker	555,30
Vergolder(Hochaltar,Kuppel u. Oratorien)	1219,-
Steinmetz	100,-
Lorenzo Mathielli f. 2 Holzengel am Hochaltar	285,-
Ch. Mader	1850,-
Canovese (Nachzahlung)	200,-
C.Fanti (Nachzahlung)	200,-
Sonstiges:	
Wagengeld f. Fischer J. E.	250,-

²⁹ Franz MATSCHE: Die Kunst im Dienst der Staatsidee Kaiser Karls VI., Walter de Gruyter -Berlin -New York 1981. s. 43-45.

jako onu pro Karlskirche. Heraeus je ovšem velmi důležitý pro ikonografii a interpretaci panovnické ideologie císaře Karla VI. Od roku 1711 do dvacátých let byl tvůrcem všech slavnostních efemérních dekorací pro dvůr. Tyto koncepty Heraeus také zveřejňoval graficky. Nebyl dvorním básníkem, ale zveřejnil mnoho básní a slavnostních proslavů na počest císaře. Nespolupracoval však jen s dvorními architekty. Na podkladě svých znalostí archeologie, pomáhal J. B. Fischerovi při zobrazování antických památek. („*Entwurf einer Historischen Architektur*“) Byl také spřátelen s mladším Fischerem, kterému napsal předmluvu ke grafickému dílu „*Prospecte*“. Je velmi pravděpodobné, že byl nápomocen staršímu Fischerovi nejen při antických památkách, ale i při návrhu triumfálních bran. Zde bylo nutno rozvinout emblemata, alegorie a nápisy. Je na místě říci, že Heraeus se podílel i na návrzích při stavbě Karlskirche. Jsou doloženy z dopisu sloupy před chrámem, o kterých pojednám později. Brzy po roce 1719 se odebral do Štýrska kde se věnoval hornictví. Později měl zpronevěřit také mince z císařova kabinetu a byl proto propuštěn. Umírá 6. listopadu 1725.

Po Heraeově smrti nastupuje jako dvorní návrhář neméně zajímavý vzdělanec Konrad Adolph von Albrecht³⁰. (1682-1751). Nebyl jako předchůdce inspektorem starožitností a medailí ani nenavrhoval efemérní architekturu. Byl odborníkem na památníky, stavby a zřejmě navrhoval i koncepty fresek, jak nám dokládá zachycení nástropní malby pro Karlskirche. To, co znamenal Heraeus pro Johanna Bernarda Fischera von Erlach, to znamenal Konrad Adolf pro Josefa Emanuela Fischera z Erlachu. Ten také navrhl pro říšského rytíře Konrada Adolfa von Albrecht městský palác ve Vídni. Byl zároveň císařským radou a členem dvorní komory. Mezi léty 1730 až 1737 rezidoval na císařově dvoře v Lisabonu. Sám byl navrhovatelem konceptů a zchoval se nám od něj manuskript nazývaný Kodex Albrecht³¹. Ten je nesmírně zajímavý pro nás, neboť popisuje návrhy na některé ikonografické podněty při výzdobě Karlskirche. Pravděpodobně před příchodem do Vídně pracoval ve službách biskupů³², protože používal i titulu „*Hochfürst-Bischoflichen Curischen geheimben Rath, und vormals am Kayserl. Hofe Bevollmachtigen*“. Jistě měl velmi blízké kontakty k Schoenbornům, jejichž významným členem byl v té době mišeňský kníže-arcibiskup a říšský kancléř Lothar Franz. Ten jak známo byl velkým mecenášem umění. Proto souvisí spolupráce Adolfa Albrechta s J. E. Fischerem stavba říšského kancléřství ve vídeňském Hofburgu, která byla vystavěna na podnět říšského kancléře Fridricha Karla von Schoenborn. Zde mimo jiné koncipoval Albrecht fresku hlavního sálu.

Můžeme říci, že Albrecht Adolf byl pokračovatelem Hearea v císařské ikonografii císaře Karla VI. Jeho návrhářské schopnosti nám dokazují jeho zprávy z Portugalska, kde vytvářel i slavnostní nápisy a dekorace. Také se věnoval numismatickým a literárním poznatkům, ovšem ne v takové míře, jako jeho předchůdce. Umírá ve Vídni 17. května 1751.

³⁰ MATSCHE 1981 (pozn.29) 45-47.

³¹ Originál uložen ve vídeňské Národní knihovně pod číslem 7853, ovšem nepovažuje se za jeho ručně psané dílo, ale za práci písaře. Kodex vznikl asi mezi léty 1725 -31 za jeho pobytu v Lisabonu.

³² Snad v Mainz nebo Trier.

Dalším významnou osobností, která je nerozlučně spjata s votivním chrámem je postava Josefa Emanuela Fischera z Erlachu. (1693-1742) Tento syn Johanna Bernharda, byl již od útlého mládí připravován ke stejné kariéře u dvora svým geniálním otcem. Účastnil se císařské korunovace Karla VI. ve Frankfurtu, kde bděl nad slavnostním ceremoniálem. Svou stavební činnost pro Vídeň zobrazil v grafickém díle „*Prospecte und Abrisse einiger Gebaude von Wien*“. Dílo věnoval císařskému vrchnímu podkonímu hraběti Filipovi Zikmundovi von Dietrichstein. Věnování napsal nám již známý Heraeus. V roce vydání knihy 1713 dostává mladý architekt stipendium od císaře ve výši 800guldenů na určitou dobu. Studijní pobyty strávil Josef Emanuel v Římě, Paříži a Londýně. V roce 1722 se objevuje zpátky ve Vídni a 10. prosince je jmenován samotným císařem jeho druhým architektem. Tento návrat a jmenování nebylo jistě náhodné, neboť Johann Bernhard byl již tou dobou těžce nemocen. Hned po otcově smrti roku 1723 přebírá stavbu Karlskirche. Jelikož jeho otec byl povýšen do šlechtického stavu von Erlach pouze ad personam, nedědil automaticky syn šlechtický predikát. Ten mu byl pak císařem propůjčen 16. února 1724. V lednu 1729 byl ještě jmenován Dvorním radou (Hofkammerrat). Josef Emanuel vede ve dvacátých letech nejen stavbu našeho votivního chrámu, ale i dvorního traktu v Hofburgu pro zmíněného Dietrichsteina a dostavbu Hofbibliothek, která je považována za světský pandán svatokarelského chrámu. V jeho architektonické a dekorativní tvorbě cítíme římské a francouzské školení. Ovšem u Karlskirche navazuje tak precizně na tvorbu svého otce, že nám do dnešních dnů není zcela jasné, co ještě stihl udělat Johann Bernhard a co již navrhl syn. Jen krátce přežívá svého hlavního mecenáše císaře Karla, neboť se odebral na věčnost v roce 1742³³, tedy pět let po posvěcení námi stále omílaného kostela.

III. 1. a. Posvěcení zvonů³⁴

Z prvních slavností, které křížovníčtí pateři připravovali v novém, ještě neposvěceném kostele, byla slavnost požehnání zvonů. O slavnosti podává svědectví zřejmě P. Wanniecka. Když byl kostel s takovými počty postavem, bylo také vhodné, aby se dostalo této basilice³⁵ nových zvonů. Císař proto nakázal, aby mimo obvyklých materiálů bylo k lití použito starých válečných zbraní. Mělo být pořízeno 8 nových zvonů a tóny měl následovat dle velikosti. Objednané zvony ulil ve své dílně zvonař Johannes Baptista Dival ve Vídni. Po odlití, byly 18. července 1737 přivezeny po pořádku do atria před kostelem. Byl právě čtvrtek po 5 neděli po Letnicích. K tomuto úkonu byl pozván velmistrem Böhmbem vídeňský kardinál hrabě Kollonitz, který se zmíněný den dostavil ráno v 8 hodin v červeném taláru s rochetou a mozetou. S sebou přibral arcibiskup jednoho kněze ze svého dvora, ceremonáře a sekretáře. Poté, co sestoupil z kočáru, přivítal ho velmistr v řádovém palii.

³³ Hellmut LORENZ: Barock, Wien 1999.

³⁴ NA SÚA, ŘA KŘ, karta č. 220 – Annotationes seu descriptiones de benedictione octo campanarum pro ecclesia s. Caroli Viennae: de consecratione ipsius ecclesiae cum majori ara: item de consecratione sex altarium lateralium, ac tandem de primis solemnibus Divini officis in ea ecclesia habitus. A: 1737 et 38. Annotatio benedictionis campanarum. – Latinské znění v přílohách.

³⁵ Pod termínem basilika se zde míní vznešený název monumentální stavby. Karlskirche není totiž bazilikou v architektonickém smyslu slova, ani nenese titul basiliky minor, který uděluje papež.

Následně provedl úkon požehnání a posvěcení dle předpisů Římského pontifikálu. Mimo ceremonáře bylo přítomno i 6 alumnů v superpelicích, z nichž dva střídavě zpívali předepsané žalmy a čtyři z nich potírali zvony gregoriánskou vodou. Zvony byly požehnány v tomto pořadí: Největší ke cti sv. Karla Boromejského, následující dle váhy k počtu sv. Alžběty, třetí ke cti Nejsvětější Svátosti, čtvrtý ke cti Nejblahoslavenější Panny Marie, pátý ke cti sv. Leopolda, šestý ke cti sv. Jana a Pavla mučedníků, sedmý ke cti sv. Fabiána, Šebestiána, Rocha, Františka Xaverského a Rosálie a konečně osmý ke cti sv. Kříže. Úkon posvěcení trval do 9 hodiny. Po skončení obřadu se Eminence odebrala do chrámu, aby prošla východem u sákrístie ven do našeho domu, kde navštívila velmistra a zhlédla obydlí. Po zběžném prohlídnutí místností odešel do své residence.

Váha zvonů je následující: cent: lib:

První, čili největší váží	: 48	60
Druhý	: 33	15
Třetí	: 24	20
Čtvrtý	: 18	10
Pátý	: 17	10
Šestý	: 7	85
Sedmý	: 5	54
Osmý	: 4	5
Suma	153,	59

Kromě osmi zvonů byly pořízeny i nové hodiny, jež byly lokalizovány v levé věži, kde byl umístěn pro celé hodiny velký zvon a pro čtvrtky pořízen zvon menší zavěšený ve věži o podobné váze jako malý zvon, ale nebyl posvěcen.

Na zvonech bylo v dolní části umístěno dle zvyku jméno zvonaře a v horní části chronogram.

Všechny chronogramy obsahují rok posvěcení 1737 a mají následující nápisy, které odkazují k jejím patronům:

I. sanCte CaroLe praeCes De VotI popVLI In haC saCra aeDe benIgne eXCIpe, et VbiqVe assIste

II. honorI et VeneratIonI s: Elisabeth eX regaLI prosapla genItae, paVperVM aDVoCatae

III. nVMInI VIVo sVb speCIebVs panIs Vere presentI et absConDIto. Vt serVet aVgVstos gLorIosIMI rVDoLphi habsbVrgICI posteros

IV., který měl být zasvěcen Nanebevzaté Panně Marii dostal omylem následující nápis: CrVX ChrIstI CaroLo CaesareI et eLIsabethae DICat, regna et In els orthoDoXos ConserVet. Měl zde být ovšem tento nápis: Verae DeI genItrICI exaLtatae CaeLI Regina, orbIs aDVoCatae, VIrgInI gratIae pLenae, sIne Labe ConCeptae.

V. sanCte LeopoLDe DeCVs aVstrIae sVCCVrre patrIa et bona CVncta eXora

VI. DIVI patronI Ioannes et paVLe sVLgVra et noXIas teMpestates a nobIs repeLLite

VII. sanCti fabIane, et sebestIane, sanCtI roChe, XaVerI et rosaria a peste faMae et beLLo sVCCVrrIte popVLo

VIII. CrVX DoMInI eXaLtetVr a popVLo

U zasvěcení zvonů je třeba si všimnout také jistého promyšleného plánu. Je celkem možné, že návrh dodal již mnohokrát zmiňovaný Konrad Adolf von Albrecht. Zvony zasvěcené sv. Karlovi, Alžbětě a Nanebevzetí korespondují s třemi hlavními oltáři Karlskirche. Zajímavý nápis nese zvon dedikovaný Nejsvětější Svátosti. Je zde akcentován Rudolf Habsburský, jako významný předek rodu, od něž měli Habsburkové převzít obzvláštní úctu k Eucharistii.³⁶ Zvon sv. Leopolda³⁷ zapadá taktéž do hagiografie panovnického domu. Svatí mučedníci Jan a Pavel a ochránci proti moru – sv. Fabián, Šebestián, Roch, František Xaverský a Rosálie byli velmi oblíbenými patrony těchto hudebních nástrojů. Jan a Pavel ochránci proti špatnému počasí a ostatní již zmínění patronové proti nakažlivým nemocem. Ostatně se věřilo, že hlas zvonů zahání mraky a potlačuje šíření epidemie. Poslední, dedikovaný sv. Kříži³⁸ také zapadá do Habsburského nebe, stejně dobře jako křížovnického.

III. 1. b. Samotná konsekrace svatyně³⁹

Posvěcení chrámu, hlavního oltáře, oltářů bočních, zvonů i první veřejná mše jsou velmi dobře archívně podloženy v řádovém archívu. Stálo za námahu zmíněné archiválie prostudovat a použít.

³⁶ MATSCHE (pozn.29) 112

³⁷ MATSCHE (pozn. 29) 182

³⁸ MATSCHE (pozn. 29) 123ad.

³⁹ NA SÚA, ŘA KŘ, karton č. 220 – Descriptio consecrationis ecclesiae et altaris s. Caroli Borromaei. Latinské znění v přílohách.

K posvěcení kostela a hlavního oltáře bylo přistoupeno 28. října 1737 na svátek sv. Šimona a Judy, zřejmě poté, co již byl chrám včetně zařízení definitivně dokončen a byla vyřešena duchovní správa ve prospěch pražských křížovníků. Svěcení kostela a oltáře bylo ex offio určeno vídeňskému arcibiskupu, kardinálu Kolonitzzovi. Již den před svěcením přichystali křížovníci vše potřebné pro slavnostní liturgii. Především byly nachystány svaté relikvie velmistrem Bohmbem, který je zapečetil v cínových kapslích. Den předtím již byly vystaveny ve vyzdobené sákrístii, kde před nimi hořely lampy a ráno se zde v kleče modlil velmistr Böhmb s křížovníky P. Mohrem a P. Wannieckou matutinum a laudy. Na den svěcení byli povoláni klerici k asistenci. Bylo objednáno 6 ministrantů, 4 alumnové, 4 kněží choralisté od sv. Štěpána, 4 kněží pro nesení relikvií a konečně další 4 kněží, kteří zastávali úkol jáhnů. Kromě zmíněných přišel kardinálův ceremonář s dvorním kaplanem a další kněz, který nesl arcibiskupský kříž. Presbyter asistens byl P. Wanniecka, který také vše včetně parament nachystal v sákrístii. Po půl 9 ráno se klérus v čele s arcibiskupským křížem shromáždil před hlavním vchodem, aby čekal na kardinála světitele. Kardinál světitel přijel se svým doprovodem a císařským stavebním ředitelem hrabětem Gundakarem Althanem. Poté za slavnostního vyzvánění velmistr v rochetě a pektorálu vzdal kardinálovi patřičnou úctu a všichni se postupně odebrali do zákřístie. Zde kardinál v kleče uctil připravené relikvie a oblékl se do pontifikálií. Poté s ostatním duchovenstvem se pomodlil před ostatky sedm kajících žalmů, aby posléze všichni vyšli před kostel, jehož dveře zůstaly zavřeny. Za zvuku všech zvonů byli čtyřmi kněžími zmíněné ostatky nesený kolem kostela za zpěvu kléru a potlesku velkého shromáždění. Po skončení procesí byl otevřen vchod kostela, aby mohl být vpuštěn lid. Mezitím kardinál čekal, aby byly zapáleny svíce na oltářích a u 12ti konsekračních křížů. U všech předepsaných ceremonií byl přítomen zmíněný Althan s velmistrem, který byl oděn v rochetě se štolou a zároveň vykonával obřad svěcení s arcibiskupem. Po konsekraci kostela a hlavního oltáře byly do menzy vloženy relikvie svatých mučedníků Fructuosa, Christina, Victora, Secundina a z jiných ostatků také Karla Boromejského. Následně kardinál celebroidl tichou mší, aby poté zůstal stát na evangelní straně oltáře, poněvadž na epištolní přistoupl P. Mohr, který promulgoval plnomocné odpustky. Zároveň vyhlásil ustanovení dne svěcení chrámu, totiž neděli po oktávu Nanebevzetí Panny Marie. Po provedené promulgaci byl kardinál účasten mše P. Mohra. Další mši sloužil P. Wanniecka, taktéž za účasti zmíněného arcibiskupa. Když celý obřad skončil, odebral se kardinál s klérem, Althanem a velmistrem ven z kostela. Poté za zvuku všech zvonů se světitel odebral branou města do své residence. Celá slavnost proběhla šťastně k povzbuzení všeho lidu i k radosti křížovníckého řádu, jak poznamenává řádový pisatel.

III. 1. c. Konsekrace bočních oltářů⁴⁰

Po slavnosti posvěcení hlavního oltáře 28. října, bylo přistoupeno 10. listopadu ke konsekraci šesti oltářů bočních. Svěcení nyní vykonal světitel vídeňský biskup Josef Heinrich de Breitenbuecher.

⁴⁰ NA SÚA, ŘA KŘ, karton č. 32 – Descriptio consecrationis reliquorum sex altarium. Latinské znění v přílohách.

Slavnost právě připadla na 22. neděli po Letnicích. Pro jmenovaný úkon byly opět připraveny relikvie v šesti zapečetěných cínových nádobkách, jenž byly uloženy ve slavnostně vyzdobené zákristii. Den před svěcením se opět u ostatků modlil velmistr Bohmb s P. Wanieckou matutinum a laudy. Nastávající den přjel světicí biskup, kterého velmistr přivítal, poté uctil relikvie, oblékl se do posvátných rouch a s ostatním klérem od sv.Štěpána se odebral do kostela. Úkol ceremonáře převzal magister chori, další kněz nesl biskupský kříž a 10 ostatních kněží si rozdělilo úkoly jáhnů, asistentů a choralistů. Poté za vyzvánění byly neseny kněžskými relikvie ve stříbrné nádobě k oltáři Nanebevzetí, aby tam začalo svěcení dle rubrik Římského pontifikálu. Byly zapáleny svíce na všech oltářích a 12ti konsekračních křížích. Mezitím za obřadu svěcení celebrouval velmistr Bohmb mši u hlavního oltáře pro velké množství lidu. Z křížovnického řádu asistovali a byli po ruce při všech přípravách P. Mohr a P. Waniecka. Oltáře světil konsekrátor v následujícím pořadí. Započal u zmíněného oltáře Nanebevzetí Panny Marie, poté následoval oltář sv. Alžběty vdovy, oltář Pěti ran Kristových, oltář sv. Lukáše, oltář sv. Josefa a poslední oltář sv. Jana Nepomuckého. Do oltářů byly vloženy ostatky těchto sv. mučedníků: Klementa, Crescence, Modesta, Maxima, Venusta, Proba a dalšího, kterého pisatel neuvedl. Po skončení posvěcení sloužil biskup mši u oltáře Nanebevzetí, kde obřad započal. K počátku mše se opět rozezvučely všechny zvony, stejně jako k pozdvihování. Po skončení mše poděkoval velmistr konsekrátorovi a doprovodil ho v řádovém páliu⁴¹ k hlavnímu vchodu a byl šťasten, že vše dobře skončilo. Na závěr promulgoval biskup 40 ti denní odpustky pro všechny, kteří posvěcené oltáře navštíví. Zajímavým dovětkem je poznámka o výlohách pro asistenci. Náklady platil již zmíněný hrabě Althan. Magister chori dostal odměnu 29 zlatých, 27 krejcarů, ceremonář 3 zlaté, kněz, jenž nesl kříž 2 zlaté a konečně zbilí kněží si rozdělil 15 zlatých.

III. 1. d. Veřejná mše za účasti císaře a dvora⁴²

Jak bylo již dříve zmíněno, rozhodl kardinál hrabě Kolonitz o výročním dnu posvěcení Karlskirche. Následující slavnost byla završením celé stavby včetně posvěcení. Nyní byla poprvé zcela určena k duchovním potřebám veřejnosti. Tímto aktem se za přítomnosti císaře křížovníci slavnostně uvedli, když pontifikální mši celebrouval hlavní iniciátor rakouské nové fundace, zasloužilý velmistr František Matouš Böhmb.

Neděle po oktávu Nanebevzetí Panny Marie byla tedy pro všechny budoucí časy stanovena pro výročí posvěcení zmiňovaného chrámu. Byl také brán zřetel na pobyt Dvora v letním paláci

⁴¹ Křížovnické pallium je černý plášť s červenou hvězdou a křížem na levém rameni. Je to roucho, které má přeneseně ochranou funkci jako např. škapulíř pro jiné řády. Pálium patří k nejstarší části řádového hábitu a je doloženo již v breviáři velmistra Lva. Výsadu kříže a hvězdy na páliu měly původně jen řádové dignity, snad v pozdním 18. století tuto výsadu přebírali všichni profesové.

⁴² NA SÚA, ŘA KŘ, karton č. 220 – Anotatio primae solennitatis publica habitae in primo anniversario dedicationis ecclesiae s: Caroli Borromaei in praesentia Augustissimae Aulae dominica 13 post Pentecosten Anno 1738. Latinské znění v přílohách.

Favorita, kterému vyhovoval tento den, protože na něj nepřípadal žádný jiný dvorní svátek. Roku 1738 13. neděle po Letnicích připadla na 24. srpna. Hned po ránu se odebral velmistr s deseti listinami k císaři na audienci, kde byl milostivě přijat. Při audienci žádal o stvrzení listin a každoroční dovolení slavnosti posvěcení. Císař všechny žádosti následně laskavě stvrdil. Téhož dne před půl 11. hodinou za hlaholu všech zvonů byl císař doprovázen do chrámu manželkou, arcivévodkyněmi Marií, Annou a Magdalénou a celým velkokolepým Dvorem. Když vešel do chrámu, byl přivítán velmistrem oděným v pontifikáliích za asistence infulovaného řádového komandéra z Bratislavy a taktéž infuláta řádového probošta Antonína Madera z Budy. Přítomni byli taktéž křížovníci P. Pfeifer, P. Schleichart, P. Kraus a P. Waniecka, kteří jako první přijali svěcenou vodu a šli zkontrolovat všechny oltáře. Po kontrole všichni vstoupili do Božího domu a započalo půl hodinové kázání, které přednesl křížovník P. Thoma. Po kázání celeburoval velmistr pontifikální zpívanou mší za doprovodu císařské hudby. U oltáře přísluhovali tři dvorští kaplani s císařským ceremonářem a dalšími šesti přísluhujícími. Mše byla celebrována na zvlášť zřízeném oltáři pro císaře, jenž byl umístěn před letní zakristií v presbytáři. Přední část oltáře byla pokryta červeno-zelenou látkou přinesenou z paláce. Na oltáři stál drahocenný velký kříž ze slonoviny se čtyřmi svícny. Poté byly slouženy další tři mše, které celeburovali komendátor z Bratislavy a P. Pfeifer a P. Schleichart u dvou velkých bočních oltářů. Po skončení zpěvu asi ve čtvrt na jednu, velmistr doprovázen celou svitkou přistoupil k oltáři, zatímco se lidé od Dvora modlili v kleče díkyvdání. Císař s rodinou si poté prohlédli kostel a oltáře a vyšli hlavním vchodem ven v doprovodu bratislavského komandéra, P. Pfeifera, P. Thomy, P. Schleicharta, P. Krause a P. Waniecky. Při odchodu celého Dvora se rozezvučely všechny zvony a zvonily, dokud byli v dohledu. Poté následoval závěr slavnosti, které se zúčastnilo tak velké množství lidí, že všechny chrám nemohl pojmout. Na samotný závěr přijel i kardinál a císařští úředníci. Opět bylo slyšet hlas zvonů, které oznamovaly začátek nešpor se svátostným požehnáním. Nešpory celeburoval v pontifikáliích zmiňovaný komandér s přísluhováním P. Pfeifera, P. Krause a P. Waniecka. Z další asistence je dále zmíněno 6 alumnů a 4 ministranti. Po skončení nešpor a po zpěvu Salve Regina byla vystavena Nejsvětější Svátost a zpívány mariánské litanie s obvyklými modlitbami a na závěr uděleno požehnání. Při obřadu byl kostel plný až k hlavnímu oltáři.

Pro nešpory a litanie byla opatřena vznešená a krásná hudba z města, provedena šesti nejpřednějšími virtuozy. 6 bubeníků dostalo 6 zlatých, císařští trubači 5 zlatek a tympanisti za nešpory 15 krejcarů. Menší odměnu 6 krejcarů dostali alumnové. U nás v domě dostali občerstvení, jež sestávalo z vína, kuřat a kapunů. Zúčastnily se naší menzy „pretorián“ Hardschieren, trubači, vojáci, kočí, kteří dostali trochu vína a chléb. Mimo ostatní byli přizváni na hostinu ceremonář, dvorští kaplani, přísluhující a Horní komora, furýr Gallahofer se synem, „meissner Kamer Fourier“, dvorní písař a strážce císařských kaplí.

III. 2. Otázka duchovní správy

Ke každé latrické funkci chrámu, je potřeba řádného ustanovení duchovenské správy, která zajišťuje důstojný a zbožný průběh udělování svátostí a vůbec veškeré pastýřské činnosti. Toho si byl jistě vědom císař, když zakládal náš votivní kostel. Velký chrám, jak ho dnes vidíme v centru města ve čtvrtém vídeňském okrese, stál ještě v hluboko v 19. století mimo hradby císařského hlavního města. Sama stavba věnovaná „*D.O. M./ OB CIVES / IN PESTE SERVATOS / DICATAE /D. CAROLO BOR. / BASILICAE...*“ byla nejen spontánním projevem slibu panovníka- otce svých národů -Bohu a Karlu Boromejskému, ale také vlastní reprezentací. Císař při budování „*nového Říma*“ na severu od Alp plně zapojil novou stavbu do režie svých stavebních imperiálních počínů. Jak už jsem zmínil, nová velmi monumentální stavba zcela nového chrámu, vyrostlého na zeleném drnu nebyla stavbou z našeho dnešního hlediska přímo nutnou. V městských hradbách i v samotném okolí bylo dostatek chrámů i klášterů. Hned v samé blízkosti stál ranně barokní konventní chrám svatých Andělů strážných, který sloužil jako klášterní paulánům, které sem povolal Ferdinand II. roku 1626.⁴³ Dále, co by kamenem dohodil, stály k potřebě nejen tamějších špitálů dva menší kostely sv. Rocha a sv. Augustina. Blíže Schwarzenberského paláce ve stejné době nechala budovat císařovna Maria Amalia kostel s klášterem Navštívení Panny Marie. Stavbu zadala Donatu Felice d' Allio.

Sledujeme, že ne příliš lidnatá oblast před Korutanskou branou, ale u samé paty hradeb dostala během 21. let průběhu stavby chrámu novou dominantu města, nový druhý velechrám sv. Petra, druhý chrám Šalamounův.

Jako červená niť celou historií Karlskirche se nám táhne činnost křížovníků s červenou hvězdou. Než však dojdeme k roku 1733, kdy křížovníci tento chrám císařským dekretem obdrželi, zaměřme se na ostatní možnosti osazení duchovní správy tak velevýznamného chrámu pro císaře i celé Rakouské soustátí. Jak vzpomněl profesor Lorenz, obsazení chrámu po duchovní linii, bylo doprovázenou plejádou intrik. Je jen představitelné, že hlavní votivní císařský chrám chtěla dostat do zprávy celá řada církevních institucí. Nejen, že to byla velká čest, ale místo se pojilo s častými návštěvami členů císařského domu, a proto zde mohl duchovní poměrně snáze dosáhnout určité kariéry, než u jiného byť městského kostela vyjma dómu. Ovšem hlavním dvorním kostelem pro Dvůr byl kostel sv. Augustina u Hofburgu, kde vedli duchovní správu bosí augustiniáni od roku 1631⁴⁴. Pobočným dvorním kostelem, kam chodili na bohoslužby nejenom členové panovnického Dvora a

⁴³ Franz R. VORDERWINKLER: Kirchen, Kloester, Pilgerwege in Oesterreich, Sakrales Kulturgut in Wien. Wien 1996. s. 86.

⁴⁴ In: Die Kunstdenkammer Oesterreichs Wien von Justus SCHMIDT und Hans TIETZE, neubearbeitet von Anton MACKU und Erwin NEUMANN (=Dehio Handbuch die Kunstdenkmaller Oesterreichs), Wien-Munchen 1954, s. 17.

nejvyšší aristokracie byl kostel sv. Michala. Zde obstarávali chod chrámu řeholní klerikové sv. Pavla, zvaní barnabité. Ti se usadili u tohoto románského kostela roku 1626⁴⁵.

Dle Rudolfa Kohla⁴⁶, byla nabídnuta duchovní správa chrámu různým řádům, a proto se hned roku 1714 ústy velmistra Konstantina Beinlicha přihlásili. Ovšem také je známa zpráva z roku 1714, že každý ze sedmi oltářů má být nabídnut různým opatstvím. Vakantní opatství mohou být pouze pod touto podmínkou znovu obsazena (opatem) a více klášterů také může převzít jeden oltář⁴⁷. Zřejmě bylo počítáno, že tím by v budoucnu zajišťovalo duchovní správu některé rakouské opatství. Pouze od Alberta Ilga⁴⁸, se dovídáme, že císař měl původně v úmyslu nabídnout Karlskirche augustiniánským kanovníkům z Klosterneuburgu. V zápětí ovšem referuje, že i křížovníci nejsou mendikanti, proto nový svatostánek dostali oni. Nabídka augustiniánům právě z Klosterneuburgu, je více než logická. Zde je uctíváno tělo sv. Leopolda Babenberského a císař zde započal budovat na náklad kláštera svůj rakouský Escorial. Spojení císařské residence, kláštera a kostela. Stavba, zadaná Felice d' Allio, jakkoli velkoryse pojatá, zaměstnala klášterní rozpočet natolik, že nikdy nemohla být dokončena. Po císařově smrti bylo upuštěno od dalšího pokračování a budova byla jen velmi částečně dostavována až v 19. věku architektem Kornhauslem. Můžeme si představit, kolik zejména finančních obětí stál tento nepříliš rozumný počín císaře augustiniánský klášter. Jistě byli tak vyčerpani, že s díkem nový chrám sami odmítli.

Více zpráv nám dokládá zájem theatinů od náš chrám. Poměrně nový řád řeholních kleriků, založen sv. Kajetánem z Thiene (1480-1547) měl za úkol pastorační, charitativní činnost a starost o mládež. Nový řád se šířil z Neapole. Do zemí rakouského soustátí se dostává roku 1666 a sice do Prahy⁴⁹. Do Vídně se dostali roku 1703 zásluhou kardinála Christiana Augusta von Sachsen Zeit. Zde žilo pouze pár členů v soukromém domě a nikdy nedosáhli velkého rozšíření až do zrušení 1782⁵⁰. Zpráva o theatinech je od Kuchelbeckera z roku 1730⁵¹, kdy přepokládá, že chrám dostanou zmínění klerikové nebo zde bude kolegiátní kapitula kněží z dědičných zemí⁵². Tomuto úmyslu založit kapitulu by nasvědčoval původní Fischerův plán z roku 1721, kdy měl být postaven za hlavním oltářem podlouhlý nebo oválný kněžský chór.

⁴⁵ Ibidem s. 32.

⁴⁶ Rudolf KOHL: Wie die Prager Kreuzherren an die Karlskirche in Wien kamen., in: Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Bohmen LVII, Prag 1919, s. 7.

⁴⁷ 1714. Der Hofkammer wird vorgeschlagen, jeder der 7 Altare solle einer Abtei zur Verfügung stehen, die sich zu einem jährlichen Beitrag von 4000 fl. zum Kirchenbau verpflichtet musite. Vakante Abteien mogen nur gegen solche Verpflichtung besetzt werden, mehrere konnten auch einen Altar übernehmen. In: Popelka s. 113.

⁴⁸ Albert ILG: Die Fischer von Erlach, Wien 1895, s. 619.

⁴⁹ Pavel VLČEK, Petr SOMMER, Dušan FOLTÝN: Encyklopedie českých klášterů, Praha 1997, s. 162.

⁵⁰ Alfons ŽÁK: Oesterreichisches Klosterbuch, Wien 1911, s. 228.

⁵¹ Za přátelskou radu od Kuchelbeckera děkuji Prof. Matschemu.

⁵² „Einige meynen, dass die Theatiner, so der Cardinal von Sachsen- Zeitz in sein Gauss aufgenommen, diesele bekommen werden, Anderen hingegen wollen behaupten, dass sie zu einer Stifts-Kirche werde gemachet werden, bey welcher nur qualifizierte Personen aus denen Kayserlichen Erb-Landern sollen auffgenommen werden, welche die Zeit kunfftig am gestem lehren wird“. – in: StaBi Muenchen - Kuechelbeker s. 781.

Pro získání císařova templu měli šťastnou ruku pražští křižovníci.

Jak se dovídáme překvapivě od Popelky,⁵³ hned v roce 1714, tedy pár měsíců po císařově Votu, zažádal velmi vzdělaný právník, velmistr Martin Konstantin Beinlich (1707-1721) císaře, o předání duchovní správy chrámu křižovníkům s červenou hvězdou. Jistě navazuje na velkorysou nabídku uherského primasa, velkého přítele řádu.

Roku 1707 na generální kapitule řádu v Praze bylo stanoveno, že řád se rozšíří na jiná území mimo dosavadní Čechy, Moravu a Slezsko.⁵⁴ Jako hlavní úkol byl vytyčen Řím a Vídeň. Nastal pokus obsadit svoje bývalé domy na území Polska, což se bohužel nezdařilo. S pomocí vlivných přímluvců se ovšem steliferi dostali do Uher na počátku dvacátých let⁵⁵. Velkou pomocí pro řád byla náklonnost uherského primasa Christiana Augusta von Sachsen. Ten píše v červenci 1710 z Vídně velmistru Beinlichovi, že je ochoten přispět finančně řádu ke získání budovy ve Vídni. Zřejmě na jeho radu tedy píše velmistr první suppliku císaři 1714 a další v září 1716⁵⁶. Jistě, že vzdělaný velmistr velmi stál o nové založení, zejména v hlavním městě monarchie. Tuto záležitost svěřil křižovníkovi P. Františku Götzlovi, který byl ceremonářem a zpovědníkem již zmíněného primasa. Ovšem zdá se, že císař nebyl pořád rozhodnut, komu nový kostel přidělí. Snad váhal i proto, že zamýšlel k němu uvést duchovní ze Španělska, jak to učinil i ke kostelu S. Maria de Mercede ve Vídni. Později do této záležitosti zasvětil svého převora Böhmba. Toho vysílá v březnu 1720 do Vídně.⁵⁷ Zde bydlel na počátku v klášteře trinitářů, později u rodiny Maienbergiů, které poznal v Karlových Varech a kteří se stali velkými příznivci řádu. Hlava rodiny byl vysoký úředník – Frederic de Maienberg excelsi Regiminis inferiori Austriae cancelarius.

Na svátek sv. Jana Evangelisty roku 1721 umírá velmistr Beinlich a následujícího roku 2. března na slavnost Sv. Anežky padl velmistrovský los ne na Matěje, ale na Matouše, jak čteme v domácích pamětech komendy.⁵⁸ Ke konci roku 1726 bere velmistr s sebou sekretáře Václava Froelicha do Vídně a opět spí u Maienbergiů. Poznává, že zde opět nic nepořídil, protože kostel ještě není dostaven a v lednu následujícího roku se vrací do Prahy. V létě 1732 cestuje císařský pár do Karlových Varů k léčbě. Toho využívá podnikavý velmistr a jede tam také, aby nabídl páru svých duchovních služeb, protože Vary byly již od 14. století řádovou inkorporovanou farou. V Diáriu jsou přesně zaznamenány dny, kdy se věnoval Alžbětě Kristýně, která do lázní přijela dříve a také setkání s císařem. Ke konci pobytu skutečně velmistr přesvědčil Karla VI. o svém úmyslu poslat křižovníky

⁵³ POPELKA 1955(pozn. 11) 113

⁵⁴ Willi LORENZ: Die Kreuzherren mit dem roten Stern, Koenigstein 1964, s. 74 ad.

⁵⁵ Marek PUČALÍK: Komenda řádu českých křižovníků a kostel sv. Josefa v Bratislavě (bakalářská práce na Teologické fakultě Karlovy univerzity v Praze), Praha 2006.

⁵⁶ NA SÚA,ŘA KŘ, karta č. 32.- Libellus supplex cum sig. ad Augustissimum Imperatorem Carolum VI. a titl. Dno. Gnli. M. Magn. Franc. Mtthaeo Bohmb pro imepranda eccl. S. Caroli Boromaei Vienna 1733.

⁵⁷ Tyto informace převzaty z domácího diáriu ve Vídni. Jedná se o nesignovanou zřejmě pamětní knihu, uloženou ve farním archívu na faře u sv. Karla Boromejského.

⁵⁸ Neznačená pamětní kniha komendy ve Vídni. s. 6.

k nově budovanému chrámu. Možná, že svou přímluvou přispěla i Alžběta Kristýna, které se velmistr skutečně velmi věnoval. Je kupříkladu doložena dvakrát pouť Alžběty s velmistrem do Sedlece ke sv. Anně a další bohoslužby, kterými slavně sloužil císařskému páru.⁵⁹ V roce 1733 velmistr věděl, že již kostel získal, a proto jede do Vídně s novým sekretářem Juliem Wahou, aby zde předložil psanou supliku⁶⁰. Přesně 20. března generál Böhmb dorazil do hlavního města monarchie a jako již obvykle našel pohostinství u Maienbergů. Dvacátého pátého byl slavnostně přijat císařem, aby se zúčastnil slavnostní tabule, kde měl proslovit modlitbu. Ještě během roku nechal velmistr vyhotovit půdorys kostela s přílehlým okolím, aby měl přehled, kde bude stát nová komenda se špitálem.(obr. č. 3)⁶¹ V souvislosti s nákupem pozemku nechal velmistr vyhotovit ještě další plán (obr. č. 4.)⁶² a konečně plán půdorysu Karlskirche (obr. č. 5.)⁶³ Můžeme tušit náchylnost panovníka k našemu generálovi, neboť ho zve ke sloužení bohoslužby. Skutečně sloužil Böhmb oděn v pontifikáliích slavnost Vzkříšení na zámku Ekertau 4. dubna. Krátce poté řádový prelát odjíždí do Prahy a císař předává řádu 17. listopadu 1733 duchovní správu kostela „na věčné časy“. Zároveň posílá velmistrovi do Prahy podmínky k převzetí:

Milostivé oznámení jeho císařského římského i španělského, maďarského a českého majestátu, arcivévody rakouského, našeho nejmilostivějšího pána oznamující panu Františku Matoušovi Böhmbovi, velmistru Rytířského řádu křížovníků s červenou hvězdou:

*Poté, co jeho nejvyšší císařský majestát nejmilostivěji propůjčil podle v minulém roce učiněného prohlášení kostel sv. Karla Boromejského Vám svěřenému Rytířskému řádu křížovníků s červenou hvězdou se na základě učiněného rozhodnutí co se týče konání služeb Božích pro splnění votivního slibu jeho císařského majestátu z roku 1713 k odvrácení hrozby moru složeného jeho dědičnými královstvími a zeměmi pro jeho nejvyšší císařský majestát také prostřednictvím ve věci příslušné dvorní komise pana kardinála arcibiskupa také písemně doporučuje, stejně jako prostřednictvím jí zplnomocněného příslušného ústního prohlášení při rovněž pořádané audienci pana velmistra uvedeného řádu křížovníků de rube stella- s červenou hvězdou a s jeho porozuměním se nejmilostivěji rozhoduje, že:*⁶⁴

Primo, uvedené služby Boží v současnosti konat šesti řádovými duchovními de rubea stella

Secundo, tento počet těchto duchovních se nesmí zvyšovat bez předchozího oznámení a speciálního povolení zeměpanského císařského majestátu. Protože však

⁵⁹ in pontificalibus

⁶⁰NA SÚA, ŘA KŘ, karton č. 32.Plné znení v přílohách.

⁶¹ NA SÚA, ŘA KŘ, karton č.66.

⁶² NA SÚA, ŘA KŘ, karton č. 221.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ HANEL 1933 (pozn. 7) 26-28

Tertio, tento řád podle svých regulí je řádem špitálnickým a pan velmistr se jménem celého řádu zavázal a také slíbil složit závazný revers Klášterní radě⁶⁵ vybudovat podle disponibilních řádových prostředků špitál pro minimálně dvanáct mužů a stejně tolik žen a tuto nemocnici udržovat, není jeho císařské veličenstvo proti tomu aby v případě, že se ukáže toho potřeba, ještě povolilo nad oněch šest ještě jednoho jiného duchovního z tohoto řádu s výhradou, že řád si má být vědom toho, že podle přístupnosti jeho řádových prostředků má zvýšit počet špitálníků již od nyníška – podle jeho velmistrem složeného prohlášení – má opatřit takové sloužící a řemeslníky i denní pracovníky ve mzdě a také jiné pomocníky potřebné příležitostně pro obsluhu nebo vlastní zřizování schůdků, lešení nebo žebříků nebo v jiném případě potřebného rozbití, postavení či jiného – protože pro péči o tyto chudé, nemocné lidi není k dispozici žádná nadace nebo nemocnice – je léčit a uzdravovat rovněž také v již zakoupené zahradní budově barona Pechmanna a pro takovým způsobem postižené lidi zřídit jednu a další místnosti a nechat je opatřit vedle stravy jedním chirurgem a léky, je však také třeba, jak již bylo stanoveno vrchnostenské vládě veličenstva sdělit pro zaopatření dobročinné nadace (ve prospěch nemocných) vyslechnout pana zmocněnce Ratha a potom požádat o vyjádření, jak z toho budou opatření zamýšlení nemocní a zaopatřování postižených nemocných po určitou dobu až po zřízení špitálu z přidělených řádových prostředků nebo při uznání toho tak prospěšného díla se přihlásí nějakí dobrodinci k zajištění této instituce potřebnými léky anebo i jinými pomocnými prostředky a tento tak zbožný záměr bude moci být jimi podporován. O tomto snažení je třeba aby dvůr vládě podal zprávu s odborným posudkem.

Quarto, nastoleného i dalšího superiora nebo komandéra bude prezentovat příslušný velmistr jeho císařskému veličenstvu jako nejvyššímu patronovi tohoto kostela stejně i jeho nástupci jako návrh pro vybrání z minimálně dvou subjektů. A navíc

Quinto, pan velmistr pro se et successoribus převezme kromě v současnosti stavěného a dotovaného špitálu z těchto řádových prostředků společný byt pro svoje uvedené duchovní a konečně zakoupí potřebný pozemek. Jeho císařské veličenstvo bude nejmilostivěji považovat nákup zahrady barona Pachmanna – vedle kostela sv. Karla Boromejského – i byt vašeho pana velmistra za povolený. Nejvyšší veličenstvo toto povoluje a také

Sixto, nejmilostivěji povoluje, protože takový zakoupený prostor pro duchovní a nemocniční byt včetně oboustranně potřebné zahrady není dostatečný, že pan velmistr nechá k dále uvedenému datu ve spisu vlády označeném písmenem C – zde ležící u kostela sv. Karla Boromejského – Altschaferský pozemek s hospodářstvím a mezi tím stojící domek obuvníka až v uvedeném spise červenému škrtu mimo zobrazenou Pfeiferskou zahradu si zakoupit a s městskou radou se vyrovná co s týče daně a pozemkové vrchnosti kvůli vyrovnání vyplacení všech položek v pozemkové knize in equivalenti

⁶⁵ Státní oddělení kultu pro řádové záležitosti

*pretio*⁶⁶: Následně pak za nepravdělnou a nevhlednou hospodu zde proti městu pro sebe a pro duchovní postaví vhodný byt a zbývající prostor zahrady bude moci sloužit duchovním a špitálníkům nebo poraněným k uzdravení. K požadovanému

*Septimo, převezme opatření vnitřního vybavení a udržování již postaveného kostela, tedy requisita tam probíhajících bohoslužeb a také plat duchovních jeho císařského veličenstva jako fundátora a patrona na sebe a svoje následovníky udržování takto označeného kostela quoad sarta tecta*⁶⁷, minimálně opatření prvního vybavení kostela jako sacra vasa, paramenta a ostatní nezbytnosti kromě zvonů. Naproti tomu vašemu velmistru svěřený řád bude povinen zajistit budoucí udržování tohoto zařízení z vlastních prostředků. Jeho císařské veličenstvo bude také v dobrém uvážení poskytovat na budoucí udržování kostela kromě osvětlení a hudby, také opatření důstojného stravování a oblečení pro duchovní i značný příspěvek křížovníckému řádu zde uvedenému po určitou dobu plynoucí z příjmů nyní volného pozemky knížecí fary Raab – prozatímně jako beneficium simplex nebo jiný fundus jak se ukáže – nejdobrotivěji odkázat, avšak ne déle než po dobu jednoho roku a že on, pan velmistr nebo jeho nástupce odstoupí tento požitok jeho farních příjmů po uplynutí těchto deseti let stejně nebo ještě promíjené obtento beneficium simplici vel alio fundo equivalenti⁶⁸, prozatím však opatří parochialia v Raabu duchovními svého řádu, pročez se mají jeho císařskému veličenstvu navrhnout dva nebo tři subjekty, ovšem opatřeno písemným závazkem z tradice tamnímu panu kardinálovi arcibiskupovi, pokud on uzná jeho ordinarius -iurisdictio respektu vůči tomuto kostelu sv. Karla Boromejského, jinak však quoad personas et domum⁶⁹ výjimku privilegií⁷⁰ a svobody more in his et aliis provinciis consueto⁷¹ jak je třeba.

Toto nejmilostivější rozhodnutí se Vám, pane velmistře oznamuje pro nejposlušnější následování a k provedení dalších příloh což má znamenat, aby všechno výše uvedené bylo co možná úplně provedeno aby splnilo nejdůstojnější záměr jeho císařského veličenstva. Jeho veličenstvo vyslovuje panu velmistrovi svou císařskou a královskou milost.

*Podepsáno ve Vídni zde pod tímto předtištěným císařským dekretem. Pečetěno. (Císařská tajná pečeť) dne 17. Listopadu 1733.*⁷²

⁶⁶ Za odpovídající peněžní hodnotu

⁶⁷ V dobrém stavu

⁶⁸ Po získání stejných důchodů nebo jiného stejně hodnotného pozemku

⁶⁹ Pokud jde o osoby a dům jeho řádu

⁷⁰ Tedy určitou omezenou autonomií vůči diecéznímu biskupovi

⁷¹ Jak je zvykem zde a v ostatních provinciích

⁷² HANEL 1933 (pozn. 7) 25-28.

Devatenáct let se táhla snaha velmistřů o získání vytoženého chrámu. Domnívám se osobně, že císař sice mohl otálet s výběrem kněžstva pro svůj votivní chrám, ale křížovníci s červenou hvězdou mohli jako jediní splňovat všechny jeho požadavky. Sám velmistr Beinlich vypisuje císaři všechny přednosti svého řádu. Ve 4. bodě píše generál...je to prastarý řád..., není žebravý, ale rytířský a hospitální a požívá kvůli tomu respekt všech...V 5. bodě znovu vzpomíná na prastarý původ rytířského a hospitálního řádu a že je jako takový uznán Svatým stolcem a císařským dvorem. Velmistr se řadí k zemským stavům a má místo a hlas v první řadě za biskupy a infulovanými kapitulními probošty. Dále, že řád je již v českých zemích po 6. století. Řád přestál mnohá protivenství a je velmi oblíben a v jeho řadách je mnoho šlechticů, učených a příkladných mužů...⁷³

Císař tedy potřeboval „*Priesterschft*“ – skupinu kněží, kteří by kostel obhospodařovali na určité úrovni. Měla zde být prováděna kvalitní hudba, kterou křížovníci přislíbili a na kterou byli zvyklí z pražského kláštera. Také se zavázali k osvětlení, čímž se rozumí i příležitostných dekorací chrámu pro různé slavnosti. Poprvé zde uspořádali velkolepou efemérní výzdobu s mnoha nápisy, bránami a osvětlením u příležitosti narození následníka trůnu Josefa II. roku 1741. Především ale, jelikož byl chrám postaven na poděkování Bohu za odvrácení morové rány, měl kostel po stránce ikonologické punc charity, působil jako symbol lásky Boha k lidem skrze Karla Boromejského. A k tomuto účelu císaři křížovníci nejvíce vyhovovali. Byli řádem rytířským – tedy k císařskému chrámu svým důstojenstvím patřili a zároveň řádem špitálním. Mohli velkoryse – byť s velkými finančními obětmi zřídit při chrámu císařem zamýšlený špitál. Domini patres sloužili při chrámu bohoslužby, pěstovali zde skvělou hudbu a konali po příkladu Karla Boromejského stejnou službu bliženecké lásky. Špitál byl otevřen roku 1739. Mělo zde být nejméně 12 žen a 12 mužů. Velmi záhy získal velmi dobrou pověst a špitálníci byli často bráni na doporučení. Z počátku zde žili lidé zranění při stavbě chrámu, později zde byli jak staří lidé, tak zchudlí šlechticové i nalezené děti. V křížovníckých hospicích nosili špitálníci určitý druh stejnokroje a žili každodenním přesným tempem, jenž zahrnoval modlitby i manuální práci zejména v zahradě.

Vraťme se nyní k roku 1736. Chrám je již hotov i se zařízením, jen zbývá dodat pár oltářních pláten, aby vše bylo přichystáno k plánovanému vysvěcení chrámu roku 1737. Dne 17. května, den po slavnosti sv. Jana Nepomuckého, řádového patrona, kdy křížovníci u paty Karlova mostu měli plné ruce práce se slavnostní liturgií k počtě vltavského světce, bere velmistr Böhmb patera Bernarda Josefa Wanniecka s sebou do Vídně a ten jako první křížovník zde zůstává až do své smrti roku 1779⁷⁴. Ke konci roku 1737 byli do Vídně povoláni P. František Josef Pfeifer, který sem přišel ze Slavkova - Schlackenwaldu a P. Georgius Jakub Kraus z pražského konventu. Pfeifer zde byl slavnostním kazatelem, Kraus sakristánem a provizorem domu. Na počátku dalšího roku přichází

⁷³ Celé uloženo v přílohách in: Libellus supplex....1733.

⁷⁴ Zemřel zde 3.5.1779 a jako první byl pohřben do chrámové hrobky. Primus omnium indoly domus nostrae Carolinae – aetatis suae 69.in: Neoznačená kniha domácích pamětí. S. 300.

z Karlových Varů Johannes Fredericus Thoma, jenž zde převzal úlohu nedělního kazatele. Na slavnost Všech svatých téhož roku byl od dvora ustanoven prvním komendátorem císařské komendy P. Johannes Georgius Hauer, jenž předtím zastával funkci kancléře u biskupa Mořice vévody Saského v Litoměřicích. Ke konci roku byl ještě přizván k pomoci kaplan z Lokte P. Laurentius Bader. V dalších letech postupně přicházeli další řádoví kněží a řádová komenda byla pravidelně obydlena sedmi kněžími, na špici s komandérem. Kněží sloužili v chrámu bohoslužby a různé pobožnosti. Zároveň vedli místní špitál, který měl vlastní dům vedle komendy se zahradou. Je zajímavé, že se většinou střídali křížovníci mezi komendou Vídeňskou, Bratislavskou, později i Budínskou a často komandér z Vídně završil svoji kariéru infulovaného probošta a zemského preláta na Hradišti sv. Hipolyta. Nejvyššího postavení dosáhl protofarář z Karlskirche P. Johannes Baptista Lachenbauer, který se stal druhým brněnským biskupem.⁷⁵

Aby stavba císařské komendy příliš architektonicky nekonkurovala Karlskirche, byl zde požadavek jednoduché stavby. („*eine decente Gebaude*“) Stavba byla patrová, měla dva byty - zimní a letní pro komendátora a byty pro ostatní členy. V přízemí se nalézala *salla terrena*, kde bývali po smrti krátce vystaveni řádoví členové. Komenda byla zařízena poměrně velkým množstvím obrazů. Do dnešních dnů se nám pouze zachovalo rozměrné plátno⁷⁶ od Joachyma von Sandrart s námětem „*Hagar v poušti*“ a další menší plátno „*Večeře v Emauzích*“, snad od Mildorfera.⁷⁷ Rudolfínská deska se Svatou konverzací byla z komendy přenesena na počátku 19. století do císařské oratoře v kostele. Prostá stavba komendy ustoupila před rokem 1898 monumentální farní budově postavené dle plánů architekta Karla Mayredera. Řádoví kněží bydlící v komendě zastávali kupříkladu funkce: *comander*, *concinator*, *procurator*, *director culinae*, *director aeconomicae*, *prefectus sacristiae* a *preses congregationis Carolinae*. Po roce 1783, kdy zde založil Josef II. farnost, stává se komendátor posléze farářem a ostatní *domini patres* kaplany.

Po posvěcení chrámu 28. října 1737 na svátek svatých Šimona a Judy mohlo být přistoupeno k obvyklému duchovenskému provozu, ale teprve 1. máje roku následujícího započali *patres* sloužit v chrámu pravidelné bohoslužby a 24. srpna s veškerou pompou celebroidal velmistr Böhmb pontifikální mši pro celý dvůr a tím bylo dovršeno jeho dlouhodobé úsilí o získání prvního chrámu monarchie.

⁷⁵ Více o Lachenbauerovi in: Milan M. BUBEN: Encyklopedie Českých a Moravských biskupů, Praha 2000 s. 197-198.

⁷⁶ Plátna poprvé zhodnocena a zveřejněna autorem práce.

⁷⁷ Za upřesnění malířského rukopisu děkuji A. Gamerithovi. Dr. Leube o Mildorferovi přesvědčená není.

IV. Popis ikonografie exteriéru

Podle plánu místa stavby chrámu z 31.10.1715 se dovídáme, že stavba měla mít tvar centrály s příloženými sloupy. Jistě bylo přáním císaře zbudovat podle plánů Fischera z Erlachu, tak pozoruhodnou chrámovou stavbu, která nemá v architektuře obdoby. Kostel měl jednak demonstrovat neomezenou panovnickou moc, ale zároveň neustále usmiřovat Boha na přímluvu Karla Boromejského. Kostel dříve působil mnohem monumentálněji u řeky Vídeňky na mírném návrší, pokud nebyl obklopen mnoha vysokými domy jako dnes.

Dnes je již zcela známá skutečnost, že votivní chrám vycházel ikonologicky z několika významných křesťanských staveb. Především ze starozákonního Šalamounova chrámu, chrámu Boží moudrosti v Cařihradě a velechrámu svatého Petra v Římě. Některé z těchto staveb jsou zachyceny ve Fischerově katalogu „*Entwurf einer historischen Architektur*“. Charakteristické dva sloupy vycházejí ze znaku Hispánie a tedy Karla VI. a symbolizují jeho osobní heslo „*Constantia et Fortitudo*“. Jsou odlišnou dvojicí sloupů, které střežily Šalamounův chrám, jak čteme v 1. knize Královské-. Ioachin(stojí pevně) a Boaz (v onom síla). Pochopitelně na první pohled nám evokují vzpomínku na antické sloupy (Trajánův) v Římě, a tak dodávají kostelu i Vídní zdání záměrně budovaného „*druhého Říma*“.

Sémantický základ chrámu musíme hledat u přítele staršího Fischera, již dříve zmiňovaného Karla Gustava Herea. Ten, nejenže spolupracoval s Johanem Bernhardem na architektonickém konceptu chrámu, ale zejména na plastické výpravě. S dalším mistrem, nyní štukatérem byl pevně spojen v osobě Antonia Canavese. Ten byl pravidelně vyplácen od roku 1715.⁷⁸ S Bernhardem spolupracoval i Johann Stanetti, autor reliéfu vstupního tympanonu chrámu. Sotva Stanetti dokončil sochu sv. Karla - jeho apoteózu na vrcholu tympanon, tak umírá a vdova Helena 1726, rok po jeho smrti pobírá slíbenou odměnu za dílo. Po smrti Stanettiho nastupuje Lorenzo Mattielli, jenž je dokumentován od roku 1725. Dle Prof. Schemper, vytesal Mattielli zmíněnou apoteózu podle modelu Stanettiho. Mezi léty 1725 -1730 vytvořil další sochařskou výzdobu exteriéru. Započal čtyřmi alegoriemi teologických ctností, šesti stojícími a dvěma sedícími anděly na tamburu a konečně osmi orly korunujícími dva zmiňované sloupy.

Nynějších šest stojících cherubů bylo dosazeno na tambur až dle druhého plánu. Prohlédneme – li pozorně grafiky z počátku dvacátých let, zjistíme, že Fischer jistě ve spolupráci s Heraem plánoval osadit na vrchol římsy tamburu dvanáct světeckých statuí, možná apoštolů nebo různých ctností? Sochy měly stát vždy po dvojicích, jako na Berniniho kolonádě v Římě, či Fischerově kostele Nejsvětější Trojice v Salcburku. Nad nimi nad okuly byly plánovány další vždy dvě ležící plastiky, čili

⁷⁸ Ingeborg SCHEMPER-SPARHOLZ: Der Bildhauer Lorenzo Mattielli Die Wiener Schaffensperiode 1711-1738 Skulptur als Medium hofischer und sakraler Repräsentation unter Kaiser Karl VI. (Eingereicht als Habilitationsschrift an der Universität Wien), Wien 2003.

dalších šestnáct snad alegorií. Ve spodní rovině v úrovni oken mezi sloupy, kde se nachází dnešních šest andělů mělo stát stejné množství skulptur nám neznámých světeckých statuí. Kupoli měla původně završovat menší zlacená makovice s patriaršním křížem. Co se týče ještě plastiky, dle dochovaných grafik, měly stát před tympanonem chrámového vstupu sochy apoštolských knížat Petra a Pavla.⁷⁹ Další změnu zažily sloupy před chrámem. První projekt můžeme nazvat imperiálním, poněvadž na sloupech měly být reliéfy ze životů Karla Velikého a Karla z Flander. To zřejmě navrhl Leibnitz, který o tom píše v dopisu Haereovi.⁸⁰ Ti dva měli být chápáni jako „*předchůdci v úřadu*“. Leibnitz, ačkoliv filosof, fyzik a vědec, se zabýval též historií. Přestože byl protestant, našel ve zmiňovaných dvou Karlech – nejspíš dle jména, vzory pro Karla VI. Karel Veliký, franský král a první římský císař, šířitel křesťanství a moci církve a blahoslavený Karel Flanderský taktéž nazývaný „*Bonus*“⁸¹ obhájce klášterů, chudiny a kupců proti tyranii a nespravedlnosti.⁸² Není bez zajímavosti si připomenout, že G. W. Leibnitz taktéž navrhoval Heraeovi, pokud by s tím Fischer souhlasil, umístit na kupoli sluneční hodiny. Ty měly být vzorem, pro synchronizaci dvou hodinových strojů, jež byly umístěny na bočních pavilónech.⁸³

Na atice hlavního vstupu byly naplánovány čtyři sochy ctností, kterými Karel Boromejský byl obdařen. Byly navrženy jezuitou Kellerem. Skutečně tato výzdoba čtyř ctností, mezi nimiž sledujeme apoteozu sv. Karla, je jedinou zachovanou ikonografickou koncepcí z první etapy, spolu s dvěma sochami završujícími pavilony. Ty představují Víru a Naději.

Co se týče samotné stavby chrámu, pokud můžeme srovnat dnešní stav s rytinami z roku 1721 vykazuje kostel drobné rozdíly i zde. Jistě se to stalo změnou architekta, možná zakročil i sám císař, ale určitě se na významném chrámu podíleli poradci, geometři, filosofové, numismatikové a jistě aspoň v závěru teologové. Jak bylo zmíněno již dříve, byl vypuštěn zamýšlený kněžský chór, ten působil z venku jako přístavek, chórová kupole byla přeložena nad hlavní oltář, byl zvýšen tambur a kupole samotná, dále se uvolnil prostor v pod hudební kruchtou, kde byly vypuštěny volné sloupy. Postupně byly změněny i tvary oken v kupoli, lucerny, pilastry a způsob napojení sloupů mezi tympanon a pavilóny.

⁷⁹ U těchto soch rádi pisatelé o tomto chrámu uvádějí sochy ve spojitost se stejnými světeckými postavami před velechrámem sv. Petra v Římě. Ty tam ovšem byly dosazeny až během 19. věku.

⁸⁰ Z dřívějších dopisů se dovídáme od něj i o Galli Bibienovi. Ze září 1716 píše o sloupech: „*Dans le desseien que Mr. De Fischers fait et qui Vous fera plaisir, je suivrai Vos avis d'appliquer a Charles Magne une des Colones colossales y employées.*“ Cit. dle Ilga s. 636.

⁸¹ Karel byl hrabětem z Flandern, narozen 1082/86, zemřel 1127. Syn svatého Knuda a Adély, dcery Roberta I. z Flandern. Nybyl vzdělání na Flanderském dvoře, později putoval do Palestiny a byl rádcem hraběte Balduina VIII. Zemřel mučednickou smrtí. Jeho kult potvrzen roku 1882.

⁸² M. DIERICKX: Karl I d. Gute, in: Lexikon für Theologie und Kirche V, zweite, vollig neu bearbeitete Auflage Freiburg 1960, col. 1351-1352.

⁸³ Miloš KRUML: Kostel pražských křižovníků s červenou hvězdou ve Vídni. Historická architektura. Věda-výzkum-praxe.in: Sborník k počtě Milana Pavlíka

Nyní obrátíme svoji pozornost k plastické výzdobě votivního kostela, ke které bylo přistoupeno v druhé polovině dvacátých let. Ta nastala s jistotou až po smrti Fischera staršího, kdy mladší Fischer dává Karlskirche elegantnější klasicistnější podobu.

Musíme dát za pravdu Hansi Sedelmayerovi, jenž nevidí v „*Schauseite*“ našeho chrámu jen obvyklou kostelní fasádu.⁸⁴ Pohledová strana je tvořena z šesti stavebních útvarů. (obr. č. 6) Z oválné kupolové stavby, předsíně, dvou velkých sloupů a dvou pavilónů. Pohledově oba sloupy i kupole jsou zastřešeny stejně, byť v jiném měřítku. Dva pavilóny tvoří při trochu fantazie nartex, jaký má Hagia Sofia i sv. Petr v Římě. Dva sloupy slouží jako dva strážci a připomínají s celou stavbou chrám Boží Moudrosti, změněný později na mešitu. V této souvislosti mluví Heraeus o Vídni jako o novém Římu a Konstantinopoli. Proto zmíněnou mešitu uvádí ve svém grafickém díle, jež sloužilo jako předstupeň našeho chrámu. Z čelního pohledu se nám vykreslují dvě trojúhelníkové kompozice. Kupole s pavilóny a předsíní s dvěma již mnohokrát zmiňovanými sloupy. Tyto dva kolosy se již tradičně vykládají dvěma významy. Pokud považujeme votivní stavbu za druhý Šalamounův chrám, jsou sloupy Ioachin a Boaz (1. kniha Královská 7 kp., 13.-31.) Šalamounovy sloupy ovšem přímo nevyvrací upomínka na osobní císařovo heslo *Fortitudo et Constantia*, poněvadž význam má tentýž. Ostatně antické sloupy Marka Aurelia a Trajána musely staršího Fischera jistě oslovit za svých římských studií, neboť je použil již dříve v návrhu na triumfální oblouk k počtě Josefa I. O původních návrzích na sloupní reliéfy bylo již vzpomenuto. Zřejmě po smrti Fischera staršího bylo upuštěno od sloupu, jenž měl být zaměřen na Karla Velikého a tudíž byl císařovým předchůdcem v říši a sloupu druhého věnovaného Karlu Flanderskému, jež byl označován jako předchůdce v části dědičných zemí.⁸⁵ Ve druhém plánu jsou oba reliéfy na sloupech zaměřeny na oslavu Karla Boromejského. Původně mělo být dílo zadáno Mattielimu, ovšem později dostal zakázku Christoph Mader. Mader se svými pomocníky vytesal z vápence duté části sloupů s plochými reliéfy. Dle oblečení, které se nosilo v 17. věku je možno usoudit, že sochařům sloužily předlohou starší grafiky snad italské. Dnes je nám nepochopitelné, jaký význam měly reliéfy v takové výši. Levý sloup nám předkládá pozemský život Karlův. Od narození, jmenování kardinálem, činnost na koncilu, zakládání seminářů, špitálů, podporu chrámové hudby a mnoho dalších výjevů až po světcovu smrt. Pravý sloup zobrazuje jeho posmrtnou úctu, svatořečení a světcův kult.⁸⁶

V hrubých obrysech byl popsán první plán císařského domu Božího. Ten lze vysledovat jen dle zmíněných dobových grafik. Druhý plán, který nastal po smrti Johanna Bernharda dle jeho syna Josefa Emanuela výzdobu svatyně podstatně zjednodušil. O sloupech již bylo pojednáno výše. Jen se sluší dodat, že pomocníky Johanna Christopha Madera byli Johann Baptist Straub a Jakub Schletterer. Poprvé bylo Maderovi vyplaceno za práci roku 1728, ale zakázku dokončil se svými spolupracovníky

⁸⁴ Hans SEDLMAYER: Die Schauseite der Karlskirche in Wien, in: *Epochen und Werke II*. Muenchen 1985.

⁸⁵ *Ibidem*. s. 184.

⁸⁶ Autor úmyslně popisuje ikonografii sloupů jen zběžně, poněvadž v současné době je zpracovává skupina historiků umění ve Vídni. Práce je zaměřena zejména na interiér chrámu.

1729. O rok později sjednotil barevnost sloupů bílou benátskou barvou Josef Bertl. Sloupy jsou završeny zvonice a zastřešeny kupolovými stříškami, kterým dominují pozlacené císařské koruny s křížkem. Ochozy pomyslného „*minaretu*“ tvoří zábradlí z tepaného zlateného plechu dle Matthiellioho na způsob čtyř císařských orlic⁸⁷. Orlice, symbol Habsburského domu hledí do všech čtyř světových stran a mají zde symbolickou úlohu ochránců. Šroubovitě kolosy dvou sloupů střeží nejen celou stavbu dodávající jí velebné zvláštnosti, ale i flankují hlavní vchod do chrámu zastřešený tympanonem. V tympanonu předsíně spatřujeme již zmíněný reliéf od Giovanniho Stanetti s tematikou moru ve Vídni. Zbídačení Vídeňanů upírají svoje zraky k nebesům, kde se vznáší anděl, zasouvaje meč do pochvy, symbolu to ukončení morové rány. V pozadí vystupuje silueta hlavního města monarchie. Na štít tympanonu usedá přiklekající Karel Boromejský od Stanettiho(či Mattiellioho?) obklopen obláčky a andělíky. Světec, s gestem rozprážených rukou prosí Boha o odvrácení morové nákazy. Na kardinálův svatý život poukazují příchozím čtyři alegorie, vytesané podle zmíněného návrhu jezuita Kellera. Jsou to dost neobvyklé alegorie, které Keller nazval Religio, Praecandi studium, Misericordia in pauperes a Poenitentia. Alegorie Náboženství šlape s vervou na vícehlavého draka hereze oděna papežským pluviálem, štolou a tiárou, alegorie Milosrdenství je personifikací poklidně stojící ženy držící v levici planoucí srdce, u nohou s atributem pelikána krmícího svoje mláďata krví, alegorie Pokání je oděna v řasené roucho, opásána řetězy a držíc důtky s kohoutem bdělosti po boku a alegorie Horlivé modlitby s ratolestí v pravici a bájným jednorožcem, symbolem to čistoty jak mravní, tak náboženské. Při výběru ctností se jezuita inspiroval životem Karla Boromejského od Giussana. Zde autor v osmé knize vypočítává 22. ctností, které zde aplikuje na příklady z Karlova života. V horlivosti pro víru a religio se zdůrazňuje jeho věrnost papeži. Ve smyslu Misericordia se myslí všeobecně láska k bližním, štedrost a udělování almužen. Zde světec vynikal zejména v dobách chudoby a moru, kdy se rozdával bližním. Giussano zde také vyzdvihuje kardinálovo umrtvování a bičování. Horlivost v modlitbě podtrhuje tím, že celý jeho život byl jednou modlitbou.⁸⁸

Mezi léty 1725-1730 vyhotovil Mattielli čtveřici zmíněných alegorií, dodal návrh na již zmíněné orlice a taktéž dodal šestici soch andělů mezi sloupy tamburu a dva sedící eféby. Stojících šest andělů a dva sedící děkují svému vzniku druhému změněnému plánu, snad ještě dle propozic Heraea za vedení stavby již mladého Fischera. Mattiellovi andělé stojí v životní velikosti vždy mezi dvěma tříčtvrtečními sloupy a třímají atributy svatého kardinála jako kardinálský klobouk, mitru, vavřínový věnec, hořící pochodeň a schránku na relikvie. Je třeba si povšimnout, že kardinálský klobouk, mitra a částčky Karlova těla se řadí mimo jiné k hlavním chrámovým relikviím, které Karlskirche vlastní jako dar Karla VI. a Alžběty Kristýny. Vavřínový věnec v andělově ruce ukazuje na Karlovu vznešenost jak šlechtickou, tak duchovní a šestý anděl zve pouze gestem levice k návštěvě

⁸⁷ Za pozlacení orlic a korun bylo vyplaceno roku 1727, ale ještě o rok později bylo znovu zapláceno Mattiellimu za změnu modelů. Taktéž dostal zapláceno Obrist za práci z měděného plechu a Katzler za pozlacení.

⁸⁸ SCHEMPER-SPARHOLZ 2003 (pozn. 72) 143

Božího stánku. Dva sedící efébové na přední straně kupolového parapetu ukazují gesty rukou k nebi a k zemi a dokazují tím, že jsou Božími posly mezi nebem a zemí. Na stejné úrovni umístěné vázy s plameny vždy ve dvojicích, plní zde pouze dekorativní charakter. Vršek kupole završuje symbolický kříž, ovšem změněný dle druhého plánu. Místo patriaršího s malou makovicí se nám nyní představuje kříž rovnoramenný na nápadně velké zlacené makovicí, a tak odkazuje ke svému vzoru na kupoli velechrámu svatopetrského. Již dříve byly zmíněny dvě alegorie Víry a Naděje od Franze Caspera, završující střechy bočních pavilónů. Ty jsou dle grafiky doloženy v prvním plánu a ikonograficky doplňují znamení kříže na kupoli, symbolu Vykupitelovi lásky a zároveň milánského arcibiskupa.

Poslední sochařskou výzdobou exteriéru a vůbec celého chrámového komplexu jsou dva půvabní efébové střežící bezprostředně hlavní vstup. Andělům měli původně předcházet sochy již zmíněných apoštolských knížat Petra a Pavla, jak je vidíme ještě na Pfeffelově rytině z roku 1724. Pravděpodobně se s postavením figur příliš nespěchalo, neboť Kuchelbecker zmiňuje k roku 1737, že jsou tyto sochy v plánu.⁸⁹ Apoštolé se ovšem nedostali k císařskému chrámu. Na jejich místo byli osazeni efébové. Schemper-Sparholz připsala zmíněné statue Lorenzu Mattielli namísto dřívějšího chybného přípisu Franzi Casperovi. Musely být však vyhotoveny do října roku 1738, kdy Mattielli odchází ke Drážďanskému dvoru po porážce Donnerem na získání zakázky pro novou kašnu na Mehlmarktu.⁹⁰ Prvním dokladem o světecké záměně nacházíme v Albrechtově kodexu, jenž ale píše, že ještě nejsou postaveny. Dokládá jejich budoucí uskutečnění kresbou zachycenou ve svém Kodexu. (obr. č. 7.) Pohledově levý anděl s nakročenou pravou nohou kyne ukazovákem pravé ruky na starozákonní Mojžíšův kříž ve tvaru T opíraje ho ledabyle o paži. Zde je jasná paralela ke knize Numeri (Nu 21,9). Zde Hospodin nařizuje Mojžíšovi, aby udělal bronzového hada a upevnil ho na žerd'. Každý potom, kdo byl uštknut hadem a pohlédl na bronzového hada, zůstal na živu. Vztyčený had na poušti byl symbolem vítězství nad zlem.⁹¹ Druhý anděl měl šlapat pravou nohou po lebce, opíraje se pravicí o kosu a levicí ozbrojen štítem. Snad mohl znázorňovat poněkud atypicky archanděla Michaela. Pravděpodobně s čerstvým příchodem křížovníků nastala změna, kterou vidíme na stávajících sochách dodnes. Starozákonní typ levého eféba byl zachován, ovšem s malými obměnami. Nynější anděl přidržuje na skále hrubý latinský kříž s omotaným hadem a gestem levice zve příchozí k pohledu na něj. Pravý anděl jak ho vidíme dnes zhola neodpovídá Albrechtově kresbě. Eféb v mírném kontrapostu se přidržuje skály ve které je ukotven opracovaný latinský kříž a pravou rukou ukazuje taktéž příchozím drahocenou relikvii. Spojnicí mezi oběma anděly nám slouží verš Janova evangelia (J 3, 14). „*Jako Možíš vyvýšil hada na poušti, tak musí být vyvýšen Syn člověka, aby každý, kdo v něho věří, měl život věčný*“. Dle mého názoru zastupují symbolicky obě plastiky dvě

⁸⁹ Ibidem. S. 150.

⁹⁰ L. SCHEEWE, in: Mattielli Lorenzo, in: Thieme-Becker. Allgemeines Lexikon der Bildenden Kunstler von der Antike bis zur Gegenwart 23/24, Leipzig 1999, 266-267.

⁹¹ Adolf NOVOTNÝ: Biblický slovník, Praha 1956, s. 193.

hlavní řádové slavnosti křížovníků, Nalezení a Povýšení sv. Kříže⁹². Také připomínají hlavní relikvii křížovníků „*Lignum Crucis*“, kterou jim přivezl arcibiskup - velmistr Friedrich Waldstein z Říma asi kolem roku 1680. Touto nenápadnou, ale výmluvnou změnou se crucigeri prezentovali vídeňské veřejnosti a naznačili tím, komu císař „*na věčné časy*“ kostel svěřil do ochrany. V této souvislosti neupírám výklad křížů směrem k uzdravující funkci, s kterou jde pochopitelně ruku v ruce hospitální řád s nově otevřeným špitálem na počátku roku 1739. K oboum plastikám se zachovaly pozoruhodné polychromované dřevěné modely (nebo ricordi?) ze Šoproně, nyní prezentované v Budapešťské Magyar Nemzeti Galéria.⁹³ (obr. č. 8)

Starost císaře jako pomazaného ochránce svých poddaných vyjadřuje majuskulní nápis na architrávu chrámového tympanonu. VOTA MEA REDDAM IN CONSPECTU TIMENTIUM DEUM. Ps XXI. Žalm dvacátý prvý vybraným Heraem důkladně vysvětluje každému příchozímu důvod existence samotné stavby. Slib Bohu splnil panovník důkladně. Očima člověka 18. věku nemůžeme klást na první místo stavbu tohoto velkolepého chrámu jako oslavu Karla VI. To nám dokládá i dobová grafika nazvaná „*Aedificia Sacra*“, kde je Karlskirche nazýván „*Basilica S. Caroli Borom.*“ a vůbec není kladen na čestné hlavní místo mezi ostatními církevními stavbami našeho císaře. (obr. č. 9) Votivní chrám byl jen jednou ze staveb fundovaných císařem k oslavě Boží a byl prezentován jako poděkování Trojedinému na přímělu milánského kardinála, hlavního panovníkova patrona.

K vnější výzdobě nelze nezpomenout závažnou dedikaci nad samotným portálem hlavního vchodu. I u tohoto detailu lze mluvit o prvním a druhém plánu. Původní nápis dle Heraea měl více zdůrazňovat uzdravující funkci Božího stánku. „*Pro valetudine populi*“ opět navazuje na velký nápis 21. žalmu a zdůrazňuje laskavou péči mocnáře o svůj lid. Také do nápisu mělo být vkomponováno vročení, ovšem i tento detail byl v druhém plánu změněn. Ilg⁹⁴ tenhle nápis cituje a jistě není bez zajímavosti ho srovnat s dnešním, jenž je vytesán do mramorové desky a upozorňuje dle antického zvyku komu je chrám zasvěcen a kdo je donátorem.

IN GLORIAM DEI AETERNI MAXIMI

DIVO CAROLO BORR. DEPRECATORI

CAES. AVG. CAROLVS VI.

REX CATHOL. ET. APOSTOL.

L. M. SOLVIT VOTUM SOLENNE,

⁹² Více o kultu sv. Kříže in: Marek PUČALÍK: Ikonografie řádu křížovníků s červenou hvězdou (diplomová práce na Katolické teologické fakultě University Karlovy v Praze), Praha 2003.

⁹³ Inv. č. 92. 10. M, výška 111cm – Starozákonní anděl a 113cm Novozákonní anděl. In: Baroque art in central Europe, Budapest Torteti Múzeum June 11-October 10, 1993, s. 425.

⁹⁴ Albert ILG: Die Fischer von Erlach, Wien 1895. s. 655.

CVIIVS PRO VALETVDINE POPVLI

A. CHR. MDD. XIII. NVNCVPATI REVS,

ET EOD. ANNO COMPOS FACTVS EST.

M. DCC.X....

Dnešní nápis je v detailech změněn. Nevíme přesně z jakého důvodu. Lze se jen domnívat, že změnou celého druhého plánu měla stavba se závažnými detaily nabýt sakrálnějších rozměrů. Ale v případě komparace nápisů zjistíme, že první byl výstižnější a byl zde akcentován duchovní patron chrámu. Ve druhém nastává změna ve vztahu k lidské substanci. V první jak již zmíněno je kladen důraz na tělesnou schránku - „*pro valetudine*“, ve druhém spíše na duchovní - „*pro salute*“. Konečně v prvním plánu se počítalo se slavnostním nápisem jako završením stavby, poněvadž bylo nachystáno vročení ukončení dostavby, ve druhé plánu se píše o učinění Vota 1713 a tedy o samotném počátku.

Nynější nápis byl tedy nad veřeje chrámu zaznamenán touto formulací:

IN GLORIAM

DEI OMNIPOTENTIS DEPRECATORI:

CAES: AUG: CAROLUS VI:

REX CATHOL: ET APOST:

SOLVIT VOTUM

CUJUS PRO SALUTE

POPULI A: MDCCXIII. REUS

ET ANNO EODEM COMPOS

FACTUS EST:

Císař, touto jednoduchou, leč vznešenou dedikací upozorňuje, že je králem katolickým, to znamená, že neustále králem španělským a apoštolským, což je titul uherského panovníka. Chrám nechal postavit především Bohu všemohoucímu, čehož si všimneme záhy při popisu vnitřního zařízení našeho Bohostánku.

V. Závažná ikonografie interiéru svatyně

O původním záměru, kterak velevýznamný chrám vybavit, se můžeme pouze jen domnívat. Opět nám může jen částečně posloužit grafika Albrechtova kodexu, jenž nám dokumentuje aspoň částečně členění oratoří v kněžišti, kazatelnu, menzu oltáře a hlavní kupoli. Stručně lze říci, že s nástupem mladšího Fischera byl stavba pojednána ve zdobných detailech střízlivěji vyjma kupoli, kde místo plánovaného kazetování bylo přistoupeno k fresce, a tak se Karlskirche přiřadil k tzv. „barevným“ prostorově pojatým prostorům, jenž vznikaly s oblibou právě od dvacátých let. Mimo vysoce elegantní zlaté a bílé byly do interiéru pojaty odstíny fialové, červené a růžové. Pilastry, římsy, sloupy, polosloupy a další architektonické útvary se pokryly umělým mramorem namíchaným ze zmiňovaných odstínů, takže celý interiér nabyl dojmu purpuru a zlata. Původně, jak jsem již zmínil, byl plán k nabídce oltářů dolnorakouským klášterům. Pokud by se tato nabídka realizovala, jistě by kláštery prezentovaly na oltářích svoje patrony a ochránce. Nynější ikonografický koncept kostela můžeme snad přiřknout Albrechtovi, jenž jak se můžeme jen domnívat mohl respektovat přání zbožného císaře-světského patrona. Co se týká zasvěcení bočních oltářů, jsem přesvědčen, že byly zvoleny křížovníky, jak posléze doložím. Kostel byl sice s oltáři vysvěcen v říjnu roku 1737, ale první velkolepá bohoslužba se konala až 24. srpna 1738, kdy za přítomnosti císaře Karla VI. a celého dvora celebroidal pontifikální mši velmistr Böhmb a chrám byl dle císařského dekretu „*na věčné časy*“ věnován křížovníkům s červenou hvězdou.⁹⁵ Při slavnosti výročí konsekrace⁹⁶ pronesl slavnostní kázání křížovník P. Friedrich Thoma, které je uloženo v rukopisu ve farním archívu a já ho nyní předkládám .

„*Hodie Salus Domini hinc facta est*“. LK 19,9 Dnes přišla do tohoto domu spása.

Ve jménu Nejsvětější Trojice Boha Otce, Syna a Ducha Svatého začínám dnes první řeč v tomto nově postaveném nádherně provedeném císařském chrámu Boha Nejvyššího zasvěceného památce, počtě a ochraně svatého Karla Boromejského. Budiž mi dovoleno, abych hned na začátku opakoval v tomto současném Božím domě to, co řekl Kristus, Spasitel světa v dnešním svatém evangeliu před Zacheovým domem: „*Dnes přišla do tohoto domu spása Páně*“.

Již uplynulo čtyřiaadvacet let od chvíle, kdy se začala budovat tato majestátní budova od samého začátku, která byla konečně letos s Boží pomocí po vynaložení velmi značných nákladů, s uměním, námahou a velkou pílí dovedena k takové dokonalosti, že člověk musí žasnout, že si někdo mohl dovolit začít budovat pro nejvyššího pána nebe a země něco takového, tak nádherný a překrásný chrám, kdyby to nebyl právě sám, z Boží milosti mocný kníže a monarcha tohoto světa.

⁹⁵ Hans AURENHAMMER: Die Karlskirche in Wien, in: Johann Bernhard Fischer von Erlach 1656-1723 (Katalog der Ausstellung), Graz-Wien-Salzburg-1956/1957.

⁹⁶ Nebyl to ještě přesně rok od vysvěcení jak vzpomíná kazatel, ovšem datum bylo určeno, jak zmíněno již výše.

Dnes: dnes je však onen den, kdy se stává skutkem, že do tohoto domu přichází Boží spása: dnes je tím dnem, kdy budeme poprvé co nejslavněji slavit výročí památky konsekrace nebo zasvěcení tohoto chrámu. Dnes je ten den, kdy nejjasnější Tvůrce, pohlíží tak, jako kdysi Šalamoun, na posvátné dílo, které se rozhodl vybudovat ve svém srdci a ve kterém se modlil, kdy je opravdu šťastně dokončeno a může na něj pohlédnout s vnitřním uspokojením a nejvyšší libostí. Dnes je ten den, který hovoří ke všem přítomným s opravdovou útechou, co Bůh v lidské podobě řekl v dnešním nedělním evangeliu podle sv. Lukáše svým milovaným učedníkům: „*Blahoslavené oči, které vidí, co vy vidíte*“ (Beati oculi, qui vident, que vos videtis Lk 10,23)

Vidíte totiž chrám, jemuž podobný jste snad zřídka viděli, nebo možná nikdy nevidíte. Vidíte chrám v jehož základech spočívá něžná láska a starostlivost našeho nejmilostivějšího mocnáře a nejštědřejšího otce nás všech: vidíte chrám, který byl postaven na věčnou památku slibu učiněného jeho jménem a jménem všech jeho království a zemí na tomto místě Bohu nejvyššímu. Vidíte chrám, který nám má být vždy otevřen jako všeobecné útočiště ve všech obtížích a záležitostech. Vidíte chrám, který bude vždy hlásat zbožnost nejjasnějšího rakouského arcidomu a jeho horlivost pro pravé náboženství a spolu s tím i po všechny časy k větší chvále Boha: ano (Cujus lapides nobis etiam timentibus clamabunt, et annuntiabunt laudem) „*ex voto*“, jehož kameny, i kdybychom my měli mlčet, budou hlásat a provolávat chválu Boha. Vidíte chrám, dům, ve kterém si Bůh sám nechal přislíbit postavení čestného trůnu, vidíte chrám do kterého přišla od Boha spása, Hodie salus Domini hinc facta est. Aby však bylo dosaženo záměru nebo konečného cíle tohoto nově vybudovaného nejdůstojnějšího domu Božího, rozdělím nejprve svou dnešní řeč na tomto místě do dvou částí. V první části chci říci: Kdy a proč byl tento kostel vlastně vybudován a v druhé pak jaký zvláštní cíl a záměr vedl k tomu, že byl tento nynější chrám Boha Nejvyššího postaven, věnován a zasvěcen ochraně a jménu svatého Karla Boromejského.

První část

Všemohoucí Bůh nepotřebuje na tomto světě žádný dům, žádný byt, žádný chrám. Coeli et terra cum sit Dominus non in manufactis templi habitat, nec manibus humanis politur indigens aligno, (Bůh,...jako Pán nebe a země nepřebývá v chrámech, které vystavěly lidské ruce, ani si nedává posluhovat lidskýma rukama...Sk 17, 24-25) řekl velký apoštol světa Pavel Athéňanům. Protože Bůh, Pán nebe a země nepřebývá v chrámech, které vystavěly lidské ruce, ani si nedává posluhovat lidskýma rukama, že by něco potřeboval. Když Bůh pobývá v našich chrámech, není to z nedostatku, nouze nebo nezbytí, ale z čisté milosti, ocenění nebo že se mu tak zalíbilo. To poznal David, velký král v Izraeli, muž ve kterém Bůh našel zalíbení, potom, co prorokovi Nátanovi sdělil svůj úmysl

budování chrámu a Bůh mu to ústy prorokovými zakázal: Jdi tam, řekl a pověz Davidovi mému služebníku. Non aedificabis mihi domum ad habitandum: Ty mi nemáš co stavět žádný dům, abych v něm přebýval (1 Paralip. C 17) Naopak vyhradil takovou milost jeho synu Šalamounovi: Ipse aedificabit mihi domum: tento mi postaví dům, a tak se také stalo.

Obrovská velkolepost a nákladnost tohoto Šalamounova chrámu se uvádí v Písmu svatém a sice aby nikdo nemohl popírat, že to musel být veliký div světa. Jakou však velkou zálibu a uspokojení v tom Bůh měl, vysvětlují jeho vlastní slova, neboť když Šalamoun chrám s velkou slávou lidu posvětil a zasvětil a přinesl oběť hodnou podivu, zjevil se mu ve snu pán a řekl mu: Slyšel jsem tvoji modlitbu a zvolil jsem si toto místo jako dům oběti. Kdybych zavřel nebesa a nedal žádný déšť, kdybych dal příkaz, aby kobylky sežraly celou zemi, kdybych také poslal mezi svůj lid mor a můj lid bude vzývat moje jméno, bude mne prosit, hledat moje slitování, obrátí se a bude činit pokání za svoje velmi špatné činy, budu mu potom z nebes naslouchat. Budu milostiv jeho hříchům a spasením jeho zemi. Moje oči zůstanou také otevřené a moje uši uslyší modlitbu toho, kdo se bude modlit na tomto místě, neboť jsem si zvolil toto místo, aby moje jméno tam bylo na věky. Na tomto místě si musíme všimnout tří věcí. Zaprvé, že Šalamoun nebudoval svůj chrám pro nikoho jiného než pro pravého Boha, zadruhé, že mu ho zasvětil a posvětil, zatřetí, že si ho Bůh zvolil a určil dům, ve kterém se mu má obětovat, vzývat jeho jméno a modlit se k němu. To co udělal Šalamoun, to se stalo a stává mnohem více u nás křesťanů, zejména od té doby, kdy Konstantin Veliký a první křesťanský císař věřícím v Krista dovolil zřizovat na všech místech veřejné kostely. On sám takový postavil v Římě a jeho matka Helena podle svědectví Zomea Lib. 8, Kap. 8., vybudovala dalších 30 ve Svaté zemi a takové byly potom stále budovány ve všech částech světa. Komu však byly zasvěceny? Komu? Už ne nějakému Jupiteru nebo Marsu, již žádné Venuši nebo Dianě, již ne nějakým vymyšleným božstvům, ale jedinému pravému Bohu nebe a země a to zcela právem, neboť chrám je domem obětování a uctívání, neboť jen výhradně pravému Bohu náleží nejvyšší, neomezená a ničím nespoutaná svrchovaná vláda nad všemi bytostmi, nemůže tedy a nemá nikdo právo stavět chrám, dům oběti, dům uctívání nikomu jinému, než pravému Bohu. Nulli sanctorum, píše sv. Augustin v knize 20. Manichejským: „Sed ipsi Deo sanctorum, quam vir in memoriam sanctorum altaria construit. Neděláme to pro žádného svatého, ale pro samého Boha Trojjediného, i když na památku stavíme oltáře nebo chrámy, a také ony jsou vlastně nazývány Božími chrámy, jejichž konsekrace nebo svěcení a zasvěcení působí, že tam přicházejí lidé každoročně k slavnostnímu uctívání jejich památky, tak jak to učinil i Kristus, když se osobně účastnil slavnosti v Jeruzalémě a posvětil ho svou přítomností. Takže svatý Felix, římský papež mohl napsat: „*De consecratione I. C. 2.*“: Došli jsme k závěru, jak opravdu tyto slavnosti nebo výroční vzpomínky probíhají s velkou radostí a štěstím našeho lidu, nás křesťanů. Ještě více, to co poznamenává Valafridus: Slavnost, které se Kristus zúčastnil v srdci Jeruzaléma nebyla jen každoroční vzpomínka na zasvěcení prvního Šalamounem vybudovaného památníku, ale vzpomínka na vysvěcení v čase Judy Makabejského, za kterého znovu obnovili v troskách ležící památník.

Když se nyní vzpomínky na zasvěcení obnoveného památníku konají tak slavnostně, jak mnohem spíše bychom měli slavit památku posvěcení onoho chrámu, který byl nově od základu a to každoročně při uvážení, jak velká spása přichází každý den do Chrámu Božího. Hodie salus Domini hic facta est: když je Bohem vyvolen jako Chrám oběti a uctívání Nejsvětějšího Jména, který přijímá, což je konečný účel všech budovaných křesťanských kostelů. Také tento nádherný chrám pod ochranou a jménem svatého Karla Boromejského není, stejně tak jako všechny ostatní, vybudován pro nikoho jiného, než pro pravého Boha, jemu věnován a posvěcen. Mohu říci, co je psáno v Jeremiášovi C. 7. V. 4. Chrám Páně, chrám Páně, chrám Páně, je to chrám Páně. Proč tedy ale pod ochranou a se jménem svatého Karla Boromejského? Vysvětlím to.

Druhá část.

Mezi jiným, příslibení, které věrný a všemocný Bůh dal těm, kteří se k němu obracejí a kteří se budou v Šalamounově chrámu modlit, bylo také to, jak je řečeno: „Kdybych poslal mor na můj lid, pak spasím vaši zemi“. Z největších trestů za hříchy v tomto životě je nejohrovnější mor. Tak, jako děti Izraele uštknuté umíraly, tehdy spěchali k smrti i ti, kteří byli zasaženi morem. Písmo svaté nám říká, že v době krále Davida během tří dnů mor zahubil 70 000 mužů z lidu Izraele. Strašlivá pohroma! Toto zlo zuřilo v Miláně, kde byl Karel Boromejský arcibiskupem a kardinálem svaté římské církve, a proto na kostelech nechal vyvěsit silná a jasná světla. Co říci o tomto dobrém pastýři, který byl připraven obětovat svůj život za svoje ovečky? Vydal všechno co měl, jen aby trpícím pomohl, navštěvoval nemocné a nemocné morem, aby je otcovsky utěšil. Vlastníma rukama jim podával Nejsvětější svátost a snažil s přísným pokáním a maximální pokorou smiřovat rozhněvaného Boha. Nařídil veřejná a všeobecná procesí: on sám si uvázal smyčku kolem krku, šel bos a jeho nohy krvácely, na svých ramenech nesl kříž a chtěl se tak stát obětí smíření za hříchy svého lidu, aby zadržel hrozící meč pomsty a trestu

Vzpomeňme si nyní na 13. rok tohoto století. Nebyl to právě tehdy hrozivý mor, který nebyl jenom ve zdejším císařském sídelním městě Vídni, ale také v jiných dědičných královstvích a zemích nejjasnějšího rakouského domu, co způsobilo mezi jeho obyvateli tak hrozné utrpení. Nerozesílala tehdy smrt své jedovaté a smrtící šípy – hned tu a tam a nestrhávala mnohé lidi bez rozdílu? Ano, je tomu tak, kdo však, kdo se však postavil doprostřed, aby utěšil hněv Boží, a tak odvrátil takové neštěstí? Kdo? Karel, náš velký císař, náš nejtědřejší kníže a otec země. Byl to on, kdo se vrhl

k nohám uraženého Boha, pokorně uznal vinu svoji a svých poddaných. „*Ego et populus meus peccavimus tibi!*“ : ex voto! Já, a můj lid jsme zhřešili proti Tobě. Při uvážení toho potom zaslíbil tento nejnádhernější chrám a oltář ochraně a jménu svatého Karla Boromejského, aby byl postaven pro Boha nejvyššího, aby stejně tento, jako morem zasažená služebnice pomáhala pečlivě na tomto světě, tím spíše ještě mnohem více v nebeské slávě prosila Boha o milost a osvobození od morové hrozby a aby toto osvobození přetrvalo všechny věky. Pravda, více než otcovská péče, jen pouze naše věčné, ale také křesťanské blaho. Proto se v tomto chrámu nachází také spolu zasvěcený oltář k uctívání Nejsvětějších ran Ježíšových, ze kterých vytékají všechny prostředky proti jedu našich hříchů a trestů, které u Boha vždy říkají to nejlepší: „*Tot ora, quod vulnera.*“ (Tolik modliteb, kolik ran.)

Je zde i oltář ke cti přeslavné, nanebevzaté vždy neposkvrněné Panny a Matky Boží Marie. Od časů svatého Řehoře Velikého se objevují k její cti chvály a písně jako Regina Coeli laetare: Raduj se Královno nebes, která podle vyjádření svatého Bernarda ukazuješ svoji panenskou hrud' stejně jako Kristus svoje rány, abys vyprosila slitování. Salus infirmorum: Ona je také uzdravení nemocných. Zde také nacházíme oltář svatého Josefa. Prostřednictvím jeho přimlavy a lásky žádáme o všechno, co my sami nemůžeme od Boha dosáhnout. Je tu i oltář ke cti svaté Alžběty, která stejně jako Vy, byla v lásce k bližnímu dokonalou matkou chudých, nemocných a opuštěných na zemi a nás se tedy také ujme beze všech pochyb v naší bídě v nebezpečích a záležitostech a jednou nás přijme v nebi. Nacházíme zde i oltář svatého evangelisty Lukáše, kterého svatý Pavel ve IV. Listě Kolosanům nazývá: „*Medicus carissimus*“: Láskyplný lékař. Tento také nezaváhá svou silnou přimluvou pomáhat při škodlivých nemocech či dobách.

Nalézáme zde také oltář ke cti slavného mučedníka Jana Nepomuckého, jehož účinnou pomoc projevil Všemohoucí Bůh mnoha velkými zázraky ve světě. Kromě toho všeho zde vidíme postiženého dnou, kterému Kristus Pán zázračně navrácí zdraví. Dále je zde setník, který nechce Pána zdržovat a žádá o uzdravení svého služebníka. Je tu i mládenec, kterého (Ježíš) vzkřísil z mrtvých. Všemi těmito obrazy jsme jakoby napomínáni, abychom všichni prosili v tomto chrámu pod ochranou a jménem svatého Karla Boromejského o odvrácení škodlivých nemocí hrožících znovu z dálky, abychom se utíkali k Bohu, čehož dosáhneme když bude mít zbožný lid na srdci aby se každý den a také každý týden a o Letnicích pak před Nejsvětější svátostí oltářní sloužily votivní a záslibné pobožnosti, odpoledne pak má být uctívána nejblahoslavenější Panna Maria růžencem pěti desátek a Lauretánskou litaní a to vše podle slibu našeho nejvelkomocnějšího a nejblahoslavenějšího císaře Karla šestého.

Vzývejme na tomto svatém místě nevyslovitelné Jméno Páně, kterého vidíme jak shlíží z vysokého oltáře ve slávě a nádheře. Prosme také jednorozeného vtěleného Boha Syna, který je vždy přítomen v Nejsvětější tajemné Svátosti oltářní, jehož svátostná přítomnost povyšuje tento a jiné křesťanské kostely daleko nad Šalamounův chrám, což bylo známo císaři Justiniánovi, když jak píše Pullonius v 2. knize Makabejské, kap. 10 (sic!), postavil v Konstantinopoli chrám Sofie, to je vtělené moudrosti

Boha. Zastavení Šalamouna u vstupu do vestibulu za dveřmi dává tušit, jakoby Šalamoun zde skrytě obdivoval nádheru a svatost tohoto místa a byl jí uchvácen.

Prokazujeme rovněž Duchu Svatému stejnou čest jako Otcí a Synu, stejně ho vzýváme, když se jako holubice podle Písma vznáší jak vidíme uprostřed vysoko nad námi, aby z nejvyššího nebe na nás vyléval rosu svých darů a milosti nebo spásný déšť, jehož moc a vliv od nás zažene všechno zlo a dá nám duchovní i tělesný život: Spiritus est qui vivificat. Pohleďme také konečně venku na dva nádherné a skvostné sloupy, které nám ukazují na stálost a sílu života a smrti, svatost a zázračnost svatého Karla Boromejského a současně s vděčností připomínají našeho nejvýstřednějšího císaře Karla, jeho *Constantia et Fortitudine immotus pietate!*: *ex inscriptione lamina maia, quo in capite Fundamentalibus reposita est!* Který vážen svými poddanými pro stálost a sílu neodchylující se od dobrodiní bohaté laskavosti a lásky postavil tento nádherný chrám Bohu všemohoucímu pro nás všechny a tak věrně splnil před tváří celého světa svůj slib. Prosme tedy vždy snažně velkého Boha za něj a celý jeho vznešený rod, aby rozmnožil jeho panství a říši, povýšil jeho trůn, porazil jeho nepřátele a propůjčil mu milostivě časné a věčné blaho. Protože si to přeji z celého svého srdce, ukončím svou řeč na závěr se svatým Augustinem Serm. 256 De tempore.

Konec řeči.

Gratis agamus Domino Deo nostro a quo omne datum optimum et omne... Poděkujme Pánu našemu Bohu od kterého pocházejí všechny dobré a dokonalé dary a chvalme z celého srdce co nejochotněji jeho dobrotu a všemi hlasy jednomyslně vychvalujme: *quoniam ad istum domum orationis fidelium suorum visitavit animum, excitavit affertum, surrogavit auxilium, nebot' tento chrám, tento dům obětování a modlitby vybuodovala pro dobro věřících jak říkám dobrota zejména našeho nejjasnějšího císaře a zeměpána, který se takto zúčastnil, kvůli němu obstaral a poskytl k tomu svoji pomoc, inspiravit necdum volentibus ut volent, adiuvit bona voluntatis comatus, ut faverent. Pán mu, protože on ještě nechtěl pomohl zaměřit se na dílo a také ho uskutečnit. Ac per hoc Deus qui in suis operatur, et velle et perficere pro bona voluntate hoc omnia ipse cepit, ipse perfecit: A také Bůh, který působí podle své vlastní vůle a splní, co se mu zalíbí, toto všechno sám začal a sám dokončil. Jemu budiž chvála, úcta a čest až na věky věků. Amen*

Výše zaznamenané kázání k výroční slavnosti posvěcení chrámu nově nalezené ve farním archívu je nám velmi dobrým vodítkem k hledání ikonografického a z něj vyplývajícího

ikonologického smyslu Karlskirche. Promluva je i obvyklou barokní chvalořečí na přítomného císaře, jenž je častěji kladen paralelně ke starozákonnímu králi Šalamounovi, jenž proslul svojí zbožností a moudrostí. Jak již jsem mnohokrát zmínil, chrám byl vystavěn jako nový chrám Šalamounův a to nám i přímo dokládá nalezené kázání. Před chrámem stojí dva sloupy Boaz a Joachin⁹⁷. Z pomyslného chrámového nádvoří se stejně jako v Šalamounově chrámu vystupuje po schodech do předsíně (élám), což je u našeho chrámu prostor pod varhanní emporou, který je zaklenut a členěn po bocích čtyřmi sloupy. Do předsíně lze také dojít dvěma bočními vchody taktéž po schodech. Následuje svatyně (hékál), naše oválná chrámová loď s oválnou kupolí na tamburu, členěná pilastry s kompozitními hlavicemi. Samotný presbytář – starozákonní velesvatyni (debír) dosáhneme výstupem po několika schodech. Zde je valená klenba, ale nad samotným tabernáklem je elipsová kupole s lucernou. Kupole je opatřena čtyřmi oválnými okny a osvětluje daný prostor. Daný Fischerův prostor musíme chápat v poměru ke starozákonnímu chrámu s trochou fantazie. Sám Johann Bernhard zachytil ve svém díle „*Entwurf einer Historischen Architektur*“ domnělou podobu Šalamounova chrámu. Jelikož i Karel VI. byl nazýván Novým Šalamounem a je stavitelem našeho votivního chrámu, je zcela jasné o jakou stavbu jde.

Heraem je Karel VI. připodobňován k Šalamounovi, ba co více, ještě ho nad něj povyšuje, poněvadž Šalamoun se nechal vést od Boha moudrostí jen na počátku, potom hřešil, a proto Hospodin svěřil později říši Boží na zemi Karlovi. Také přirovnává poměr matek. Betšebu k novému králi Šalamounovi a Karla ke své matce. Dále srovnává otce. „*Ja, dass sein Stuhl den Thron der Vater ubertroffen*“ a „*Dass sein Thron hoher sey dann der Thron Davids*“. Jako Šalamoun je chválen pro svoji moudrost, tak i Karel, jenž je zde chápána ve smyslu spravedlnosti. Situace Karla VI s Filipem z Anjou je také připodobňována k Adoniášovi, kterak se stal protikrálem krále Davida.

Starozákonnímu uctívání Boha omezenému regionálně se staví uctívání pod Karlem v celé Evropě od Uher (apoštolský král) až do Španělsko (katolický král). Karel je ochráncem katolické víry a „*Advocatus ecclesiae*“. Je také řádným nástupcem Šalamouna, protože kvůli království obojí Sicílie je také panovníkem království v Jeruzalémě. Tak rozvíjí zmiňovaný konstrukt Matsche dle Heraea. Později zmiňuje v návaznosti na moudrého starozákonního krále tři Šalamounovy stavby našeho císaře. Klosterneuburg, Karlskirche a Hoffbibliothek⁹⁸.

Hlavní oltář, stejně jako celá votivní stavba je zasvěcen na prvním místě Bohu nejvyššímu, jak nám zmiňuje slavnostní sermo. (obr. č. 10) Je to pochopitelné, vždyť císař již na počátku geneze stavby roku 1713 učinil na prvním místě slib Bohu samotnému. Když vstoupíme do našeho posvátného prostoru, oslní nás z kněžiště-velesvatyně paprsek světla vyzařující z termálního okna apsidy přes symbol Nejsvětějšího Jména – Jahwe. Tetragram JHWH, jenž znamená „*Jsem, který jsem*“ je

⁹⁷ Více o Šalamounově chrámu in: Josef MIKLÍK: Biblická archeologie, Praha 1936 a Adolf NOVOTNÝ: Biblický slovník, Praha 1956

⁹⁸ Matsche 1981 (pozn.29) 289 ad.

hebrejským výrazem pro Boha. Tímto výrazem se myslí jediný Bůh celého světa, stvořitel, soudce a vykupitel. „*Jsem, který jsem*“, zaslechl poprvé Mojžíš z hořícího keře na Chorebu. Židé z úcty a strachu toto věčné bytí opisovali⁹⁹.

Symbol bytí v trojúhelníku naznačuje svatou Trojici. Je obklopen září paprsků a andělů, kteří se mu koří. Z cherubů vyniká dospělý anděl se symbolem nekonečna-úroboru. Celá kompozice částečně z bílého a zlaceného štku je adjustována na východní stěnu presbyteria. Pod tetragramem, kam vyzařují nejdelší paprsky, umístil architekt apoteózu znázorňující duchovního patrona. Arcibiskup v zákleku oděn v chórovém oděvu sestávající z kleriky, rochety a mozety, unášen v oblacích anděly a puti rozpřahuje s gestem odevzdání svoje paže k Hospodinu. Naznačeným gestem vyjadřuje Bohu svoji pokornou oddanost a prosí za Vídeň. Jeden z andělů přidržuje patriarší arcibiskupský kříž a kardinálský klobouk s 15ti střapci, aby tak vynikly hlavní atributy arcibiskupa. Na východní stěnu, pokrytou z části umělým mramorem růžovo-fialového odstínu přiléhají po stranách svatého kardinála dvojice sloupů s jónskými hlavicemi. Sloupy¹⁰⁰ jsou vždy po dvou propojeny vlysem s kladím a horní římsou. Na římsách se usadili západní církevní otcové s příslušnými atributy. Na straně evangelní milánský biskup, předchůdce Karlův v biskupském úřadě sv. Ambrož s včelím úlem a Řehoř Veliký s obligátní tíarou a holubicí Ducha Svatého. Po straně epištolní pozvedá výrazně srdce Augustinus Aurelius na znamení lásky k Hospodinu a lidem a Jeroným, muskulósní stařec, překladatel vulgáty s odznaky kardinálátu. (obr. č. 11) Zajímavým detailem přetínající pohledově dvojice sloupů jsou skupinky zlacených andělíků poletujících v polovině dřívů, kteří dříve drželi fialové šňůry se stříbrnými lampami na věčná světla.

Hlavním tělesem sacrosancta celého presbyteria je tabernákl z bílého mramoru, dosedající na menzu z mramoru černého. Schránka na konsekrované hostie je kryta plastickým květinovým dekorem s tulipánky. Pozlacená dvířka s křížovnickým znakem jsou až ze dvacátých let 20. století a snad jsou volnou kopií původních dřevěných¹⁰¹. Tabernákl dodal kameník Philipp Köchel za 700 fl¹⁰². Tabernáklu se koří dva zlatí cherubové, které dodala roku 1730 dílna Lorenza Mattielli. Je zjevné při podrobnějším zkoumání, že levý anděl držel původně kaditelnici a pravý lodičku na kadidlo. Mezi tabernáklem a cheruby na mramorových konzolách spatřujeme taktéž stříbrné plenáře s ostatky, které souvisí se stříbrnou šesticí svícňů s mřížkovým ornamentem¹⁰³. Ploché ukončení tabernákula dává tušit, že sloužilo jako podstavec. Po polovině 18. věku je zde zmiňována skříňka s cellenskou Madonou, kterou ve druhé polovině 19. století nahradil obraz Panny Marie Pomocné v září paprsků,

⁹⁹ Podrobné vysvětlení k problematice JHWH in: Heinrich GROSS: Jahwe. In: Lexikon für Theologie und Kirche V. zweite, vollig neu bearbeitete Auflage Freiburg 1960, col. 855-857.

¹⁰⁰ Všechny 12 sloupů v kněžišti by mohlo být aluzí na apoštoly. Ze sloupů symbolicky vyrůstají 4 evangelisté a 4 církevní otcové, kteří nauku apoštolů rozvíjejí a předávají.

¹⁰¹ Podle inventáře z roku 1949 od Dr. Georga Petra O.Cr., byly zhotoveny v roce 1925 firmou Schubert ve Vídni. Dvířka byla věnována jednou matkou, na památku úmrtí syna ve válce a zemřelé dcery ošetřovatelky. Další údaje in: Inventar der Pfarre St. Karl Wien IV. 1949.

¹⁰² Albert ILG 1895 (pozn. 87) 645.

¹⁰³ V křížovnickém depozitáři zachovány ještě dva. Původně jich bylo snad až 20 kusů.

jenž byl původně na oltáři sv. Lukáše. Dnes zde stojí stříbrný krucifix se slonovinovým korpusem, který sem byl věnován císařem Josefem II. z císařské pokladnice.¹⁰⁴ Ke cti sv. Karla se udávají obětiny dvou podob žen a jedno stříbrné srdce.¹⁰⁵

Celý retábl je tvořen jakoby na konkávním půdorysu, ovšem sochy západních církevních otců, sedících na polosloupech patří vlastně k plastickému členění zdi celého kněžiště spolu dalšími. Štuková scénérie volně vychází z Berniniho katedry sv. Petra v Římě. Již tradičně se návrh připisuje staršímu Fischerovi. Pokud zmíněnou architekturu srovnáme s retáblí oltářů Kolejního a Špitálního chrámu v Salcburku, které jsou doloženy Johannu Bernhardovi, nemáme pochyb¹⁰⁶. Hra se světlem je natolik stejná, podobně jako v Kurfiřtské kapli u vratislavského dómu.¹⁰⁷ Krom toho bylo roku 1728 vyplaceno stavební správou kostela 100 fl. Ferdinandu Brokofovi z Prahy, za dodání bozeta. J. B. Fischer se asi dostal poprvé do kontaktu s pražským sochařem věhlasného jména při spolupráci na náhrobku Jana Václava Wratislava z Mitrovic. Ten datuje Blažiček do roku 1716. Později je doložena spolupráce sochaře a architekta ve Slezsku ve Vratislavi. Zde dodal obdivuhodné plastiky do Kurfiřtské kaple do roku 1722 a zároveň pracoval mezi léty 1721-23 na náhrobku Jana Jiřího Wolfa v kostele sv. Alžběty tamtéž. Do roku 1727 je kladena Blažičkem účast Brokofova na vídeňském náhrobku Jana Leopolda Trautsona, zde ovšem dle návrhu Albrechta a Fischera mladšího. Poslední práci spojenou s Fischerem tedy starším, i když se nám vtírá představa v možné spolupráci již s mladším je návrh zmiňovaného retabula Karlskirche. Jak tvrdí Blažiček „*Brokof sám se nezabýval volným dekorativním štukatérstvím a šlo tedy jistě pouze o provedení modelu podle Fischerovského návrhu*“. Oltář měl vzniknout mezi léty 1729- 1730.¹⁰⁸ Model měl být dle citovaného českého historika umění snad z hlíny, dřeva, či štuku. Ve druhé polovině 20. století se ještě nacházela ve vídeňské komendě snad 40cm. plastika apoteozy sv. Karla. Zda jde o model nebo ricordo, nelze ze staré fotografie rozpoznat. (obr. č. 12)

Na architekturu hlavního oltáře navazuje neodmyslitelně menší oválná kupole s pozoruhodnou štukovou výpravou. Kupole je prosvětlena čtyřmi kruhovými okny, jenž nesou ve špaletách vždy devět osmicípých štukových hvězd. Dále zde hrají roli čtyři serafové se čtyřmi křídly, menší andílčí hlavičky a palmové listoví. V lucerně završuje strop opět symbol JHWH se zlacenými paprsky.(obr. č. 13) Celá ikonologicky promyšlená kompozice zjevně navazuje na oltář a menzu s novozákonním tabernákulem, jež je odlikou starozákonní Schránky úmluvy s dvěma zlacenými cheruby po stranách, a

¹⁰⁴ In: Kurze Geschichte und Beschreibung der k. k. Pfarrkirche zum heiligen Carl Borromaus in Wien in der Vorstadt Wieden, nebst einigen Zugen aus dem Leben des heiligen Carl Borromaus. Wien 1837. s. 7.

¹⁰⁵ Neutříděný farní archív.

¹⁰⁶ Obliba štukového reliéfu dle římského vzoru se vyskytla nejen u Fischera, ale i u Ignáce Lengelachera, který užil tuto novinku mezi léty 1727- 1734 při návrhu hl. oltáře pro rajhradský konventní chrám.viz in: Miloš STEHLÍK: Barok v soše, Brno 2006. s. 87.

¹⁰⁷ Významu slunce a dalších symbolů v díle Fischerově si všímá Polleros in: Friedrich POLLEROS: Docent und Delectant, Architektur und Rhetorik am Beispiel von Johann Bernhard Fischer von Erlach, in: Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte Band II, Bohlau Verlag Wien-Koeln-Weimar 1996.

¹⁰⁸ Oldřich J. BLAŽÍČEK: Ferdinand Brokof, Praha 1974. s. 141 ad.

tak tvoří stejně jako celá votivní architektura spojení chrámu Šalamounova s chrámem novozákonním, chceme-li sv. Petra v Římě. Co se týče štukové výzdoby, Camesinova inspirace Borominim se nedá zapřít.

Boční stěny kněžiště rozčlenil architekt dvojicemi polosloupů s jónskými hlavicemi, na které nasedá vlis a římsa. Na římsách přidržují štukoví andělíci medailony s evangelisty. Na straně evangelní se spatřují Matouš (obr. č. 14) s Lukášem (obr. č. 15) a na epištolní Marek (obr. č. 16) s Janem (obr. č. 17). Čtyři polosloupky flankují císařské oratoře na obou stranách, jež konvexně vystupují do prostoru. Obě jsou symetricky završeny kupolovými stříškami s reliéfními symboly palmových a olivových ratolestí. (obr. č. 18) Stříšky korunují císařské koruny a tím ukazují, kdo jediný má právo oratoře užívat. Konvexně vypouklé oratoře přidržují po bocích vždy dva dospělí andělé spolu s látkou a čabrákou, vše vyvedené ve štuku a dřevu, společně s kuželkami. Nad ostatními okny, které jsou protaženy vedle císařských oratoří a sloužily pro Dvůr, můžeme vidět v suprafenestrách i samotné pozlacené olivové ratolesti spletené v jednoduché věnečky. (obr. č. 19) S olivami a palmami se budeme posléze setkávat v mnoha detailech výzdoby našeho chrámu. Nejsou pouhou náhodnou dekorací, ale jsou jedním ze symbolů, které se řadí ke Karlu VI. Jejich význam již předeslal hudební skladatel Zelenka při provedení korunovační opery k poctě sv. Václava a tím i císaře v Praze roku 1723 s názvem „*Sub olea pacis a palma virtutis conspicua orbi regia Bohemiae corona*“.¹⁰⁹ Při vstupu do kněžiště koresponduje s celým programem Theo-Karelským Rottmayerova freska v pásu první klenby. V Albrechtově Kodexu se nám zachovala kresba¹¹⁰ se zcela jiným obsahem, než který byl později proveden. Původně Albrecht navrhl alegorii Humilitas, která klečí před alegorií Moudrosti, která ukazuje levicí na apokalyptického Beránka se sedmi pečetěmi. Později byl návrh pozměněn. Moudrost drží rozevřenou knihu, v níž stojí napsáno „*Memor ero stientium me*“ a pravicí ukazuje na Beránka. Mezi klečí u zápalného oltáře alegorie Humilitas – sv. Karel Boromejský. Nápis ukazuje příchod, že mají uctívat sv. Karla, který je prostředníkem a přímlyvcem za lid u Božího Beránka na tomto místě. Starozákonní zápalný oltář ve spojitosti s novozákonním Beránkem kladou do souvislosti opět chrám Šalamounův, chrám Boží Moudrosti a chrám novozákonní, kde se neustále opakuje nekrvavá oběť Beránka za usmíření Boha. (obr. č. 20)

Carolus Franciscus Josephus Wenceslaus Balthasar Johannes Antonius Ignatius¹¹¹. Plné, úmyslné znění všech jmen nebeských ochránců, obdržených při křtu vypovídá nejen o úzu přibírat více jmen především u aristokratů, ale o nasměrování pro budoucí dráhu. Jak bylo již zmíněno, Karel byl původně určen k duchovenské dráze a vychováván prismatem jezuitským. Hlavní jméno obdržel zřejmě po španělském Karlu V. v souvislosti s nebeským tehdy populárním Karlem Boromejským. Jemu, nejenže byl zasvěcen hlavní oltář, ale chrámu se dostalo cti, že mohl dostat určité jeho relikvie.

¹⁰⁹ Pod palmou ctnosti ve světě proslulá koruna česká. Premiéra se konala 12. září 1723 v pražském Klementinu u příležitosti korunovace Karla VI. a jeho manželky za české panovnice.

¹¹⁰ Kresba uveřejněna v KNABOVĚ monografii.

¹¹¹ Matsche 1981 (pozn. 29) 201

Předně známý ikonograficky velmi pozoruhodný relikviář s částmi vnitřností (viscera) sv. Karla. Relikviář je zhotoven neznámým zlatníkem (Johann Baptist Könischbauer?) z bílého a žlutého kovu ve tvaru korunované císařské orlice, stojící na zeměkouli. (obr. č. 21) Orlice nese v hrudi zasklenou schránku posázenou drahými kameny, jež obsahuje část zmíněné netypické relikvie. Je snad možno dojít k myšlence, že relikviář je symbolem samotného panovníka – jehož je vlastním symbolem zeměkoule jako světová říše Karla V¹¹². Z ostatních relikvií druhého řádu vlastní chrám několik textilií. Dle zbožné tradice jsou infule, pontifikální střevice, kardinálský klobouk, klerika, štola, burza na zaopatřování a pluviál z pozůstalosti sv. Karla¹¹³. Textilní relikvie měly svoje zasklené skříně v nástavci kredence tzv. „*letní sakristie*“.¹¹⁴ (obr. č. 22) Zřejmě všechny uctívané předměty se sem dostaly darem Alžběty Kristýny, která je obdržela již 3. května 1713 z Milána, i když v listině autentiky je explicitně zmíněna pouze mitra.¹¹⁵ Zvláštní kult sv. Karla pěstovalo v chrámě bratrstvo sv. Karla, které mělo vyhrazeno pravou boční kapli sv. Alžběty a Matky Boží chlumské.

Spojenci mezi hlavním oltářem a chrámovou lodí – Šalamounovou svatyní vidíme v přízední kazatelně na straně evangelní. Stejně jako ostatní čtyři zpovědnice, kredence v zákřistiích, dveře a varhanní skříní pochází z jedné dílny. Zdobení mřížkou, stuhou a mušlemi nás směřuje do třicátých let. Pozoruhodná je mořená paleta hnědých odstínů a intarzií spolu s nízkými drobnými reliéfními řezbami, případně zlacenými doplňky jak ve dřevě, tak u dveří v kovu. Bohužel žádné doklady o autorství návrhu a vypracování zatím nebyly nalezeny. Dle starší literatury vypracoval návrh Claudie le Fort du Plessy.¹¹⁶ Zachariás srovnávací metodou připisuje logicky návrh zařízení mladšímu Fischerovi ve třicátých letech.¹¹⁷ Zajímavým detailem celkem konvenčí kazatelny je řezba holubice Ducha Svatého na stříšce, spojená s Božím trojúhelníkem. (obr. č. 23) Znovu i v drobnosti odkazuje k oné významné symbolice, jež se prolíná v presbyteriu-sacrosanctu. Kazatelna je tvarově nápadně shodná s ambonou alžbětinského kostela v Bratislavě. Pokud by bratislavská měla být připsána Donnerovu žákovi Ludvíku Goddemu, stojí před námi otázka, zda nadaný žák mohl učinit i vídeňskou nebo zda při alžbětinské vycházel ze svatokarelské. Gode se vrací do Bratislavy po smrti Donnerově

¹¹² Relikviář byl vždy úzkostlivě střežen duchovními správci a vystavován k uctění pouze na svátek patrona kostela. Dnes je vystaven v chrámovém muzeu.

¹¹³ Kurze Geschichte und Beschreibung... 1837 (pozn. 96) 8. Zde ale nejsou uvedeny všechny relikvie.

¹¹⁴ Nevytápěná zákřistie na evangelní straně. Dnes jsou taktéž vystaveny v chrámovém muzeu.

¹¹⁵ Innocentius Millavacca Cisterciensis Ordinis Dei, et Apostolicae Sedis gratis Episcopus Astensis et comes tec.

Universis et singulis praesentes inspecturis notum facimus, et attestamus quomodo ad manus nostras, Divino favente Numine, inter alia hereditate pervenerint quam plures reliquiae Sti. Carovi Borromei Archiepiscopi Mediolani ab olim Eminentissimo Cardinali Federico Borromaeo eiusdem Sti. Carovi nepote, R. Francisco Poli eius a Secretis familiari Domestici et Consanguineo nostro dono datae, inter quasi aderat Mitra ex tela aura contexta. Cupientes propterea Augustissimae et Clementissimae Elisabethae Christiane Imperatrici regnanti rem Graham facere, ipsam mitram in obsequium nostri animi erga tam supremam Domina ob devotionem, dua rumcem Stum. Carolum prosequitur ipsi metlargiti fuimus. In quorum fidem praesentes manu nostra firmantes, et singula nostra munitas dedimus Mediolani in Monasterio Sti. Ambrosii Maioris Die tertia May Millesimo septingentesimo decimo tertio.

¹¹⁶ Die Kunstdenkmaler Oesterreichs Wien, von Justus SCHMIDT und Hans TIETZE, neuarbeitet von Anton MACKU und Erwin NEUMANN (= Deibel Handbuch die Kunstdenkmaler Oesterreichs), Wien 1954.

¹¹⁷ Thomas ZACHARIAS: Joseph Emanuel Fischer von Erlach, Verlag Herold – Wien - Munchen 1960.

1741, aby zde převzal úkoly od magistrátu zejména zakázku arcibiskupa Esterházy pro nový kostel sv. Alžběty. Pokud by skutečně pro chrám sv. Karla pracoval, vycházejí z kazatelny, snad by mohl být i činný při dosud neidentifikované plastické výzdobě bočních oltářů s ležícími alegoriemi.¹¹⁸

Nejenže pro samotnou chrámovou loď je přínosný popis křížovnického kazatele P. Thomy, ale i následující zpráva: Výtah z Schaffhauserischen Zeitungen 1733 dne 9. září č. 73.¹¹⁹

„Ve zdejším novém kostele sv. Karla Boromejského by mělo být postaveno kromě tohoto svatého sousoší ještě 6. jiných oltářů a to 4 evangelistů, sv. Alžběty a Nanebevzetí Panny Marie, které mají mít obrazy malované knížecími malíři Salomene z Neapole, Sebastianem Ricci z Benátek a 4 zdejších – Altomonte, Daniel Le Grand, Pelgrini a pána ze Schuppen, ředitele galerie. O tento kostel se mají starat křížovníci z Prahy, kteří také mají požívat po 10 let jisté obročí ročně 10 000 zlatých tehdejší měny fides penes aucthore quoad hoc!“

Zaznamenaná zpráva tedy rozuzluje dataci aspoň části zařízení. Hlavní oltář (svaté sousoší) musel vzniknout před rokem 1733 a oltáře boční, respektive jejich plátna byly pořízeny až v termínu post quem. Vidíme, že původní plán zasvěcení středních oltářů Nanebevzetí a sv. Alžbětě byl promyšlen, ale u dalších menších čtyř bočních oltářů bylo od zasvěcení evangelistům upuštěno. Zůstal jen jediný – sv. Lukáš. Aby situace byla ještě složitější, nejen že byly vhodně vybrány náměty Kristových zázraků pro zbývající tři plátna oltářů, ale jim oltáře dedikované nebyly jak by se očekávalo! Navržená změna by se mohla hypoteticky přičíst na vrub prvnímu křížovníku komendy, jenž zde bydlel již od května. Nesmíme zapomenout, že P. Wanniecka byl sekretářem a ceremonářem velmistra Bohmba a tudíž osoba vzdělaná a vážená, neboť dle nepsané tradice, byli téměř vždy voleni sekretáři nástupci. Bylo by nelogické, kdyby teologický koncept měnil teolog z jiného řádu, když císař již roku 1732 kostel křížovníkům předal.

Objednávka malířů a sochařů nebyla přenechána náhodě a pravděpodobně do výběru malířů zasahoval sám Serenissimus, jak vysvítá z Granova dopisu k obrazu sv. Alžběty. Byli zvoleni malíři tradiční, již bohatě vyzkoušení na jiných císařských zakázkách. Zřejmě nebylo žádoucí pro tak významnou zakázku žádných experimentů. U hlavního oltáře, kde je doloženo Brokofovo jméno, lze vycházet ze spolupráce staršího Fischera s Brokofem, i když hlavní oltář byl dokončen několik let po Bernhardově smrti. Veselá hravost štětce Ricciho i Pellegriniho nezapře v sobě Benátky plné slunečního svitu a blankytného nebe a odpovídá oblíbené hudbě Antonia Caldary. Martino Altomonte, Gran a van Schuppen naopak zastupují klasickou malbu, možná částečně strnulou a elegantně chladnou v kontextu muzikálními Fuxovými, které taktéž byly císařskému domu velmi blízké.¹²⁰

¹¹⁸ Moje domněnka vychází z článku: Maria MALIKOVÁ: Die Schule Georg Raphael Donners in der Slowakei, in: Mitteilungen der Osterreichischen Galerie 1973, s. 94.

¹¹⁹ NA SÚA ŘA KŘ, karton č. 66-Extrait aus denen Schaffhauserischen Zeitungen anno 1733 den 9 Herbstmonath num 73

¹²⁰ Za srovnání se soudobou hudební produkcí děkuji za přátelskou radu Andreasu Gamerithovi.

Původně plánované plátno vyhrazené Solimenově talentu pro dnešní oltář sv. Alžběty, nedošlo svého uskutečnění z důvodů politických, neb po roce 1734 již Podunajské monarchii nepatří.

Jestliže výběr malířů nebyl ponechán náhodě, tak ikonografie čtyř menších pláten a dedikace oltářů mohla být určena novými duchovními správci. Proč byly zrovna vybrány tyto tři zázraky, které se na plátech spatřují a proč mají oltáře rozlišné dedikace, si zkusíme nyní objasnit.

První oltář v kapli na evangelní straně je zasvěcen Pěti Kristovým ranám. Oltář je rámového typu.(obr. č. 24) Na menzu dosedá ve zlaceném rámu plátno s výjevem Uzdravení nemocného dnou. Vzdušná malba Antonia Pellegriniho ¹²¹(1675-1741) ilustruje příběh, který nám podávají všichni synoptikové.¹²² „Ježíš vstoupil na loď, přeplavil se na druhou stranu a přišel do svého města. A hle-přinášeli mu ochrnuého, ležícího na lůžku. Když Ježíš viděl jejich víru, řekl ochrnuému: *Bud' dobré myslí, synu, odpouštějí se ti hříchy. Někteří z učitelů Zákona si však pomyslili: ten člověk se rouhá! Protože Ježíš poznal jejich myšlenky, řekl: Proč smýšlíte špatně ve svém srdci? Vždyť co je snadnější-řici: Odpouštějí se Ti hříchy,nebo řici: Vstaň a chod'?* Abyste však věděli, že syn člověka má moc odpouštět na zemi hříchy-řekl ochrnuému: *Vstaň, vezmi své lůžko a jdi domů! A on vstal a odešel domů. Když to zástupy uviděly, zmocnila se jich bázeň a velebily Boha, že dal takovou moc lidem.*“¹²³ Zmiňovaný text podle Matouše zvolil benáťčan pro kompozici. Ne zvolil zajímavější příběh u Lukáše a Marka o spuštění nemocného skrz střechu, ale děj umístil na mořský břeh. V centru výjevu sledujeme kontakt Krista s ochrnuým dnou, které obklopují zástupy učedníků a posluchačů. Pellegriniho mistrné dílo bylo vždy považováno za nejkvalitnější plátno chrámu a dochovalo se v několika replikách.¹²⁴ Obraz byl namalován pro oltář po roce 1733.

Patrocinium oltáře sv. Pěti ran Kristových spadá do typické barokní ikonologie křížovnického řádu. Úctu k Pěti ranám přinesl do řádu generální převor, pozdější velmistr Jiří Ignác Pospíchal. Ve svém Diariu píše k 21. Lednu 1680 „*Dostala se mi do rukou –již je tomu hezky dávno-italská knížka bratrstva šťastné smrti, jak je mají otcové Tovaryšstva Ježíšova v Itálii, pěkná to pobožnost k pěti ranám, ježto byv zanícen, často jsem v mysli přemítal, aby ta se v našich domech zavedla pro chudé, kteří by se jí připravovali na smrt a to tím horlivěji, čím jsou smrti přirozeně blíže. Tuto tedy zmíněnou knížku dal jsem na český jazyk přeložit a vytisknout a ponejprv v Dobřichovicích na svátek sv. Tomáše pobožnost z ní konati.*“¹²⁵ Pospíchal se také dal Heintschem portrétovat s obrazem ran a řádový historik Jan František Beckovský napsal k uctění Kristových ran několik knížek. Všeobecně se úcta k ranám

¹²¹ Antonio Pellegrini Il Maestro veneto del Rococo alle corti d'Europa a cura di Alessandro Bettagno. Marsilio 1998.

¹²² In: Mt. 9,1-8, Mk 2,1-12, Lk5,17-26

¹²³ Nový Zákon, Praha 1989, s. 48-49.

¹²⁴ Srovnej in: cit.96 Kurze Geschichte und Beschreibung s. 7., Verze obrazu v soukromých sbírkách ve Vídni, Kanadě, v Opočně a Praze. Přípravné skici v Kunsthalen v Brémách, v Kunsthistorisches Museum ve Vídni a bozzeto v Szépművészeti Múzeum v Budapešti z bývalé Esterházyho kolekce.-in: Baroque Art in Central Europe, Budapešť 1993, s. 314.

¹²⁵ Od Karlova mostu č. 1, roč.I, Praha 1928, s. 54.

pěstovala jak v řádových špitálech, tak v řeholních domech. Dodnes zapadá spodobení ran do ikonografie mnohých křížovnických kostelů.¹²⁶

„*Jeho ranami jsme uzdraveni*“ (1 Petr 2, 24). Z tohoto kantika čerpal kazatel P. Thoma O. Cr. ve své promluvě. Vidíme, že obraz, vyprávějící o uzdravení i vlastní patrocinium vzájemně korespondují. Také modlitby k ranám byly předepsány pro špitálníky všech křížovnických špitálů, tedy i vídeňského. Z inventáře kostela z roku 1755 se dočítáme, že jistá císařka (Zinngiesserin) věnovala na oltář menší obraz sv. Tekly, proto je i někdy uváděna spolupatronkou oltáře. Z votivních darů zde byly 3 stříbrné srdce, 3 stříbrné pfeniky, obětní obraz muže ze stříbra, srdíčko ze zlata, různé přívěsky, stříbrný křížek s modrými kameny a dva cínové svícny.¹²⁷

Oválná kaple je jako i všechny ostatní zdobena umělými mramory růžových tónů, bílé a zlacené štukatury, z kterých vynikají věnečky z palmových a olivových listů jakožto již dříve zmiňovaných symbolů císaře. Strop oválné kupole doplnil freskou Daniel Gran a znázorňuje zde i v ostatních kaplích anděly opět s olivovými a palmovými snítky.¹²⁸

Následná velká kaple zasvěcená Nanebevzetí Panny Marie a sv. Třem králům je postavena stejně jako kaple naproti na obdélném půdorysu, osvětlována termálním oknem, zasazeným nad oltářem. Oltářní architektura je v podstatě portálového typu, jež se rozprostírá do bočních stěnách. Architektura z umělých mramorů červených odstínů je členěna sloupy s kompozitními zlacenými hlavicemi, na něž nasedá kladí a vlys zakončený plamennými vázami s puti. Snad se jedná ještě o návrh Johanna Bernharda neboť architektonické členění je velmi blízké členění použitému mistrem u lednických koníren.¹²⁹ Oltářní obraz v kazetovém rámu se zlacenými rozetami je v horní části přizdoben zlacenou kartuší s festony. Zatímco barevnost oltářního retabula je v odstínech červeno-béžových, menza byla vyrobena z černého mramoru a dosedá na ni zlacený tabernákl zdobený po bocích palmovými listy, snad také z ateliéru Fischera mladšího. Na velkých volutách po bocích menzy leží štukové alegorie. Plastiky ženských alegorií musíme zapojit do kontextu ikonografie oltářního obrazu. Levá žena přidružuje pravici úroboros (obr. č. 25) a pravá ženská alegorie třímá v pravici žezlo (obr. 26). Vztahující se alegorie k Matce Boží, prohlašují ji tyto za věčnou Královnu.

Samotné oltářní plátno, dnes nejslavnější a nejznámější z celého kostela, je poslední prací Sebastiana Ricciho (1659-1734). Slavný benátčan, ho stihl domalovat snad již s notnou pomocí dílny těsně před svou smrtí v roce 1734.¹³⁰ Plátno mělo stát 6000 zlatých. Pozdně barokní již ustálený program obrazu ukazuje v dolní části otevřený hrob s jedenácti apoštoly, kteří hledí na nebesa, kam je

¹²⁶ Více in: Marek PUČALÍK: Ikonografie řádu křížovníků s červenou hvězdou (diplomová práce na KTF Karlovy univerzity v Praze), Praha 2003. s. 43.

¹²⁷ In: Notata de Ecclesia Carolina, netříděný farní archiv ve Vídni.

¹²⁸ Eckhart KNAB: Daniel Gran, Verlag Herold – Wien – München 1977, s. 88.

¹²⁹ Hans SEDLMAYR: Johann Bernhard Fischer von Erlach, Deutsche Verlags-Anstalt Stuttgart 1997, s. 62-64.

¹³⁰ Dr. Joachim v. DERCHAU: Sebastiano Ricci, Heidelberg 1922, s. 138-139.

Panna Maria s tělem i duší odnášena hejny andělů do nebeských výšin. (obr. č. 27) I k tomuto velmi populárnímu obrazu je dochováno větší množství přípravných skic, či pozdějších replik.¹³¹ Ačkoliv malířovo dílo poslední, je nejznámější z jeho početné tvorby a chváleno bylo již Ricciho životopiscem¹³² Lionem Pascoli.¹³³ K mariánskému tématu kaple se vážou ještě dva kruhové medailony na bočních zdech nad zpovědnicemi zobrazující po levici „Zvěstování“ s archandělem Gabrielem (obr. č. 28) a po pravici (obr. č. 29) „Návštěvu u Alžběty“.

K zařízení kaple po polovině 18. století dle inventáře patřil obraz sv. Tří králů, pár stříbrných očí, tři stříbrné obětiny v podobě muže, obětina v podobě ženy a lampa z bílého plechu.¹³⁴

Mariánská, silně zakořeněná úcta Habsburského panovnického domu je tímto velkolepým oltářem v chrámě silně akcentována. „*Sic per Mariam Austriaci regnant, imperant, vincunt, pacem stabiliunt*“¹³⁵ Deviza slavnostního kázání zrcadlí staletou habsburskou zbožnost zakořeněnou od císaře Ferdinanda II. a III. přes Leopolda I. s manželkou Eleonorou Magdalenou von Pfalz Neuburg ke Karlu VI. Karel snad vlivem výchovy svých rodičů byl velkým mariánským ctitelem, na rozdíl od svého bratra Josefa. Prvním dokladem jeho devoce je záslibná pouť do Mariazell v září 1703. Zde prosil Karel za šťastnou cestu do Španělska, na kterou nastoupil již 19. září téhož roku. Po nástupu do Španělska v boji o dědictví se z jeho iniciativy objevují dva mariánské akty. Po osvobození Barcelony od protikrále Filipa z Anjou roku 1706 chtěl nechat postavit Madoně obelisk na Placa de Borne. Ale protože měl málo času a financí, rozhodl se „*einen Altar, eine Statue, eine Kanzel und andere Requisites zu errichten, um die Empfangnis Mariens zu verehren, bis der geplante Baus aus Bronze und Marmor, der eine Aufgabe fur die Zukunft darstelle, vollendet sei.*“¹³⁶ 20. června byl mariánský památník dokončen a posvěcen. Karel sestavil sám oslavný nápis, stejně jako otec Leopold na Trojiční sloup Am Graben. Císař přičítal osvobození Barcelony Neposkvrněné. Když byl ponoukán svými rádci k ústupu, vrhl se prý tváří k zemi před mariánským obrazem ke kontemplaci. Při rozjímání se mu zjevila Matka Boží obklopena anděly a vyzvala ho, aby zůstal se svými věrnými Katalánci. Serrenissimus vyjadřoval dík Marii na poutním místě na Montseratu. Po dobytí Madridu se objevil na Pilové hoře hned od 25. do 27. června 1706. Matce Boží věnoval kord posetý 79ti diamanty. Poté zde složil děkonný nápis.

¹³¹ Autorovo Bozzeto je v Budapešti v Szépművészeti Múzeum inv. Č. 462 a další velmi blízké v pražské Národní galerii ze sbírky mělnických Lobkoviců.

¹³² Citace Joachima v. Derchau k obrazu s. 138: „Avéva Bastiono avuto ordine della corte di Vinna per un quadro di circa undici braccia da collocarsi nella chiesa di S. Carlo, e procedura tosto la tela vi mise mano, ne mai ve la levo Fince non lo vide finito colla rappresentazione dell' assunta della B. V. e gli apostolo. Indi speditovelo incontro la piena soddisfazione non pure di S. M. C. e C. ma di tutta la nobilita, di tutti i professori ed intendanti. Ma seguitando sempre piu ad affligerlo, e tormentarlo gl' anzi detti doliti s' apprese in quell' eta cadente al folle consiglio del taglio, e ne di 15. di maggi degli anni 1734 rimase miseramente estinto.“

¹³³ Baroque art in central –europe, Budapešt 1993, s. 328.

¹³⁴ In: Neuspořádaný inventář na faře.

¹³⁵ Téma slavnostního kázání Marka d Aviano u sv. Štěpána ve Vídni 1. 7. 1696. in: Anna Coreth: Pietas Austriaca, Wien 1982, s. 62ad.

¹³⁶ Matsche 1981 (pozn. 29) 173 ad.

Vítězství nad Turkem u Petrovaradžína, dobytí Temešváru a Bělehradu roku 1717 byly také připisovány přímělu Boží Rodičky.

Alžběta Kristýna, po svatbě v zastoupení v Maria –Hietzing se vydala na cestu za manželem do Španělska a po cestě strávila pár dní v Altotting uctít Generalissimu. Znovu sem zavítala ještě na zpáteční cestě 1713. Zdá se, že Kristýna pozvolna ke katolicismu přeci jen přilnula neboť byla ochotná navštívit s manželem 20. října 1708 Montserrat. Byla to děkovaná pouť za šťastné manželství a nové potomky. Karel zde obětoval kalich posetý 28 velkými diamanty a Alžběta konvičky taktéž ozdobené těmito drahocennými kameny. Po návratu do Vídně pamatoval na Monsterratskou Bohorodičku v sídelním městě, kde nechal španělským benediktýnům bohatě vybavit konventní chrám. Velká důvěra v Generalissimu byla čím dál více zacílená. Manželský pár neustále prosil za mužského potomka. Nyní se obrátili na Císařovnu z Mariazell. Císař slíbil Matce Boží, že nechá dokončit hlavní oltář v bazilice, na kterém dosud chyběla Trojice. Skutečně zlatník Kaenischbauer vyhotovil ze stříbra Ukřižovaného s Bohem Otcem a Svatým Duchem mezi léty 1790-20. Vymodlený následník trůnu arcivévoda Leopold Jan Josef přišel na svět 13. dubna 1716, ale již 4. listopadu umírá. Po narození dítěte zmíněný zlatník dostal od císaře úkol. Ebenový kříž k Trojici nahradit stříbrným a vytepat ze stříbra sošku Ježíška dle váhy mrtvého syna. Návrhy pro obé učinil Lorenzo Matielli. Coreth v tomto počínu vidí hlubokou symboliku. Jako Maria obětovala Ježíše v chrámě a slyšela Simeonovo proroctví o meči bolesti, tak také císař obětoval dítě Bohu.¹³⁷

V myslí panovníka stoupla Pietas Mariana k eucharistické účtě. Roku 1715 vydal dokument pro hraběte Johanna Wenceslava Salma, aby požádal v Římě o povýšení svátku Božího Těla a Neposkvrněného početí na semiduplex.¹³⁸

Také bylo žádáno v letech 1716, 1717, 1725 a 1727 o povolení modliteb mariánského sobotního officia pro všechny kněze dědičných zemí. Významným dokladem panovnického domu bylo zřízení nového stříbrného oltáře v Milostné kapli v Mariazell dle plánu mladšího Fischera roku 1727.

Holler ještě zmiňuje další panovníkovy aktivity v šíření mariánského kultu ve třech projektech: stavbu poutního chrámu Maria Trost u Štýrského Hradce, pořízení mariánského sloupu v Palermu 1723 a opravu mariánského chrámu v Altoně.

¹³⁷ Coreth 1982 (pozn. 126) 6

¹³⁸ Cit. dle Matsche s. 182: „Mit was besonderem eyfer und Andacht Unser hochlobliches Erzhaus und alle daraus entsprossene Kayser, konige und Erzherzoge nach dem loblichen Vortritt Ihres Stifters und Uhr-Alt-Vatters weylande Kaisers Rudolphi I. glorwurigster gedachtnus vorderst die Verehr-und Anbettung des Hochheyligsten Altars-sacraments, dann auch die besondere Veneration der ohnbefleckten Empfangnus der ubergebenedeyten jungfrawlichen Mutter Gottes Mariae zu allen bis auf heutige Zeiten ihned anlegen sein lassen: wie sorgfelltig ersagte Unsere GESAMBTE Hochlobliche Vorfahere auch ein und andere andacht in ihren Erb Konigreich, Furstenthumb und lajdey, in denen gemuethern Unrer Unertanen einzupflanzen, zu heuffen und jeweyls zu beforderen getrachtet, Essen hat die ganze Weldt und vorderst der papstliche Stuhl gar gutee wissenschaft. Auch haben wir mit dem Oesterreichischen Gebluth diese besondere pištět zu beeden diesel mysteriis an uns ererbet...“

Vraťme se nyní k mariánskému oltáři. Dle mého názoru na výše zmíněných příkladech demonstruje Habsburskou Pietas Mariana, ale snad může i zviditelňovat jméno patronky budoucí panovnice Marie Terezie. Jméno sv. Terezie z Avily se dostalo v ohledu k císařovně hned kupříkladu na dvě oltářní plátna pro císařské kaple. Jak rakouském Laxenburgu, tak i v Praze v kapli sv. Kříže, kde k Terezii přistoupil sv. František, patron císařův.¹³⁹

K umělecké výpravě kaple v Karlskirche je nutno přiřadit i fresku, provedenou nad oltářem. Michael Rottmayer zde v druhé polovině dvacátých let provedl fresku s velmi složitým námětem. Freska na klenbě v pásu vyjadřuje důvěru v Boha během morové epidemie. Levý anděl ukazuje již vyslyšení proseb, pravý Anděl smrti vyplňuje pravou část plochy s krucifixem a nástroji ke kopání hrobů.¹⁴⁰ (obr. č. 30)

Nebyl by popis kaple úplný, kdybych nezmínil podružné patrocinium sv. Tří králů. Na toto spoluzasvěcení upomíná dnes již jen řezaná lavice z 50. let osmnáctého věku, která nese na zadní stěně reliéf s motivem Klanění Tří králů. (obr. č. 31) O tomto nepříliš častém zasvěcení nás informuje archiv komendy.¹⁴¹ Anno 1749 se měl stolař Abraham Erhan rozhodnout, že bude šířit úctu ke sv. Třem králům Kašparu, Melicharovi a Baltazarovi. Svěřil se s tímto úmyslem komandéru P. Hauerovi, který k této devoci vyčlenil oltář Nanebevzetí. V jednu květnovou neděli 1750 byl postaven na oltář obraz sv. Tří králů. Záhy se zde shromáždilo množství lidí i ze šlechtických kruhů, kteří zde založili bratrstvo jmenovaných tří mudrců. Ochranu nad bratrstvem převzal kazatel P. Prokop Burckhart O.Cr. V roce 1755 dalo bratrstvo vytisknout svoje pobožnosti. O rok později dal preses vytisknout statuta. Cíl bratrstva byl: „ *damit diese ersten Glaubens Vatter denen irrenden und ungläubigen die Erleuchtung, den wankelmutigen und lauen Christen aber neuen eyfer und endlich beiden gattungen ein gluckseliges Ende erbitten mochten* “. Byla i pořízena postříbřená lampa k oltáři, kde mělo v neděle svítit světlo. Společně zde byli účastni mši v každou neděli, na svátek sv. Tomáše a na sv. Tří krále, kdy byla zpívána mše s kázáním a sbírkou. Bratrstvo mělo svoje předepsané modlitby a členové měli žít příkladným životem a modlit se za zemřelé členy. První skupina sestávala ze 12ti mužů. Bula o zřízení bratrstva byla vydána v Římě 28. ledna 1758 a podepsána Klementem XIII. Na slavnost Tří králů 1759 mělo bratrstvo zde svoji první slavnostní pobožnost. Bratrstvo bylo josefínskými dekrety později zrušeno, stejně jako další u oltáře sv. Alžběty.

Je možné, že úcta ke Třem králům zde byla zavedena nejen Abrahámem Erhanem, ale zejména komandérem Hauerem a řádovými kněžími, protože tento svátek je u křížovníků slaven jako hlavní slavnost řádu. Na slavnost Epiphanie přišli dle tradice první křížovníci do Prahy roku 1212 z Palestíny a u sv. Petra v Praze Na Poříčí byli bratrsky přijati Německými rytíři. Nejstarším dokladem

¹³⁹ Pavel PREISS: František Karel Palko, Praha 1999, s. 261.

¹⁴⁰ Erich HUBALA: Johann Michael Rottmayer, Verlag Herold Wien Munchen 1981, s. 174.

¹⁴¹ Von dem Ursprung und Fortgang einer Lobl. Bruderschaft der Heil. 3 Konigen in der Kayl. Kirchen S. Caroli Borrom. Allhier zu Wien.

úcty v řadě ke třem mágům je kaple na Mariánském Chlumu u Sokolova z roku 1499. Dříve se řádoví bratři sešli na slavnost v řádových pláštích v sále generalátu v Praze a zapěli s velmistrem antifonu „*Ab oriente venerunt*“. Poté nejmladší člen pronesl vzletnou latinskou řeč generálovi řádu s přáním do nového roku, který touto slavností pro křižovníky začínal¹⁴².

Poslední kaplí evangelní strany je kaple s oltářem sv. Josefa. Ovšem oltářní obraz představuje další z Kristových zázraků a sice „*Uzdravení setníkova služebníka*“. (obr. č. 32) Opět tento text nalezneme u všech synoptiků, jen u Jana je služebník nazýván synem. Vybrán byl příběh Matoušův. „*Když přišel Ježíš do Kafarna, přistoupil k němu jeden setník s prosbou: Pane, můj služebník leží doma ochrnutý a hrozně se trápí. Ježíš mu řekl: Přijdu a uzdravím ho. Setník však odpověděl: Pane, nezasloužím si, abys vešel do mého domu. Ale řekni jen slovo, a můj služebník bude uzdraven. Vždyť i já jsem člověk podřízený, ale mám pod sebou vojáky, řeknu jednomu : jdi a jde a jinému: přijď a přijde a svému služebníku: udělej to a udělá to. Když to Ježíš uslyšel, podivil se a řekl těm, kdo ho doprovázeli: Amen, pravím vám: Takovou víru jsem v izraelském národě nenašel u nikoho. Ale říkám vám: Mnoho jich přijde od východu i od západu a zaujmou místo u stolu s Abrahámem, Izákem a Jakubem v nebeském království, ale synové království budou vyhnáni do temnot venku, tam bude pláč a skřípění zubů. Setníkovi pak Ježíš řekl: Jdi a jak jsi uvěřil, tak ať se ti stane. A služebník se v tu hodinu uzdravil.*“¹⁴³

Téma bylo zadáno vídeňskému malíři Danielu Granovi (1694-1757), jenž byl žákem Ricciho i Solimeny. V se svých chladných, poněkud toporných postavách umístil na plátno jako ústřední postavu Ježíše, před nímž přikleká s prosbou setník. V původním návrhu, jenž je chován v Seitenstattsenské galerii¹⁴⁴, pozorujeme, že Kristus centuriovi žehná a zaujímá centrálnější polohu ve středu dění, jež je zdůrazněno bránou v pozadí. Dominantní roli hraje v syté granovské barevnosti Kristovo purpurové roucho, jen nepatrně zahaleno cípem modrého pláště. Oproti tomu v provedeném díle Gran postavil Spasitele mimo střed, zahalil ho více modrým pláštěm, jež potlačuje zbytek červené tuniky a setníka v uniformě zasadil malířsky do kompozice na stejnou úroveň. Nastalo zde určité zvýraznění centuria, kterého obklopují apoštolé a z hůry přihlížejí andělé, jež zde nahrazují v zadní a horní partii prvně plánovanou bránu¹⁴⁵. Gran musel znát již díla Pellegriniho a Ricciho a přizpůsobil jmenovaným plátnům štíhlou elegancí svoje dílo, dodané na oltář v roce 1736.¹⁴⁶ Je možné se domnívat, že téma velitele setniny bylo vybráno jako narážka na místní řádové bratry, kteří velmi rádi zdůrazňovali nejen svůj hospitální původ, ale zejména rytířský titul (*ordo militaris*), jak zdůrazňoval generál Böhmb Karlu VI. ve svých listinách.

¹⁴² Více in: Ikonografie řádu s. 55.

¹⁴³ Nový Zákon, Praha 1989, s. 46.

¹⁴⁴ Grandeza. Der Barockmaler Daniel Gran 1694 – 1757 (kat. výst.), St. Poelten 2007.

¹⁴⁵ Ukázkové modello se nachází v soukromém majetku ve Vídni.

¹⁴⁶ KNAB 1977 (pozn. 119) 86

Aby bylo v tomto případě zjevné, komu je skutečně oltář zasvěcen, byl umístěn na menzu menší obraz Pěstouna Páně s Ježíškem. (obr. č. 33) Autorem by mohl být Rakušan Johann Samuel Hötendorf.¹⁴⁷ Podle inventáře zde byly ještě obrazy sv. Bonifáce a sv. Vitala.¹⁴⁸

Kult sv. Josefa začíná v církvi nabývat na větším významu za pontifikátu Řehoře XV., jenž určil svátek Josefův jako zasvěcený roku 1621. Navazuje na započatou středověkou úctu, podpořenou zejména Janem Kapistránem a Jeanem Charlierem, profesorem a kancléřem pařížské university. Terezie z Avily, reformátorka Karmelu ho povýšila jako svého hlavního patrona a svěřovala mu vešker veškerou svoji důvěru. Tím se stává karmelitánský řád hlavním propagátorem Pěstounova kultu. Pro naše země podpořil vzrůst Josefa uctívání karmelitán Domenico a Jesu Maria, doprovázejí významnou bitvu na Bílé hoře 1620. Od Ferdinanda III. po všechny členy habsburského domu bylo jméno Josefovo často vkládáno mezi řadu křestních jmen. 1654 byl zařazen mezi zemské patrony Čech s čestným titulem „*Conservator pacis*“.¹⁴⁹ V témže roce vyhlásil císař dekretem, že v rakouských zemích je slaven sv. Josef jako solemnitas se slavnostním ritem. Úcta k Davidovu potomku pokračovala i dále, když Leopold I. prohlásil 1675 Josefa jako patrona hranic a práv císařství a královské říše. Císař ke zvýraznění úcty nechal ještě postavit sochu sv. Josefovi „*Am Graben*“ spolu se sv. Leopoldem vedle Trojiční statue. Nutno ještě zmínit, že v Leopoldově traktu Hofburgu upomíná na panovníka kaple téhož světce s významným plátnem Carla Maratti z roku 1676.¹⁵⁰ Velevýznamným počinem vyjadřujícím poklonu Ježíšovu vychovateli je monument in Hohen Markt. (Vermahlungs Brunnen) Sloup sv. Josefa nechal vystavět již Leopold I. na památku bitvy u Landau proti Francouzům 1702, ze které se syn Josef šťastně vrátil domů. Jednalo se původně o dřevěnou architekturu zhotovenou dle návrhu staršího Fischera, která byla 19. března 1706 posvěcena. Pro sešlost materiálu nechal zhotovit dle návrhu mladšího Fischera císař nový sloup mezi léty 1729-32 z mramoru a bronz.¹⁵¹ Centrální skupinu pod baldachýnem tvoří „*Sponsalitia*“¹⁵².

Ani Josefské zasvěcení oltáře nebylo zvoleno náhodně. Jak jsme pozorovali, byl to patron rakouského soustátí, vládnoucího domu i ochránce od křtu Karla VI. Zároveň je sv. Josef patronem dobré smrti a tudíž se řadí také do křížovnického nebe pro spojitost s hospitály. Pro řád byl významným patronem nového kostela v Bratislavě.

Obložení stěn kaple umělým mramorem a freskou s anděly od Grana je identické s ostatními kaplemi.(obr. č. 34) Jen v pravém rohu stojí klasicistní mramorová křtitelnice s dřevěným zlaceným

¹⁴⁷ Za určení autorství děkuji Dr. Kronbichlerovi.

¹⁴⁸ In: Neuspořádaný archív na fáře. Obrazy se pravděpodobně ztratily až ve druhé pol. 20. stol.

¹⁴⁹ Matsche 1981 (pozn. 29) 186.ad. ke kultu sv. Josefa

¹⁵⁰ Ibidem.s. 187.

¹⁵¹ LORENZ: 1999 (pozn. 33) 496-497

¹⁵² Stejně téma „Zasnoubení“ zvolila roku 1745 Marie Terezie pro nové oltářní plátno pro kapli v Schoenbrunn od Paula Trogera. Tím dala svatynce nové patrociniium namísto sv. Maří Magdalény.

víkem. Zhotovil ji kameník Stephan Gabriel Steinbock¹⁵³. Víko bylo zapláceno bratrstvem sv. Karla v roce 1783, kdy zde byla císařem Josefem II. zřízena farnost.¹⁵⁴

Při vstupu do chrámové lodě po straně epištolní spatřujeme jako první kapli sv. Jana Nepomuckého. Oltářní obraz opět vypovídá o Ježíšově zázraku. Nyní zde bylo zvoleno známé téma o vzkříšení z mrtvých mládence z Naimu. (obr. č. 35) Příběh je pouze obsažen u Lukáše (Lk. 7, 11-17). „Potom se odebral do jednoho města-jmenovalo se Naim. Šli s ním jeho učedníci a velký zástup. Když se přiblížili k městské bráně, právě vynášeli mrtvého, byl to jediný syn a jeho matka byla vdova. Z města ji doprovázel velký zástup. Když ji Pán uviděl, bylo mu jí líto a řekl jí: Neplač! Přistoupil k márám a dotkl se jich. Ti, kdo je nesli, se zastavili. Řekl: Mládenče, pravím ti, vstaň! Mrtvý se posadil a začal mluvit. Ježíš ho vrátil jeho matce. Všech se zmocnila bázeň, velebili Boha a říkali: Veliký prorok povstal mezi námi a Bůh navštívil svůj lid! Tato zpráva o něm se roznesla po celém Judsku i po celém okolí.“¹⁵⁵ Místrem plátna byl zvolen žák Gaulliho a Maraty Martino Altomonte¹⁵⁶. Výjevu se zhostil znamenitě jen poněkud v temněších barevných odstínech, které neodpovídají zářící skice v Budapešti. Námět zcela odpovídá novozákonnímu příběhu, kterak Ježíš křísí mládence u městské brány, zatímco okolní kompars je pln vzruchu, kromě synovy matky, jenž plna radosti přihlíží zázraku. Autor (1657-1745) se přidržel poměrně věrně zachovaného návrhu, jen v konečném provedení více zdůraznil předchozí mládencovu mrtvolnost. Oproti zsinalému tělu vylézajícímu z pohřebního plátna, září v centru děje mladý Ježíš oděn v konvenční červené a modré roucho. Obraz je signován i s vrocením „*Martinus Altomonte Neapolitanus Pinxit Viene 1731*“¹⁵⁷ (37), ovšem plátno spíše pochází až z roku 1737, poněvadž číslo 7 bylo asi roku 1844 špatně restaurováno.¹⁵⁸ Této domněnce by odpovídala i počáteční zpráva ze Schaffhauserische Zeitungen.

Oproti všemu očekávání je nám záhadou, proč zde není ani nebyl doložen obraz vltavského světce.¹⁵⁹ V inventáři z padesátých let 18. věku je zde uváděn obraz sv. Jáchyma s Annou a malou Marií, obraz sv. Ignáce a Františka Xaverského. Tyto všechny obrazy malého formátu jsou dochovány. U obrazu sv. Rodiny se dá uvažovat o autorství, či spíše okruhu Michaela Angela Unterbergera.(obr. č. 36) Námětově i typově je obrázek podobný s „*Vyučováním P. Marie*“

¹⁵³ Hof-und Burgerl. Steinmetzmeister auf der Wieden im Hause Nr. 2.

¹⁵⁴ Liber memorabilium parochiae ad s. Carolum Borromaeum Viennae in suburbio vulgo Wieden. In: Neutříděný farní archív ve Vídni.

¹⁵⁵ Nový Zákon, Praha 1989. s. 208.

¹⁵⁶ Rodák z Neapole narozen 8.5. 1657 a zemřel jako laický bratr u cisterciáků v Heiligenkreuz u Vídni 14.9. 1745. Malířskou kariéru započal ve Varšavě, posléze se stal jednou z vůdčích postav barokního malířství Rakouska.

¹⁵⁷ Hans AURENHAMMER: Martino Altomonte, Verlag Herold Wien Muenchen 1965. s. 55, 145, 146.

K plátnu jsou zachovány dvě skici, jedna v Budapešti ze zmíněné Esterházyovské kolekce a druhá v Grazu v Joanneu.

¹⁵⁸ J. KLAUS: Martin Altomonte, sein Leben und sein Werk in Oesterreich, Wien 1916. s. 49.

¹⁵⁹ Jediný obraz Jana z Nepomuku je doložen v chodbě u zimní sakristie. Je snad totožný se zachovaným ve farní budově, ovšem velmi slabé úrovně.

z budapešťského muzea.¹⁶⁰ Toto apokryfní téma velmi oblíbené v pozdně barokní rakouské tvorbě, se vyskytuje u mnoha malířů vycházejících z Vídeňské akademie. Oproti tomu Ignác (obr. č. 37) s Františkem (obr. č. 38) jsou vyvedeni v temných odstínech a poukazují na neznámého konzervativního malíře už i tím, že František drží lilii, jež byla jeho atributem v 17. století. Rámy obrazů jsou zdobeny opět palmovými ratolestmi a možná František s Ignácem zapadají do ikonografického programu chrámu jakožto křestní spolupatroni Karla VI. Z votivních obětí zde byly doloženy podoba ženy ze stříbra, podoba muže ze stříbra, tři prmiční věnečky a dvanáct věnečků na svícnech. Dále jeden mariánský obraz „*von der Frau Baronesse Palavicin mit einer silbernen Cron*“.¹⁶¹

Sv. Jan Nepomucký, jemuž je oltář zasvěcen byl jednak všeobecně módním světce baroka, ale také oblíbeným světce císaře. Jan byl uctíván jako patron zповědi a tudíž veškerých tajemství, proti pomluvám a nemocem a jako ochránce dobrého jména. Podle Matsche si ho císař oblíbil během války o Španělské dědictví.¹⁶² V roce 1720 se obrací vícekrát do Říma v záležitosti beatifikace, jako i Alžběta Kristýna. Jan byl skutečně beatifikován 31. května 1721 Inocencem XIII. a Alžběta se zúčastnila poté oslav v Praze. Zřejmě císařovou iniciativou bylo vystavění nového náhrobku v dómě sv. Víta, na kterém se účastnili vídeňští umělci. Ten byl nahrazen po kanonizaci roku 1729 skvělejším. Přestože skvostný náhrobek ze stříbra dodaný na místo roku 1736 dle projektu Fischera mladšího byl financován z veřejných sbírek, k prvnímu impulzu měl dát podnět císař.

Nepomuk je jedním z hlavních křížovníckých patronů¹⁶³ již proto, že crucigeri měli u Karlova mostu nejbliže k jeho hrobu ve vltavských vodách. Pro Karlskirche si patres steliferi vyžádali nezvykle velký ostatek světceva těla ve čtyřicátých letech 18. věku od Metropolitní kapituly svatovítské.¹⁶⁴ (obr. č. 39)

Výzdoba stěn umělými mramory, černou mramorovou menzou a freskou s anděly od Grana je stejná s ostatními, jakož i štukaturami palmových listů a oliv.

Jakožto pandán mariánské kapli následuje po epištolní straně kaple s oltářem sv. Alžběty a Panny Marie Chlumské. Monumentální oltář rámového typu zdobí rozměrné plátno od Daniela Grana namalované pro oltář mezi léty 1736 -37. Ohledně zpodobení světice panují do dnešních dnů neshody. (obr. č.40) Novější literatura udává sv. Alžbětu Portugalskou, ovšem ve starých pramenech a literatuře se píše jen o oltáři sv. Alžběty¹⁶⁵. Původním malířem obrazu měl být malíř z Neapolského království Francesco Solimena. Protože království po roce 1734 již nepatřilo Poddunajské monarchii, zakázka nebyla uskutečněna a nabídnuta Granovi. Původní oltář měl být zasvěcen sv. Karlu Boromejského

¹⁶⁰ Johann KRONBICHLER: Michael Angelo Unterberger 1695 – 1758, Salzburg 1995, s. 70.

¹⁶¹ In: Neutříděný farní archív.

¹⁶² Matsche 1981 (pozn. 29) 206 ad.

¹⁶³ Více o Nepomucké účtě u křížovníků in: Jan N. JIŘIŠTĚ: Svatojánské památky na křížovníckých působištích, in: Posel z Budče, č. 15. 1998, 24 -25.

¹⁶⁴ Autentika děkana kapituly ve farním archívu. Zde uloženy i ostatní autentiky k relikviím.

¹⁶⁵ Elisabeth vidua

s titulárním obrazem „*Besuch des mailandischen Bischofs Karl Borromaus bei den Pestkranken*“.¹⁶⁶ Karlovské patrocinium muselo být ovšem změněno před 9. 9. 1733, neboť dle výtahu z *Schaffhauserische Zeitungen* byl sice ještě plánován Solimena, ale s tématem sv. Alžběty. Soudobá kunsthistorická literatura se shoduje, že jde o zpodobení sv. Alžběty Portugalské, která rozdává almužny, poněvadž manželka Karla VI. měla mít jméno dle zmíněné světice. Podle mého názoru se ale jedná o sv. Alžbětu Uherskou¹⁶⁷, která je v příbuzenském vztahu s Portugalskou¹⁶⁸ a měla podobné životní osudy a tudíž stejné ikonografické zpodobení. Na plátně pozorujeme nejčastější zpodobnění mladé landkraběnky s korunou na hlavě, jak rozdává potřebným almužny. Světlý, vzdušný kolorit se zajímavou scénérií lahodící oku učinil největší Granovo plátno nejoblíbenějším z celého kostela již v době vzniku, takže bylo přistoupeno nejen k mnoha replikám, ale i ke grafickému provedení od Johanna Chistophora Winklera. Vůdčí osobnost rakouského settecenta Daniel Gran čerpal kompozičně z Altomontova nepomucenského obrazu v Timelkam, Brandlova v Modlingu, či Rubensovy „*Šťastné vlády Marie Medici*“. V barvách použil příjemné kolority tmavě zelené, fialové, žlutavé, okrové, hnědo-červené, modré s červení a zlatem a tak uchvátil pozornost diváků, že plátno se stalo nejčastěji kopírovaným.¹⁶⁹ Pozoruhodným dokladem je dopis Grana opatu ze Seitenstatten Paulu de Vitsch z 8. září 1736, o předložení císaři skici k obrazu. Mohlo by to znamenat, že snad císař rozhodoval i o dalších obrazech ve svém votivním chrámu. K obrazu je známo asi 12 malých obrazů považovaných buď za přípravné obrazy, modelleta, či ricorda. Za původní se považuje model z budapešťského muzea, které se sem dostalo z Esterházyovské kolekce spolu s ostatními z Karlskirche již citovanými.

Pokud skutečně zde měl být původně námět se sv. Karlem, svádělo by pisatele těchto řádků k hypotéze, že zatímco oltář hlavní byl s „*velesvatyní*“ - presbyteriem zasvěcen samotnému Bohu, tak velký oltář na epištolní straně měl být narážkou na císaře Karla a protější stejně významový oltář narážkou na budoucí následnici trůnu dceru Marii Terezii. Bylo ovšem přistoupeno k námětu sv. Alžběty, která svým příkladem milosrdné lásky k bližním, kterou projevovala zakládáním špitálů a starostí o potřebné se náramně hodila pro kostel s charitativní ikonologií. K oltářnímu výjevu se váží opět oba medailony na způsob alabastru zasazené nad zpovědnicemi. V obou případech je zde zobrazena sv. Alžběta při výkonu skutků milosrdenství. Ostatní výzdoba včetně zlaceného tabernáku je identická s protějškovou kaplí. Menzu doprovázejí také dvě ležící štukové plastiky symbolizující ctnosti. Levá je alegorií Štědrosti, (obr. č. 41) jež ukazuje na roh hojnosti s penězi k almužnám, pohledově pravá snad alegorií Zbožnosti v pravici s kaditelníci, v levici s obrácenou korunou. (obr. č.

¹⁶⁶ <http://www.liechtensteinmuseum.at/de/pages/home.asp>

¹⁶⁷ Alžběta Uherská (1207 – 17.11. 1231). Dcera uherského krále Ondřeje II. a Gizely Meranské. Ve 4. letech provdána za durynského landkraběte Ludvíka IV. S ním měla tři děti. Manžel umírá v křížáckém tažení. Alžběta po jeho smrti vyhnána od dvora a vstoupila později do třetího řádu sv. Františka. Proslula skutky milosrdné lásky. Svatořečena 1235.

¹⁶⁸ Alžběta Portugalská (1271 v Zaragose – 4. 7. 1236 v Estremor) Portugalská královna, která po smrti manžela vstupuje ke klariskám 1325. Byla mírotvůrkyní mezi Portugalskem a Katalánskem a ve vztahu ke svému nevěrnému manželovi. Svatořečena Urbanem VIII. 25. 5. 1625.

¹⁶⁹ KNAB 1977 (pozn.119) 88.

42) Dříve byly sochy na obou bočních oltářích připisovány Antoniu Corradini a kladeny dle vzniku do let 1734 – 1736.¹⁷⁰ Dnes se o jeho autorství pochybuje.¹⁷¹ Alegorie ctností navazují na ústřední plátno, na kterém bedlivé oko pozoruje taktéž anděly, kteří rozdávají peníze z rohu hojnosti a přidržují korunu, poukazující na vznešený původ a štědrost. K oltáři se váže i Rottmayerova freska na klenbě v pasu zobrazující kajícnost. Alegorie Kajícnosti hledí na anděla ukazujícího na metlu k bičování, zatímco menší anděl nabádá alegorii k pohledu na Boží oko, které vše vidí.¹⁷² (obr. č. 43)

Podružné patrocinium přistoupilo k oltáři snad až kolem roku 1760, jak lze zjistit z inventářů, kdy zde byla křížovníky postavena kopie milostné sochy Panny Marie z Chlumu sv. Maří u Sokolova. Byla to jedna z prvních věcí, které si s sebou patres přinesli z Čech. Chlumská soška z doby kolem roku 1300 byla vždy považována křížovníky za Mater domus. Poutě v Chlumu spadají už do konce 13. století, písemně jsou zachyceny již ve století 15. V 17. a 18. století zde za mecenátu řádu vyrostl velký poutní komplex s ambity a honosným proboštvím podle plánů J. B. Matheye a Ch. Dientzenhofera. I zdejší devoční kopie na oltáři sv. Alžběty dosahovala určité popularity, což dokládají votivní dary a šatičky k oblékání.¹⁷³ Z obětí jsou zde jmenovány: zlatý leopoldův fenik, 2 šňůry z nepravých perel, stříbrné srdce, dvojité stříbrné srdce, pár stříbrných očí, stříbrný fenik, stříbrný křížek, stříbrný křížek s modrými kameny, růženec s kameny perlové barvy, šňůra červených perel, amulet, tvrdý tolar, křížek se zelenými kameny a šňůra perel, dva malé svícny se zrcadly, měděný křížek s červeným kamínkem a lampa.¹⁷⁴

K historii kaple nelze opomenout činnost bratrstva sv. Karla Boromejského. Zdejší „*Bruderschaft Carolina*“ vzniklo původně u kostela sv. Oldřicha (Ulrichskirche) s původním ochráncem bratrstva sv. Řehoře Velikého v roce 1731.¹⁷⁵ Protože u zdejšího chrámu patřícímu klášteři Schottenschtift bylo již více bratrstev, rozhodli se představení bratrstva požádat opata a místního faráře o přesídlení. Vyhlídlí si Karlskirche a požádali roku 1744 velmistra Bohmba, právě pobývající ve Vídni, zda mohou ke kostelu přejít. Ten jim to dovolil a na jejich žádost jim byl vyhrazen oltář sv. Alžběty. Bratrstvo se mělo modlit za odvrácení morové rány a ostatních nemocí a případně pomáhat nemocným. Duchovní ochranu nad konfraternitou přebíral vždy jeden z křížovníckých paterů – kazatelů. K roku 1750 je zde zmíněna uctívaná devoční kopie Mariacelské Madony, která později byla

¹⁷⁰ Bruno COGO: Antonio Corradini, scultore Veneziano 1688 – 1752. Libreria Gregoriana Estense 1996.

¹⁷¹ Dle sdělení Prof. Schemmper-Sparholz se jedná dosud o neurčená díla.

¹⁷² HUBALA 1981 (pozn. 131) 174.

¹⁷³ Kleidl von Proditur mit Gold und Seidel gestickt, auch mit goldenen Spitzen umfasst, Kleidl von geblumten Atlas mit silb. Spitzen eingefasst, Kleidl von rotem Samet mit silbernen Spitzen, Kleidl von geblumten Damast mit goldenen Spitzen, Blues Kleidl von geblumten Damast mit silb. Spitzen, Kleidl von Seide und Wolle gestickt, Kleidl von geblumten Taffet blau mit silbernen Spitzen, Kleidl mit goldenen Spitzen eingefasst, Andere Kleidl von hinterlassenen Stückem Seidel-Zeug der Frauen maria Anna Catherina Pekufin gemacht, Ein silbernes Batzl aus gleicher besagter Verlassenschaft mit guten Steinen gefasset. In: neutříděný inventář farního archívu ve Vídni.

¹⁷⁴ Anthemata und andere Opfer: in : Neutříděný inventář farního archívu ve Vídni.

¹⁷⁵ Bericht von dem Ursprung und weiteren Fortgang einer Lobl. Bruderschaft unter dem Schutz und Titul des Heil. Caroli Borromai. In: Neutříděný inventář farního archívu ve Vídni.

umístěna na hlavní oltář a sem dodána Madona chlumská. Po bocích Madony bratrstvo nechalo namalovat dva menší obrazy sv. Řehoře a sv. Karla. (obr. č. 44 a 45) Jako bratrstvo Tříkrálové měli i zde svoji lavici, ovšem již jen zdobenou páskovou intarzií. Dle počtu členů a nákladných rouch bylo zřejmě Karolínské bratrstvo významnější než Tříkrálové. Ovšem i Karolínské bylo později zrušeno.

Poslední kaplí epištolní strany je kaple s oltářem sv. Lukáše evangelisty. Tento oltář je jediný boční, kde koresponduje oltářní obraz se zasvěcením a odpovídá prvotnímu plánu o zasvěcení menších oltářů evangelistům. Proč bylo upuštěno od Matouše, Marka a Jana nám zatím zůstává nezodpovězeno, snad zásahem nových duchovních. Jisté je, že Lukáš jako patron křesťanské charity a malířů byl zcela úmyslně ponechán z plánované světecké čtveřice. „*Medicus carissimus*“ na oltářním plátně pochází ze štětce ředitele Vídeňské akademie Jakoba van Schuppen. Rodilý Pařížan (26. 1. 1670 Paříž – 29. 1. 1751 Wien), člen tamější akademie, byl povolán do Vídně 1716 a byl malířem zejména portrétů¹⁷⁶. Sakrálních výjevů vzniklo z jeho štětce jen poskrovnu. Obrazy se vyznačují chladným, přísným akademickým popisem. Plátno pro náš chrám bylo dodáno po roce 1733 a ukazuje sv. Lukáše, kterak maluje Matku Boží.¹⁷⁷ (obr. č. 46) Diváka zaujme dozajista malířova paleta, ukazující na autorovo zaměření a dobytče u nohou jako vlastní symbol Lukášův. Podstatným detailem celkem obvyklé a ustálené kompozice je výjev zachycený v pravém rohu, (obr. č. 47) jenž popisuje „*Příběh o milosrdném Samaritánovi*“, zachycený právě Lukášem. „*Ježíš se ujal slova a řekl: Jeden člověk sestupoval z Jeruzaléma do Jericha a ocitl se mezi lupiči. Ti ho o všechno obrali, zbili, nechali napolo mrtvého a odešli. Náhodou šel tou cestou nějaký kněz, viděl ho, ale vyhnul se mu. Stejně i jeden levita přišel k tomu místu, viděl ho, ale vyhnul se mu. Ale jeden Samaritán přišel na své cestě k němu, viděl ho a bylo mu ho líto. Přistoupil k němu, nalil mu do ran oleje a vína, obvázal je, vysadil ho na svého soumara, doprovodil do hostince a staral se o něho. Druhého dne vytáhl dva denáry a dal je hostinskému se slovy: Starej se o něho a co vynaložíš navíc, já ti doplatím, až se budu vracet.*“ (Lk. 10, 30-35)¹⁷⁸ Zmíněný příběh zcela vědomě zasazen do děje obrazu snad může zapadat do celkové charitativní ikonografie chrámu a zejména souznít s plánovaným špitálem záměrně budovaným u votivního kostela. K druhému plánu na obraze, totiž malířské akademie patří krom Lukášovy palety i antické modely, umístěné na zemi ve formě zátiší.

Z inventářů 18. věku se dovídáme, že Lukášův oltář byl vždy akcentován jako další místo mariánského kultu v chrámě. V inventáři z roku 1761 je uváděn na oltáři obraz Panny Marie Pomocné věnovaný jistou cínařkou.¹⁷⁹ Z obětín je uváděno dvojité srdce ze stříbra, pět stříbrných feniků a dva malé cínové svícny. Panna Maria Pomocná Cranachova typu je zřejmě totožná s obrazem, který byl

¹⁷⁶ Jacob van Schuppen, in: Thieme-Becker, Allgemeines Lexikon der Bildenden Kunstler von der Antike bis zur Gegenwart 29/30, Leipzig 1999, 342.

¹⁷⁷ De Pierre SCHREIDEN: Jacques von Schuppen 1670-1751, in: Wiener Jahrbuch fuer Kunstgeschichte, Band XXXV 1982, 80-81.

¹⁷⁸ Nový Zákon 1989, s. 224.

¹⁷⁹ Frauen Bild Maria Hilf verehret von einer Zinngiesserin, in: Neutříděný farní archív.

umístěn od druhé poloviny 19. st. až do poloviny 20. st. na hlavním oltáři.¹⁸⁰ Od pozdního 18. století našla konečně na oltáři místo devoční kopie mariacelská, která byla původně uctívána na hlavním oltáři, poté byla přesunuta krátce na oltář sv. Alžběty, kde v 60. letech uvolnila místo devoční kopii Madony chlumské¹⁸¹. Kopie milostné sošky z Maria Cell se dostala chrámu darem od Karla Ludvíka Schmausera, dómského kostelníka, který zde byl později uložen k věčnému spánku.¹⁸² Ze tří milostných Madon uctívaných dříve v kostele byla mariacelská nejoblíbenější, o čemž vypovídá množství šateček¹⁸³ a votivních darů jako dvě stříbrná srdce, další čtyři stříbrná srdce, tři stříbrné obětiny muže, pět stříbrných obětín ženy, stříbrná obětina těla, tři stříbrné nohy a paty, pár stříbrných očí, stříbrný mariánský obrázek, tři pozlacené stříbrné feniky, dalších osm stříbrných feniků a měděné poprsí posázené různými kameny.¹⁸⁴

Ostatní dekorace kaple barevnými mramory, anděličími hlavami v závěru rámu a Granovou freskou andělů, jakožto štukovou výzdobou je identická s ostatními kaplemi.

K muzikálnímu doprovodu veškerých bohoslužeb slouží funkce varhanní empory umístěné tradičně na západní straně. Při pohledu na kruchtu zjistíme, že podnož varhan tvoří architektura ve tvaru portálu. Sdružené sloupy s kompozitními zlacenými hlavicemi vynášejí architráv s vlysem a korunní římsou. Na ně dosedají po obou stranách další vlysy zakončené hrajícími si puti s různými hudebními nástroji. (obr. č. 48) Na středu poprsnice umístil mladší Fischer honosný císařův znak orlice korunované císařskou korunou, jež drží meč a žezlo. Na hrudi sledujeme celý císařův znak.¹⁸⁵ (obr. č. 49) Pozorujeme Kastilii (zlatá pevnost), Leon (korunovaný červený lev), Aragonii (červené kůly a černý orel), Brabantsko (červeno-modrý korunovaný lev), Antverpy (říšský orel a ruce nad městskými hradbami), Flandry (černý lev), Burgundsko (zlato-modrý šikmo pruhovaný lev), Neapol (zlaté lilie), Navarra (kříže a články řetězu), Milán (červený had ve chřtánu s dítětem) a Království

¹⁸⁰ Nyní visí obraz v tzv. Zimní kapli u vchodu do kostela.

¹⁸¹ Více o účtě Panny Marie Chlumské in: Jan ROYT, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, Praha 1999.

¹⁸² Da Clemens der XII te. auf dem Stuhl Petri zu Rom sizte und Carl der VI te. die Romische Cron und Scepter fuhrete. Der Hochwurdigst- und Hochgebohrner Herr Herr Sigismund der Hey. Rom. Kirchen Priester Cardinal Ester Erzbischoff in Wienn lebete. In diese an den Marianischen Originál Gnaden Bild zu Zell in Steyermark Ao 1734 den 7. September angereichte und hochgeweichte wahrhafte Copia v. den H. Carl Ludwig Schmauser des ausseren Rathaus behausten Burger den 21. Apr. 1739 da derselbe das 78. Jahr seines Alter zuruckgeleget in diesel Hoch Lobl-Gottes-haus des Hl. Caroli Borromai als dessen Namenspatron zur offentlichen Verehrung geopfert worden. In: nápis na drobné devoční grafice – herausgegeben von der osterreichischen Gesellschaft fur Christliche Kunst 1981.

¹⁸³ Zu unserer lieben Frauen und Mutter Gottes Maria Cell auf dem Hohen Altar: Kleidl von Gold und Silber, Baldachyn von weissem taffet mit silbernen Spitzen garnierit, Goldreiches Kleidl von Broukat, von weissem Taffet und mit Seidel gestickten Kleidl samt dem Baldachyn mit silbernen Spitzen garnierit, Baldachyn von weissen Mohr mit goldenen Spitzen, Kleidl von silber Mohr mit gold und Seidel gestickt und mit goldenen Spitzen eingefasst, rotes Kleidl von Halbrockat samt dem baldachyn mit silbernen Spitzen, rotes Kleidl von Damast mit silbernen Spitzen, Kleidl von blauem Brocat mit Silber und seidenden Blumen auch mit solbernen Spitzen garnierit, Kleidl von drap d'argent mit silbernen Spitzen, blues Kleidl von Tafet mit Baldachyn und silbernen Spitzen. in: Neutříděný farní archiv.

¹⁸⁴ Neutříděný archiv na faře.

¹⁸⁵ Hispaniarum et Indiarum Rex. Zur Representation Kaiser Karls VI. als Konig von Spanien. In: Jaroli José (Hg.), *Denkmodelle. Akten des 8. Spanisch-osterreichischen Symposions 13.-18. Dezember 1999 in Tarragona* (Tarragona 2000) s. 121-175

Jeruzalémské (zlatý berličkový kříž).¹⁸⁶ Říšská orlice je ještě dekorována řádem Zlatého rouna. U paty drápů lze pozorovat rohy hojnosti plné mincí a květů symbolů to hojnosti a štědrosti, které jsou završeny po pravici korunou knížecí a po levici královskou. Celou kompozici přidržují dva andělé, rozhlášující pozouny slávu panovníka. Portálová architektura je vyvedena z umělého mramoru růžových odstínů, stejně jako ostatně v celém interiéru. Plastiky jsou štukátérským dílem dle návrhu Johanna Emanuela se zlacenými detaily. Empora slouží především varhanám, pořízeným jistě již ke svěcení chrámu 1737. Bohužel celá skříň i stroj byly necitelně přestaveny ve 40. letech 19. věku. Původní je střední skříň, jež koresponduje svým tvaroslovím s oratořemi, kazatelnou, či zpovědnicemi, a tak se hlásí zřejmě do návrhů mladého Emanuela. Na stříšce střední části leží zlacený polštář, který slouží jako podložka pro kropáč¹⁸⁷ a meč, symboliku to světské a částečně duchovní moci císaře, vyplývající z jeho nižšího svěcení. Nad polštářem přidržují zlacení andělíci starou císařskou říšskou korunu. Na dalších částech varhanního korpusu se rozlítili andělé, každý s hudebním nástrojem jako trubkou, houslemi, citarou, tympány harfou nebo flétnou. Je třeba podotknout, že křížovníci se zavázali doprovázet bohoslužby kvalitní vokální, či instrumentální hudbou. Pro řádové bratry to znamenalo sice velkou finanční zátěž, ale na kvalitní hudbu byli zvyklí ze svého mateřského domu v Praze.¹⁸⁸ Ke konci 30. let jsou zmiňovány tyto nástroje: varhany, basa, violoncello, fagot, 7 houslí, viola neboli brač¹⁸⁹, pár tympánů, 2 trubky a 2 pozouny.¹⁹⁰ Na notové záznamy a nástroje sloužily dodnes zachované dvě velké skříně, částečně zlacené, řadící se ke stejné produkci jako všechen kostelní nábytek. K muzikálnímu zázemí zmiňované prostory nelze opomenout Rottmayerovu fresku na klenbě kůru. (obr. č. 50) Na první pohled by se zdálo, že malba ukazuje známou patronku všem hudebníkům, svatou Cecílii, ale v tomto případě běží spíše o alegorickou personifikaci hudby. Alegorie, obklopená hejny andělů hudoucím na rozmanité hudební nástroje, z nichž mnohé se shodují s nástroji v rukách efébů na varhanním korpusu. Zářivá freska, zasazená do ilusivní architektury od Gaetana Fanty nadlehčuje celý prostor klenebního pásu.

Nerozlučně je spjata s naším Šalamounovým chámem monumentální freska, provedená v oválné kupoli a lucerně, poslední to dílo Johanna Michaela Rottmayera, který ji sám provedl zřejmě mezi léty 1725-30. (obr. č. 51) V roce 1725 byla s mistrem smluvena zakázka, za kterou měl postupně dostat vyplaceno 7000 fl. Již zmiňovaný Gaetano Fanti, malíř architektury měl obdržet 4000 fl.¹⁹¹ Z novější doby je známa smlouva mezi Gundakarem Althanem generálním ředitelem stavby a Rottmayerem o zaplacení za provedené pásy u oltářů a kruchty. Zatímco v pasech byly provedeny jen velmi drobné změny, které můžeme porovnat dle kopií z Albrechtova kodexu, dnešní velká freska

¹⁸⁶ Za informaci děkuji Dr. Polerossovi

¹⁸⁷ Možná zde běží o žezlo, pro nedostupnost přesně neověřeno.

¹⁸⁸ Více o hudbě in: Otakar KAMPER: Hudba v řádu, in: Kniha památní na sedmisetleté založení českých křížovníků s č. hv., Praha 1933, 189-208.

¹⁸⁹ viola di braccio

¹⁹⁰ Inventář neutříděného farního archívu.

¹⁹¹ HUBALA 1981 (pozn. 131) 171-174.

v kupoli odpovídá jen částečně původní představě velkého mistra. (obr. č. 52) Program fresky skomponoval opět Conrad Adolf von Albrecht. Zkušenému freskaři posloužily kompozičně i tvarově fresky, provedené již roku 1697 pro Seminární kostel v Salcburku a roku 1713-14 pro taktěž oválnou kupoli chrámu sv. Petra ve Vídni. U obou maleb rozvíjí mistrným štětcem téma Nejsvětější Trojice a Pannou Marií, anděly a světci. Lucerna vždy již tradičně byla vděčným místem nejvyššího bodu pro zasazení holubice Duchu Svatého. S milánským arcibiskupem se setkáváme v Rottmayerově tvorbě již v Salcburku v zakázce pro boční oltář benediktýnského univerzitního kostela. Zde vyhotovil plátno k roku 1721.¹⁹² Také zde ve svatokarelské kupoli zvolil v prvním plánu svatou Trojici s již obligátním dřevem sv. Kříže. Ke Trojici se utíká sv. Karel oděn ve slavnostním kardinálském purpuru, sestávajícího z kappy magny, rochety, mozety a arcibiskupského pália. Karla kleče doprovází Matka Boží se svatým Josefem. Celá skupina Intercesia je unášena anděly v oblacích, mezi kterými pozorujeme alegorie Víry-ženu s rouškou na hlavě, chrámkem v pravé ruce a kalichem v levé, Naděje-ženu s kotvou a Lásky-kojící matku. Ve vyšší nebeské sféře očekává prosby Trojice. Syn s rozpřaženou náručí ukazuje pravici na Kříž s arma Christi a Otec pravici žehná. Celému výjevu přihlížejí čtyři kardinální alegorie ctností. Pod skupinou Intercesia se spatřuje Statečnost s Mírností s obvyklými atributy sloupu a zrcadla. K Intercesiu se ještě váže anděl zasouvající meč do pochvy, symbolu to ukončení morové epidemie, čili ukončení Božího hněvu. Pod andělem našly místo dvě zbylé alegorie Spravedlnosti s váhami a fascis a Opatrnosti s hadem. Prozatím nezodpovězenou otázkou zůstává, kdo je pět papežů, usazených ve sféře mezi Bohem Otcem a dvěma posledně zmíněnými ctnostmi. Zmíněný popis odpovídá kolorované skice zachované v Germanisches Nationalmuseum v Norimberku a dle Bernarda Botta by mělo jít o autorskou skicu.¹⁹³ Podle zachované skici snad byla později okopírována kresba tuší nacházející se v Albrechtově kodexu.

Dnešní freska, dokončena zřejmě včetně Fantioho zakázky k roku 1730 je poslední mistrovou zakázkou neboť umírá ve Vídni 25. října 1730. Velmi plodný malíř rakouského vrcholného baroka zvládl ještě ve vysokém věku sám bez pomocných malířů tuto obsáhlou fresku. Obsah malířského programu je obdobný s původně navrhovaným, ovšem byly vypuštěny papežové a sv. Josef. Zato celá kompozice byla roztažena po celé ploše oválné kupole a přidány některé další detaily, o kterých bude řeč. Směrem k hlavnímu oltáři na východní straně kupole spatřujeme zmiňovaného Krista, kterak ukazuje levicí na Lignum Crucis s arma Christi. Bůh Otec třímá žezlo a kyne milánskému arcibiskupovi, jenž je doprovázen advokátkou Marií. (obr. č. 53) Všechny postavy jsou obklopeny rejem andělů, z nichž jedna skupina přidržuje Karlovy insignie-kardinálský klobouk a arcibiskupský patriarší kříž. Po pravici Boží zasouvá taktěž anděl meč do pochvy na znamení ukončení moru. Severní strana kupole obsahuje námět, jejímž středem je Fides. Víra již tradičně představuje ženu

¹⁹² Gabriele GROSCHNER: Johann Michael Rottmayer in Salzburg, Salzburg 1994 s. 62 ad.

¹⁹³ Bernard BOTT: Eine Zeichnung Johann Michael Rottmayers mit dem Thema des Deckenfreskos in der Karlskirche in Wien. Franz Wagner editor: Imagination, Imago. In: Festschrift Kurt Rosacher und zum 10. Jahrigem Bestandsjubiläum Salzburgerbarockmuseums, Salzburg 1983.

s rouškou držící kříž a malý chrám. Po její pravici ji střeží anděl s plameným mečem, který dohlíží i na zákoutí s biskupskými odznaky, vážící se jak ke sv. Karlovi, tak všeobecně k symbolům římské církve. To podtrhují andělé nesoucí papežské klíče stříbrný a zlatý, poukazující na moc svazovat a rozsvazovat. Zřejmě sv. archanděl Michael přispěchává s papežskou tiárou k personifikaci Víry, aby ji korunoval. K celému výjevu patří ještě personifikovaná postava Církve honosně oděná ve zlatomodrém šatu, držíc kalich s hostií a patenou. Těmito prostředky zahání zlé neřesti z nichž lze vypočítávat v jedné osobě Lakotu se Závistí, v Luterovi, jemuž anděl pochodní spaluje bludné knihy - Pýchu a v nahé postavě d'ábla Smilstvo, Závist, Nestřídmost a Lenost. (obr. č. 54) Západní stěna je věnována Naději. Spes stojí uprostřed další kompozice ukazující pravici k nebi. V této skupince se dají vystopovat čtyři kardinální ctnosti v souvislosti s atributy sv. Karla. Po pravici alegorie Naděje spatřujeme její vlastní symbol kotvu a sloup jakožto Statečnost. Pod Statečností pozvedá ruce s atributy kajícností bičů a řetězů Mírnost, jež se identifikuje s tabulkou podobného významu Humilitas, jakožto nejvlastnějšího Karlova symbolu. Po levici hlavní alegorie se přimykají Spravedlnost s váhami, jež šlape po odmítnutých světských symbolech našeho patrona. Přilétající anděl s mísou zeleniny jako postního jídla svěťce a džbán s vodou ukazují jeho obětavou skromnost a symbolisují Opatrnost. Posledný jižní výsek fresky je věnován hlavní božské ctnosti, kterou je Láska. Opět skupinka navozuje myšlenku, že by mohlo běžet o některé skutky tělesného milosrdenství. Sama hlavní alegorie Lásky jakožto kojící matky ukazuje na „*Sycení hladového*“, Anděl po pravici poukazuje na Caritas a podává sklenici žebrákovi, což je „*Napájení žíznivého*“, sedící žena krmící nemocného symbolisuje „*Návštěvu nemocných*“ a poutník dostáváje almužnu „*Přijímání pocestných*“. (obr. č. 55) Kolem lucerny se shromáždil rej andělů s palmovými ratolestmi, stejně jako nad korunou římsou, kde stojí velcí efébové, kteří drží jak palmové větve, tak ratolesti, všechno to opět symbolu panovníkovy palmy coby všeobecného míru. Vrchol lucerny patří Svatému Duchu, jež podle kazatele Thomy „*se vznáší jak vidíme uprostřed vysoko nad námi, aby z nevyššího nebe na nás vyléval rosu svých darů a milosti nebo spásný déšť, jehož moc a vliv od nás zažene všechno zlo a dá nám duchovní i tělesný život: Spiritus est qui vivificat.*“

Pozorujeme, že ikonografický program freskové výmalby hlavní kupole je tvořen jednak hlavní skupinou Intercesia a třech božských ctností Víry, Naděje a Lásky. V nich jsou ještě obsaženy kardinální ctnosti Opatrnosti, Spravedlnosti, Statečnosti a Mírnosti, jejichž zápornou protiváhou jsou neřesti Pýchy, Lakomství, Smilstva, Závisti, Nestřídmosti, Hněvu a Lenosti. Do skupiny kolem Caritas malíř vkomponoval skutky tělesného milosrdenství jako kupříkladu Sycení hladového, Napájení žíznivého, Návštěvu nemocných a Přijímání pocestných. Všechny zmíněné ctnosti jak božské, tak kardinální i skutky milosrdenství zapadají do ikonologických výkladů života Karla Boromejského. Jsou ovšem i obsaženy v potridentském katechismu, který Karel sepsal jako základy víry pro širokou veřejnost.

K úplnému popisu našeho Šalamounova chrámu nelze opomenout dvě císařské oratoře, jež jsou umístěny jak již bylo předesláno v presbytáři na evangelní a epištolní straně. Obě soukromé modlitebny pro panovníka a manželku jsou přístupny po slavnostních schodištích, zbudovaných zcela vyjímečně jako samostatné stavební útvary po stranách kněžiště. Schodiště lemují dekorativní niky a stropy, jež jsou zaklenuty kupolovou klenbou ozdobil Camesina¹⁹⁴ především kazetami s rozetami, palmetami, stuhami a letícími puti, kteří nesou vždy ve dvojicích atributy ctností. Samotné obě oratoře jsou pojaty jako zámecké salonky, vyzdobené elegantním štukovým dekorem opět od Camesiny. Dekor nás zavádí do počátku třicátých let, kde se uplatňuje na stropech oratoří rozety, mušle, stuhu, mřížkový ornament a tulipánky. Veskrze jsou štuky pozlacené, vyjma anděličích hlav s obláčky nad okny do presbyteria. Zadní stěna císařských oratorií je vybavena mramorovými krby, nad nimiž je proveden ve zlaceném štku bohatý rámeček, do nichž jsou zasazeny obrazy. Na jižní oratoři visel v rámci až do roku 1809 „*ein schoenes Frauenbild von einem alten grossen Meister*“.¹⁹⁵ Tehdejší komander Vincen Kraus věnoval obraz císaři jako dík za prezentaci. Obraz¹⁹⁶ byl dán do císařské obrazárny a komandér dostal právo nosit zlatý řetěz se signem komendy. Poté byl do rámce vsazen renesanční obraz¹⁹⁷ na desce z řádové komendy, představující císaře Maxmiliána I. s Marií Burgundskou¹⁹⁸, která adorují Madonu s Ježíškem. Obraz se zřejmě řadí k několika dalším, které si křížovníci přivezli z Prahy. Na straně evangelní-severní je oratoř takřka identická, ovšem nad krbem spatřujeme obraz představující Johanna Bernharda Fischera von Erlach. (obr. č. 56) Vysoce reprezentativní portrét (Kniestueck) ukazuje architekta oděného v brokátovou vestu s alonžovou parukou, zdůrazňuje pravici vyprávěcí gesto. Ohledně autorství panují dohady a byli zmíněni hned autoři tři. Jan Kupecký, Ádám Manyoki a Jakob van Schuppen. Pokud by skutečně mělo být vybráno jedno ze tří jmen, tak rukopis se snad blíží nejvíce Ádámu Mányoki (Szokolya 1673-1757 Drážďany). Je nezvklé, že světskému portrétu se dostalo takové cti a byl zavěšen do sakrálního prostoru. Jistě z obdivu k velkému tvůrci celého projektu neobvyklé a významné stavby. O zakřivených letní i zimní byla již zmínka. Obě jsou vyzdobeny bohatou štukatérskou výzdobou z počátku 30. let a představují různé nezbytné bohoslužebné předměty jak k liturgii všední, tak pontifikální. Vestavěné skříně s páskovou intarzií a lavaba se znakem Karla VI. doplňují celý interiér. V nástavcích skříní jsou umístěny různé kartuše s puti z dílny Mattiellioho.¹⁹⁹ Bohužel zmizely původní kachlová kamna ze zákřívě zimní a lavaba z letní.

K bohoslužebnému provozu patří kromě parament i preciosa. Barokní inventáře vypočítávají nepřehledné množství parament, darů samotných křížovníků, velmistra nebo různé

¹⁹⁴ Ingeborg SCHEMPER-SPARHOLZ: Graubunder Stukkateure in Osterreich, Beitrage zur Erforschung ihrer Tatigkeit im mitteleuropaischen Raum. Herausgegeben von Michael Kuhlenthal 1997.

¹⁹⁵ Liber memorabilium parochie ad s. Carolum Boroomaeum Vinna in suburbio vulgo Wieden.

¹⁹⁶ Bohužel nevíme, o jaký obraz Madony běží. Tehdy byl ohodnocen na 200 dukátů.

¹⁹⁷ Signatura Albrechtem Durerem je s velkou pravděpodobností sekundární.

¹⁹⁸ Dehio 1954 (pozn. 42) 116

¹⁹⁹ Za konzultaci děkuji Prof. Schemper-Sparholz.

aristokracie. Zajímavé jsou relikviáře. Kromě nejvýznamnějšího relikviáře sv. Karla již zmíněného se zde nacházely k roku 1761 tyto relikvie: Schoenes Pacificale von Silber und vergold, in welchem ein Partikul vom Heil. Creuz verehret, so auch von der Frau Wrisin besagtem Grossmeister verehret, auch von der Frau Wrisin dem Herren Grossmeister verehret Pacifical in welchem heilige Reliquien von dem Schulterblatt des heil. Johannis, Hat hergegeben Herr Grossmeister selbst schoenes kleines Pacifical in welchem ein partikul vom heil Creuz., Pacifical von Mesing und vergolt mit rothen Steinen, in welchem ein Tropfen von dem heiligsten Blut des Erlösers mit der Erden vermischt, ein anderes kleines Pacifical cum Lapillis rubni et vindibus in quo reliquie de S. Carol. Borrom., Reliquie SS. Apostoli Petri et Pauli in rphulo pulch. Argentea, Reliquie de Digito S. Barbara.²⁰⁰

²⁰⁰ In: Notata de Ecclesia Carolina -V neutříděném farním archívu ve Vídni.

Závěr

Dokončená rigorózní práce měla za úkol rozšířit a obohatit dosud neznámé skutečnosti o Karlskirche. Ačkoliv se jedná o velmi významnou stavbu barokní evropské architektury, přesto se zde vyskytuje dostatek otázek, které nejsou dodnes rozluštěny. Autor se snažil ze získaných pramenů i vlastního úsudku rozšířit znalosti o významném vídeňském chrámu, a tak svým způsobem zúročit roční pobyt ve Vídni. Možná, že některé hypotézy se prokáží časem jako liché, možná, že naopak budou přijaty jako něco nového. Snažil jsem se při nových poznatcích čerpat především z nově nalezených archiválií a nepouštět příliš uzdu své fantazii. Nové skutečnosti, jsou přineseny z řádového archívu jak pražského, tak vídeňského a mají se snažit objasnit určité nejasnosti. Jak se to autorovi podařilo, či nepodařilo, ať posoudí sám čtenář.

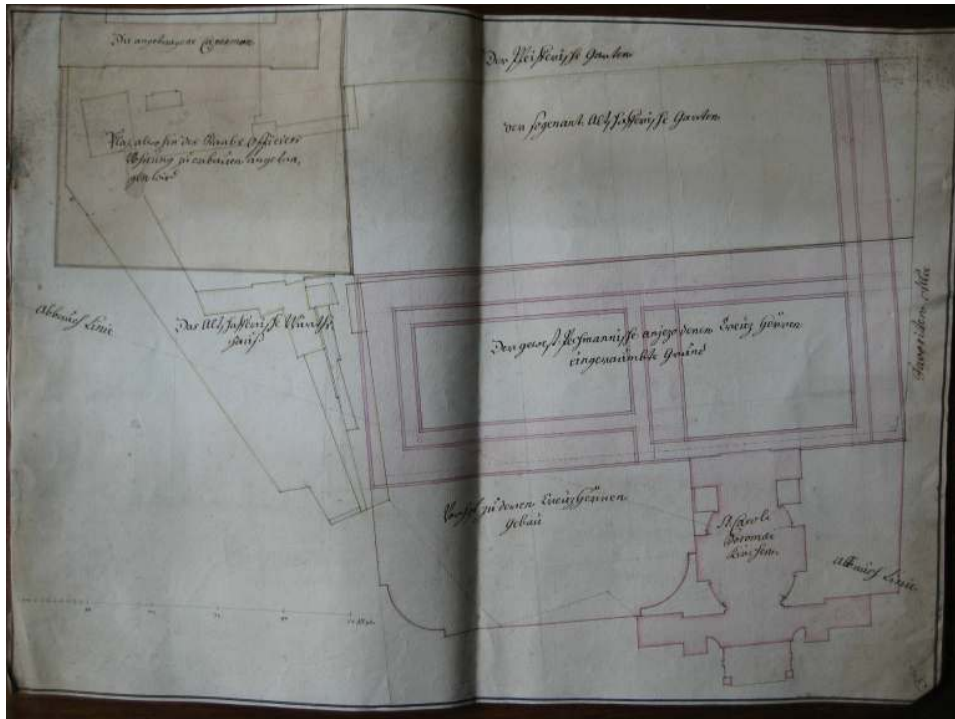
Obrazová příloha

1. Alegorie na stavební činnost Karla VI.

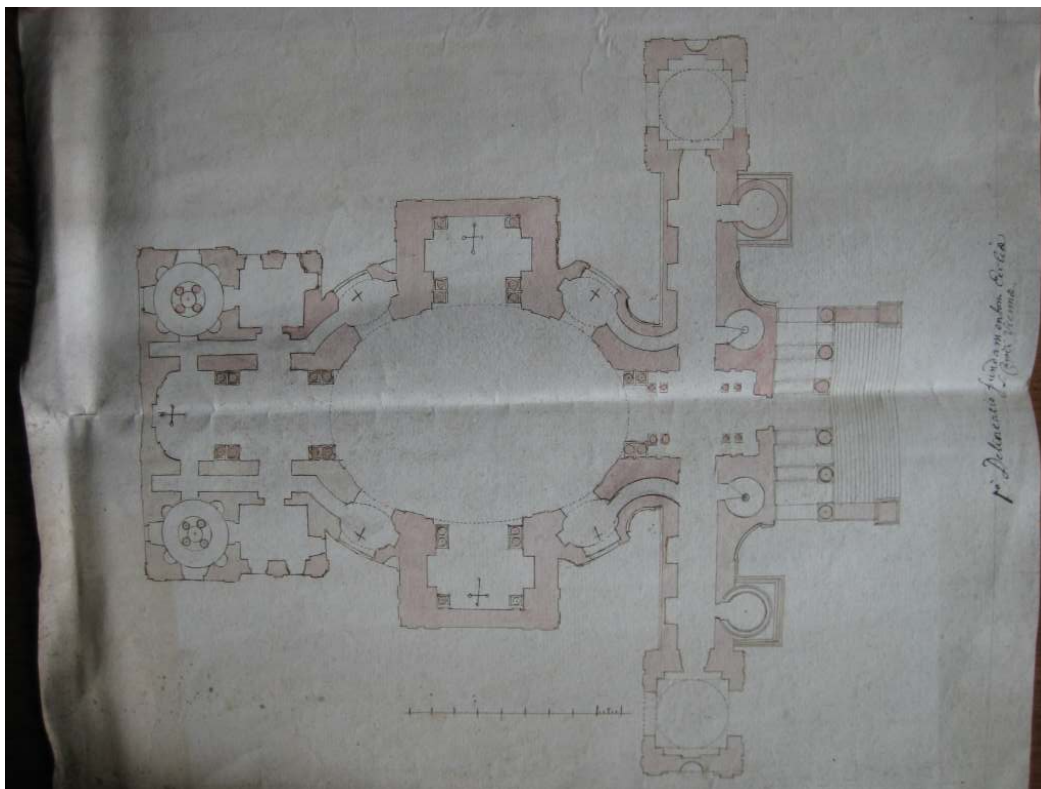
2. Dílna Ignáce V. Raaba: Karlskirche, olej na plátně, Břevnovský klášter.

3. Situační plán 1733, Praha NA SÚA, ŘA KŘ, karton č. 66

4. Situační plán 1733, Praha NA SÚA, ŘA KŘ, karton č. 221.

5. Půdorys Karlskírche, Praha NA SÚA, ŘK KŘ, karton č. 221.

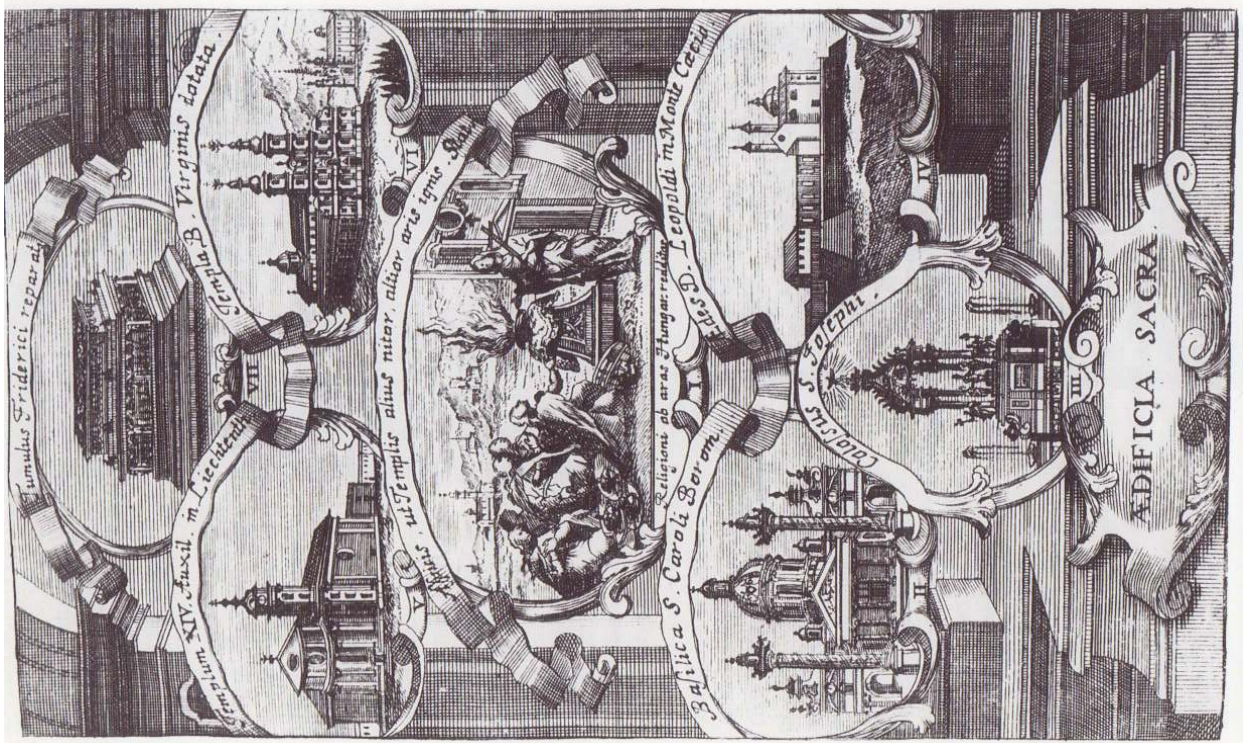
6. Pohled na průčelí chrámu.

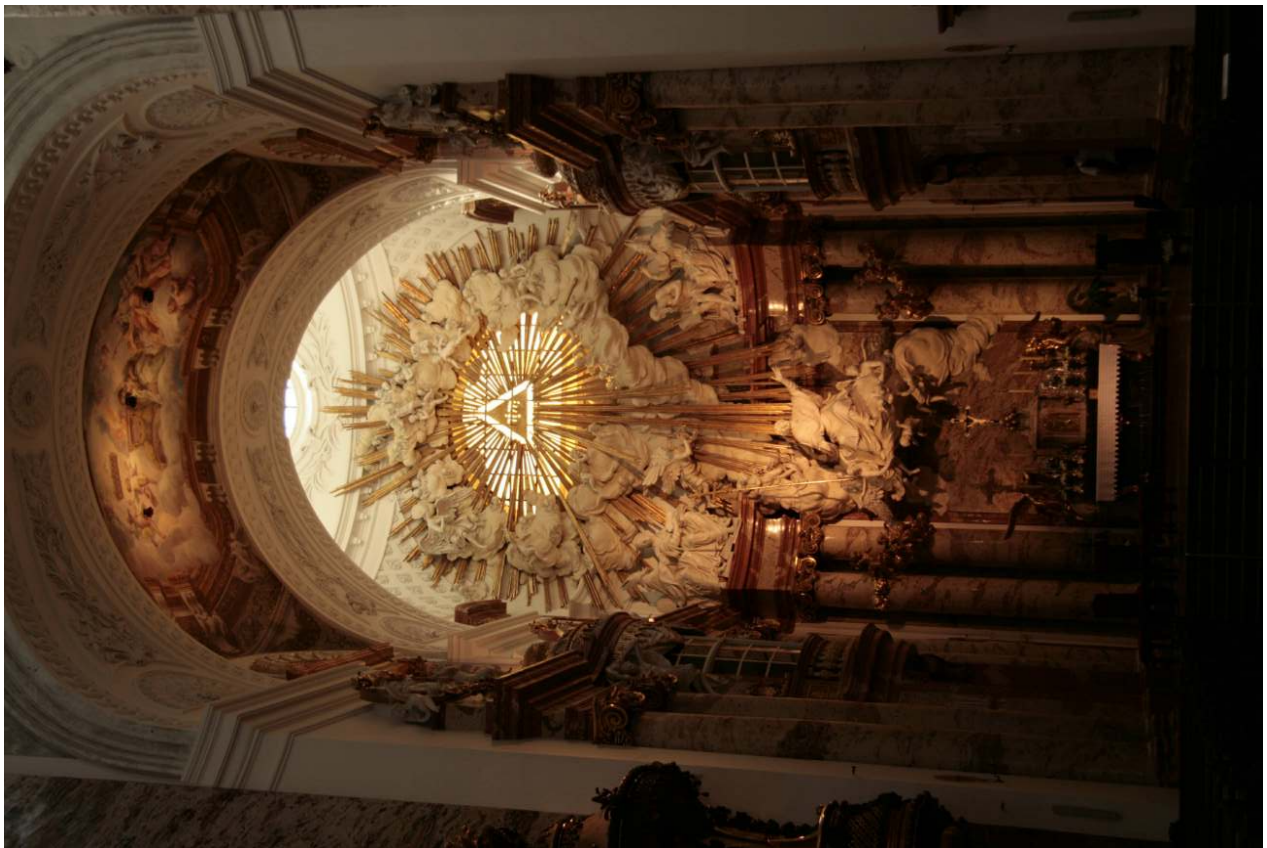
7. Andělé u chrámového vchodu, kresba na papíře z Albrechtova kodexu.

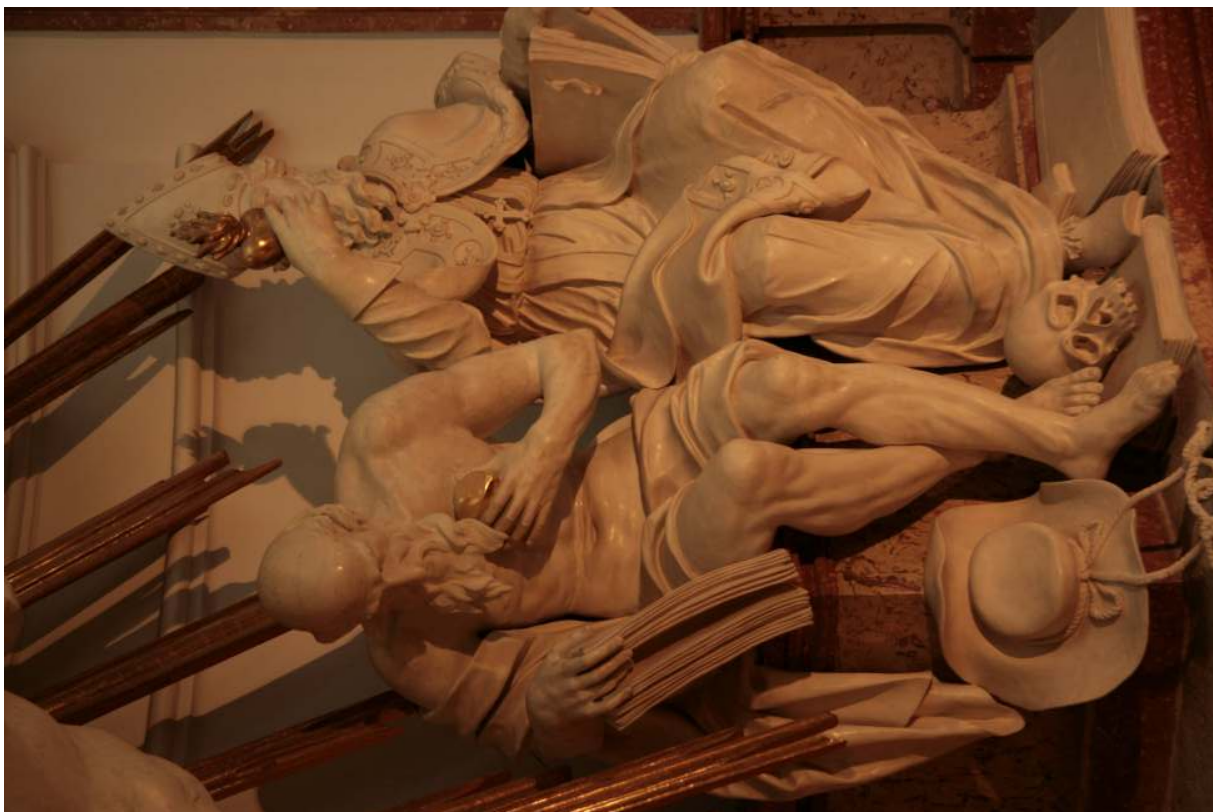
8. Modely andělů ze Šoproně

9. Aedificia sacra.

10. Ferinand Brokoff a vídeňská dílna: hlavní oltář Karlskirche, štuk, mramor, zlacené dřevo, umělý mramor.

11. Vídeňská dílna: sv. Jeroným a Augustin, štuk.

12. Ricordo ? sv. Karla Boromejského, dřevo, štuk ?

13. Camesina: Oválná kupole v presbytáři, štuk.

14. Vídeňská dílna: sv. Matouš, štuk.

15. Vídeňská dílna: sv. Lukáš, štuk.

16. Vídeňská dílna: sv. Marek, štuk.

17. Vídeňská dílna: sv. Jan, štuk.

18. Vídeňská dílna dle návrhu J. E. Fischera von Erlach: Baldachýn císařské oratoře – detail, štuk.

19. Vídeňská dílna: suprafenestra – detail.

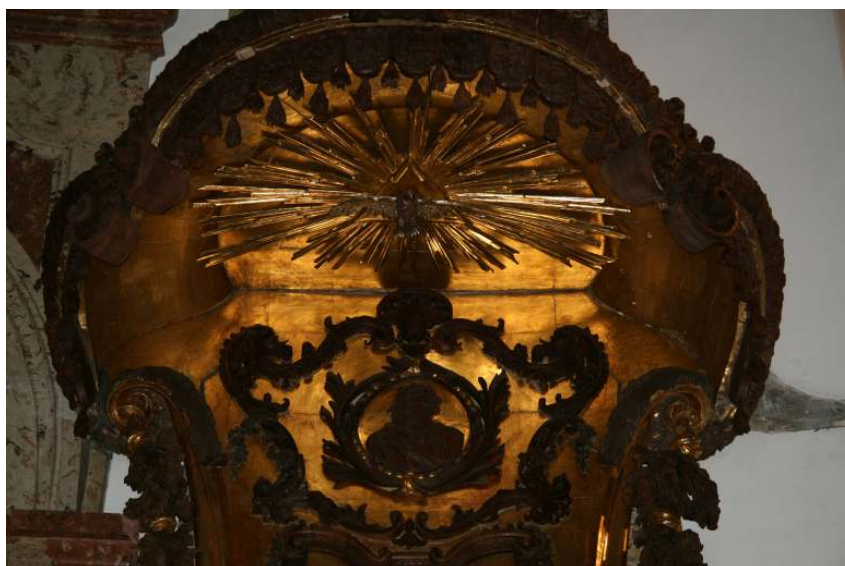
20. Johann Michael Rottmayer: Freska na klenbě presbytáře.

21. Neznámý zlatník: Relikviář sv. Karla, bílý a žlutý kov, barevné kameny.

22. Relikvie sv. Karla, různé textilie.

23. Ludvik Gode ?; Kazatelna, mořené a zlacené dřevo.

24. Antonnio Pellegrini: Uzdravení nemocného dnou, po 1733.

25. Vídeňská dílna: alegorie Věčnosti, štuk.

26. Vídeňská dílna: alegorie Kralování, štuk.

27. Sebastiano Ricci: Nanebevzetí Panny Marie, olej na plátně, před 1734.

28. Vídeňská dílna: Zvěstování, štuk.

29. Vídeňská dílna: Navštívení Panny Marie, štuk.

30. Johann Michael Rotthmayer: Freska nad oltářem Nanebevzetí.

31. Neznámý řezbář: Lavice s reliéfem Tří králů – detail, mořené a částečně zlacené dřevo.

32. Daniel Grann: Uzdravení setníkova služebníka, olej na plátně, 1736.

33. Johann Samuel Hötzendorf: sv. Josef, olej na plátně.

34. Daniel Grann: Freska v oválné kupoli.

35. Martino Altomonte: Vzkříšení mládence z Neimu, 1737, olej na plátně.

36. Michael Angelo Unterberger – okruh: Svatá Rodina, olej na plátně.

37. Neznámý autor: sv. Ignác, olej na plátně.

38. Neznámý autor: sv. František Xaverský, olej na plátně.

39. Neznámý zlatník: Relikviář sv. Jana Nepomuckého, bílý kov, dracouny.

40. Daniel Grann: sv. Alžběta Uherská, 1736/37, olej na plátně.

41. Vídeňská dílna: alegorie Štědrosti, štuk.

42. Vídeňská dílna: alegorie Zbožnosti, štuk.

43. Johann Michael Rottmayer: Freska nad oltářem sv. Alžběty.

44. Neznámý autor: sv. Řehoř Veliký, olej na plátně.

45. Neznámý autor: sv. Karel Boromejský, olej na plátně.

46. Jakob van Schuppen: sv. Lukáš, po 1733, olej na plátně.

47. Jakob van Schuppen: sv. Lukáš – detail, olej na plátně.

48. Vídeňská dílna: Putti s hudebními nástroji, štuk.

49. Vídeňská dílna: Znak Karla VI., zlacený štuk.

50. Johann Michael Rottmayer: Alegorie hudby, freska nad kruchtou.

51. Johann Michael Rottmayer: Fides, Spes, Amor, freska v chrámové kupoli.

52. Johann Michael Rottmayer: původní návrh fresky, převzato z Botta.

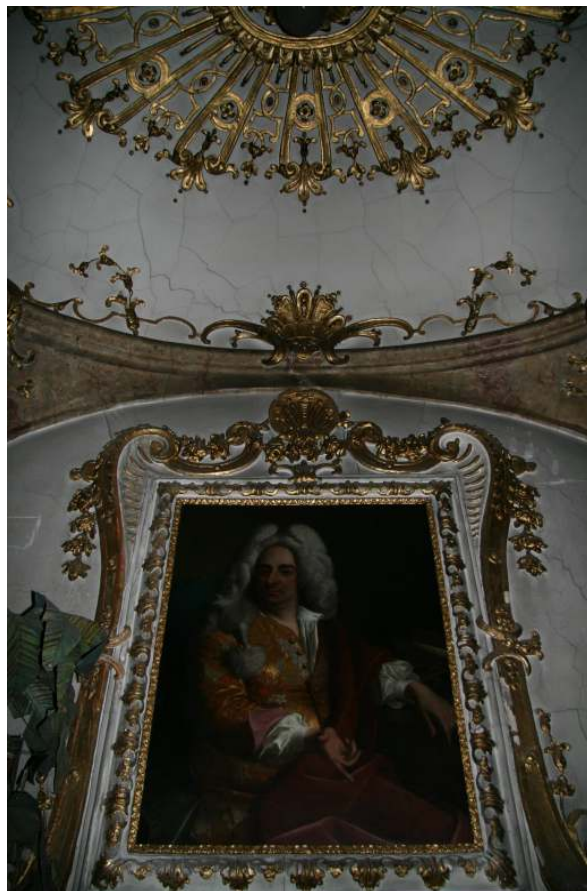
53. Johann Michael Rottmayer: Intercessio, detail fresky.

54. Johann Michael Rottmayer: Neřesti, detail fresky.

55. Johann Michael Rottmayer: Tělesné skutky milosrdenství, detail.

56. Adám Mányoky ?: Johann Bernhard Fischer von Erlach, olej na plátně.

Přílohy

Anotatio primae solennitatis publica habitae in primo anniversario dedicationis ecclesiae s: Caroli Borromaei in praesentia Augustissimae Aula dominica 13 post Pentecosten Anno 1738

Quandoquidem Dominica post octavam Assumptionis B: V: Dei Matris pro anniversario dedicationis ecclesiae s: Caroli Borromaei in ipsa die consecrationis pro perpetuis futuris temporibus constituta, et quidem hac de causa eum Augustissima Aula hoc tempore palatium aestivum Favoritam dictum, inhabitet, et nullum aliud festum Aulicum hoc tempore incidat, Anno a partu Virgine 1738 eadem dominica quae erat 13 post Pentecosten et in diem 24 augusti inciderat pro prima vice solemniter celebratum est, et etiam in hac ecclesia prima vice cantatum sacrum solenne et concio prima ad populum dicta. Reverendissimus ac Illustrissimus Dominus Dominus Generalis Magister decem foebus previe mane se contulit ad Favoritam, audientiam gratiosissimam habuit, et in ea pro solennitate hac anniversarii dedicationis supplicavit, quatenus eandem Augustissima Majestas sua Altissima praesentia ilustraret petitis gratiosissime anuit, et ipso die constituto ante mediam undecimam sub pulsu omnium campanarum cum Augustissima Imperatrice Serenissimis Archi-Ducissis Maria Anna et Magdalena stipatus pomposo comitatu aulico ingressus per majorem portam ecclesiam, ubi a Reverendissimo Domino in pontificalibus indigo mitram in capite et pastorale in sinistra tenente comitantibus eum Reverendissimo Domino Comendatore Pisoniensi et praeposito infulato Budensi Antonio Mader RR: P: P: Pfeifer, Schleichart, Kraus et Wanniecka in rochettis absque stolis aquam benedictam acceperunt, in medio ecclesiae aliquamdiu substiterant et consideraverunt altaria, his consideratis ascendere oratorium oratorium caesareum et Clementissimam aurem praebuere Reverendo Patri Thoma, qui concionem pro hac festivitate ad omnium approbationem dixit per dimidium unius hora, finita concione in pontificalibus decantavit Reverendissimus et Illustrissimus Dominus Dominus Generalis ac Magnus Magister sacrum sub musica caesarea, adstiterunt tres Reverendissimi capellani aulici cum ceremoniaro caesareo, et sex convictores, sub sacro cantato in ara pro Augustissimo erecta ante sacristiam activam, cujus anterior porta tecta erat rubro holoserico ea aula allato, in ara autem stetit pretiosus et magnus crucifixus ex ebore et quatuor candelabra, celebrata fuerunt tria sacra, jam celebravit Reverendissimus comendator Pisoniensis superius nominatus, 2dam R: P: Pfeiffer. 3um R. P. Schleichart, in duobus majoribus lateralibus altaribus continuo sacrificia oblata fuerant, duravit autem cantatum usque ad primum quadrantem ad primam, quo finito Reverendissimus Dominus Generalis cum tota officiantura substituit ad altare consveto modo transeuntibus Augustissimis Majestatibus et Serenissimis Archi Ducissis geniculatione gratiasagens, in transitu subsistere denuo aliquo tempore et consideraverunt ecclesiam et altaria, inferius ad portam in egressu praeservaverunt se Reverendissimus supra fatus comendator Pisoniensis R: R: P: P: Pfeifer, Thoma, Schleichart, Kraus et Wanniecka in palliis suis et campanae omnes iterum pulsatae sunt, tamdie, quamdiu aliquid de comitatu aulico videi poterat, post reditum aulae exivit ad majus altare ultimum sacrum, quo toto tempore talis fuit concursus uti selatum est, quod non omnes coeperit ecclesia, adfluere etiam more consueto Eminentissimus cardinalis archi-episcopus suas et venetus

legatus, pro quorum retirada dones Augustissima aula adveniat destinata est sacristia activa bene mandata et 2 Sellis majoribus provisa, qui sub Divini erant in primo scamno infra cathedram et post eos ministri et camerarii caesarei ex altera autem in primis scamnis genicaeum aulicum excepta suprema aula praefecta et praefecta genicaei aulici qui in oratorio caesareo minori post Serenissimas Archiducissas 3parvas sellas habuerunt pro comodius flectendo ut sint ad manum Augustissimae imperatricis. Post meridiem pro vesperis jam signum datum est media quartan majori campana compulsatum vero post 3um quadrantem primo omnibus campanis aliquo parvo tempore , deinde a parva incipiendo usaqe ad majorem tandem iterum omnes pulsatae sunt, vespertas habuit super nominatus Reverendissimus comendator Posoniensis in pontificalibus licentia pravie ei impertita ab Eminentissimo ordinario, adstitit ei ut presbyter asistens R. P. Pfeifer primi levitae erant RRPP: Kraus et Wanniecka, secundarii et quatuor ministrantes sex convictores, finitis vesperis ac Salve Regina expositur est cum benedictione Sanctissimum, decantatae litanie de B: V: Maria cum consvetis collectis, et iterum data benedictio cum Sanctissimo, concursus fuit populi valde copiosus, ita ut tota ecclesia usaqe ad altare majus impleta fuit.

Pro vesperis et litanii constituta erat musica ex civitate, qua pomposa et pulchra erat ex copiosis virtuosis set musicis consistens, pro qua dati sunt quatuor aurei, caesareis tubicinibus quinque et tympanistae pro vesperis 15 kreuzer , sex convictoribus, cum tam in cantato quam vesperis adfuerint 6 kreuzer. Sub sacro cantato more subito ephebi in aulici intrarant domum, pro quibus parata erat mensa et duo cibi coati ac assatura data est duorum caponum et aliquod pullorum cum vino, militantem praetoriano Hardschirer und und trabanten Quardi..

Descriptio consecrationis reliquorum sex altarium

Siquidem consecratione ecclesiae ut supra ad diem 28. octobris notata est, non nisi altare majus, idque in honorem s. Caroli Borromaei ab Eminentissimo cardinale et archiepiscopo Viennensi consecratum esset, igitur reliqua 6 altaria eodem Anno 1737 die 10 novembris in dominica 22 post Pentecosten ab Illustrissimo ac Reverendissimo Domino Josepho Henerico de Braitenbucher Dei et Apostolicae Sedis gratis episcopo Antigoniensi, philosophiae et ss: theologiae doctore, s: caesarae Majestatis Consiliario, Metropolitano ad Divum Stephanum et praeposito, decano Kirenbergensi, Eminentissimi ac Celsissimi S. R. Ecclesiae cardinalis, S: R: I: principis et archiepiscopi Viennensis suffraganeo, etiam in pontificalibus, quam spiritalibus vicario generali et officiali, celebratae et antiquissimae Universitatis Viennensis cancelario consecrabantur. Brevis de solennitate hac in praesentibus fertur notitia. Pridie factis omnibus dispositionibus ut supra de consecratione ecclesiae notatum habentes sacrae reliquiae in sex distinctis staneis capsulis obsigillatae in sacristia ad decenter exornatum scrinium reverenter repositae sunt, et horam his matutinum et laudes oravit Illustrissimus Dominus Generalis Franciscus Matthias Bohmb cum suo assistente R: P: Wanniecka. Altera die post quadragesimam jam advent Illustrissimus Dominus consecrarius quem ad sacristiae postquam beneventavit Reverendissimus Dominus Generalis, qui postquam sacras reliquias veneratus esset, se sacris paramentis induit, dein in ordine precedente clero, qui denuo ex Metropolitana ecclesia assumptus est, videlicet Domino magistro chori, qui munere ceremoniarum functus uno sacerdote qui crucem episcopalem portavit, et decem aliis sacerdotibus, qui munus assistentium, levitarum, et choralistarum obierunt has sacras reliquias in majori argenteo vase cum exornatione collocatas processionaliter sub pulsu omnium campanarum ex sacristia ad latere altare B: V: M: deportavit, ubi etiam consecrationem incipit juxta rubricas in pontificali Romano proscriptas. Tempore consecrationis ad omnia altaria et 12 cruces in parietibus ardebant candelae, expensis caesareis comparatae. Illud Dominus Generalis tempore consecrationis pro comoditate populi qui frequens in ecclesia erat ad majorem aram celebravit missam nullo sono edito campanulae. R. P. Mohr et R. P. Wanniecka qui soli de sacro ordine aderant, ceremonias per totam consecrationem interfuerunt palliati, qui non nisi attenderunt ut omnia rite fierent et ad manum haberentur quibus pro consecratione opus esset. Altaria sunt sequentibus dedicata aut consecrata sanctis. 1o Laterale majus quoad iconem B V: Mariae in caelos assumptae perhibet, etiam ejusdem honori dedicatum est. cum penes cathedram in quo historia de paralitico a Christo sanato depicta in honorem Santissimorum quinq; Vulnerum Jesu Christi. 4tum In quo sanctus Lucas depictus in honorem ejusdem sancti. 5tam, in quo puer centurionis a Christo sanatus est, in honorem S: Josephi Nutricii Domini nostri Jesu Christi et Virginei Sponsi B: V: Mariae consecratum est. 6tum ad ingressum portae in quo historia de filio unico matris suae a Christo a mortuis resuscitato in honorem S. Joannis Nepomuceni consecratum est. In his altaribus sicut in uno ita in omnibus reliquiae sacrae reconditae sunt s: s: martyrum vul: s: Clementis, s. Crescenty, s:

Modesti, s: Maximi, s: Venusti, s: Probi et s:.....²⁰¹ finita consecratione Illustrissimus Dominus episcopus parvum sacrum habuit in supra memorato altari B: V: Mariae in coelos assumptae, ad funus initium omnes campanae, et demum sub elevatione iterum pulsatae sunt. Finito sacro hoc gratias agit Reverendissimus Dominus Generalis huic Illustrissimo Domino consecratori et ei per ecclesiam exeunti in pallio comitivam dedit ac ita hic actus feliciter quo ad omnia peractus est.

Indulgentia promulgata in fine sacrificii missae Reverendissimi et Illustrissimi episcopi consecratoris sex minorum altarium Reverendissimus et Illustrissimus in Chro (Christo?) Pater Dominus Dominus Iosephus Dei et Apostolicae Sedis gratias episcopus Antigonienensis dat et concedit singulis Christi fidelibus haec altaria visitantibus ad unum quodquas illorum hodie unum annu met in die aniversaria. Consecrationis hujusmodi 40 dies de vera indulgentia in forma eccleae consueta. Rogate Deum pro felici statu Sanctissimi Domini nostri Clementis Divina providentia Papae XII Dominationis Reverendissimae et S. Matris Ecclesiae.

Asistentia seu clero metropolitano supra specificato assignati sunt ab Excellentissimo Dno Comite ab Althan Supremo aedificiorum Caesareum direttore titl: 29²⁰² 27²⁰³ x videlicet pro domino magistro chori tanquam ceremoniaro 3 aurei, pro sacerdote qui crucem portavit 2, pro 10 reliquis sacerdotibus 15 .

²⁰¹ Poslední jméno mučedníka chybí.

²⁰² zlatých

²⁰³ krejcarů

Annotationes seu descriptiones de benedictione octo campanarum pro ecclesia s: Caroli Viennae, de consecratione ipsius ecclesiae cum majori ara: item de consecratione sex altarium lateralium, ac tandem de primis solemnibus Divini officis in ea ecclesia habitatis

A: 1737 et 38

Annotatio Benedictionis Campanarum

Cum ecclesia S: Caroli Borromaei tam pompose et cum ingentibus sumptibus sit erecta, congruum quoque erat, ut eas campanum sit conformae tantae basilicae, quocirca Augustissima Majestas demandavit, ut de tormentis bellicis antiquis et non amplius usualibus tantum applueretur depondere quantum necesse fuerit pro 8 campanis juxta tonum congruum sibi in pondere succedentibus, et has feliciter in domo sua fudit primarius fusor hujas nomine Joannes Baptista Dival, quae dum succesivae devectae essent ad majus atrium ante ecclesiam et comode pro benedictione in ordine collocata die 18 julii, quae fuit feria quinta post dominicam quintam post Pentecosten An: Dmni 1737 Eminentissimus et Celsissimus princeps Sigismundus e comitibus de Kollonitz: Rom: ecclesiae cardinalis et archi epus Viennensis /titl/ ad hunc actum praevie a Reverendissimo Domino Generali Magno Magistro rogatus hora 8va matutina advenit in rubro talari ac desuper rochetto et mozzeta, habens secum ex aula sua unum de nobilitibus, ceremoniarium et camerarium, statimque dum ex curru descendisset et a Reverendissimo dno Generali beneventatus esset in pallio, actum benedictionis et consecrationis harum campanarum juxta praescripta in pontificali Romano pergit, et praeter supra nominatum ceremoniarium adstiterunt adhuc sex convictores insuperpeliciis, quorum duo praescriptos psalmos alternativ psallebant, quatuor vero campanas aqua Gregoriana cum hysopo ab Eminentissimo totas terserunt, et reliqua munia obibant, consecratae autem sunt hoc ordine, major in honorem s. Caroli Borromaei, sequens in pondere id est secunda in honorem s: Elisabethae, 3tia in honorem SS: Sacramenti, 4ta in honorem Beatissimae Virginis Mariae, 5ta in honorem S: Leopoldi, 6ta in honorem SS: Joannis et Pauli mm: 7ma in honorem s: s: Fabiani, Sebestiani, Rochi, Francisci Xaverii et Rosaliae 8 demum in honorem s: Crucis, duravit autem hic actus consecrationis usque ad horam 9nam quo finito Eminentissimus se contulit ad ecclesiam, in ea circa circum omnia intulitus, dein per minorem portam penes sacristiam ad domum nostram se contulit, visitam Reverendissimo Domino Generali dedit, cubicula modicum aspexit et iterum ad suam residentiam se recepit.

Pondus campanarum est sequens: Cent: Lib:

Prima seu major campana ponderat: 48 60

2da 33 15

3tia 24 20

4ta 18 10

5ta	17 10
6ta	7 85
7ma	5 54
8va	4 5
	Suma 153, 59

Penes has 8 campanas, cum intermedie etiam magnum novum horologium in turri sinistra erectum fuisset, ubi pro horis major campana destinata, pro quadrantibus horarum adhuc minor campana perfecta et in turri pensa est in pondere forme similis minor campanae quae non est benedicta.

In his campanis penes fusoris nomen quod consueto modo in inferiori circumferentia legere est, in superiori circumferentia leguntur sequentia chronographica:

In majori campana: sanCte CaroLe praeCes deVotI popVLI In haC saCra aeDe benIgne eXCIpe, et VbIqVe assIste

In secunda: honorI et VeneratIonI s: eIIIsabeth eX regaLI prosapIa genItae, paVperVM aDVocatae

In tertia: nVMInI VIVo sVb speCIebVs panIs Vere praesentI et absConDIto. Vt serVet AVgVstos gLorIosIMI rVDoLphI habsbVrgICI posteros.

In quarta, quae Beatissimae Virgini in coelos assumptae dicata est per errorem impositum est chronographicum sequens:

CrVX ChrIstI CaroLo CaesarI et eIIIsabethae DICat, regna et In eIs orthoDoXos ConserVet. Debuit autem hoc esse: Verae DeI genItrICI eXaLtatae CaeLI regInae, orbIs aDVoCatae, VIrGInI gratIae pLenae, sIne Labe ConCeptae.

In quinta: sanCte LeopoLDe DeCVs aVstrIae sVCCVrre patrIa et bona CVncta eXora

In sexta: DIVI patronI Ioannes et paVLe sVLgVra et noXIas teMpestates a nobIs repeLLIt

In septima: sanCti fablane, et sebestlane, sanCti roChe, XaVerI et rosaLia a peste faMae et beLLo
sVCCVrrIte popVLo

In octava: CrVX DoMInI eXaLtetVr a popVLo

Descriptio consecrationis ecclesiae et altaris s: Caroli Borromaei.

Anno Domini 1737 die 28. octobris in festo ss: Simonis et Judae ecclesiam s. Caroli Borromaei et in ea altare majus similiter sub titulo et in honorem sancti Caroli Borromaei consecravit Eminentissimus ac Celsissimus princeps et Dominus Dominus Sigismundus sac. Rom. ecclesiae tituli s: s: Marcellini et Petri m: m: presbyter cardinalis, Dei et Apostolicae Sedis gratis archi-episcopus Viennensis, Sac: Rom: Imperii princeps, regni Hispaniarum inquisitor generalis, Sac: caesarae regiaeque catholicae majestatis consiliarius intimus actualis dominus dominiorum Freyberg Gross: Schutzen et Pittermanstorf, qua solennitas modo infra scripto peracta est. Pridie paratis omnibus quae ad hanc consecrationem necessaria erant, sacrae reliquiae in stanneo vasulo obsigillatae a Reverendissimo et Illustrissimo Domino pro tempore Magno Generali Magistro Sacri ac militaris ordinis crucigerorum cum rubea stella Francisco Matthaeo Bohmb in sacristia ad decenter exornatum locum repositae et ibidem cum debito cultu et reverentia asservatae sunt, coram his per noctem lampas ardebat, et praefectus Illustrissimus dominus magnus magister cum duobus ex ordine videl: pater Antonio Mohr et patre Bernardo Wanniecka matutinum et laudes juxta praescriptas rubricas flexi genibus orabat. Altera die id est in ipso festo ss: Simonis et Judae convenerunt clerici pro assistentia requisiti, quorum erant 6 ministri ex convictu archi-episcopali, quatuor choralistae sacerdotes ex metropolitana s: Stephani, quatuor sacerdotes pro portandis sacris reliquis, item quatuor sacerdotes, qui munus leviatrum obibant, praeter hos erat ceremoniarius Suae Eminentiae cum capellano aulico et uno sacerdote, qui crucem archi-episcopalem portare solet. Item presbyter assistens qui ex ordine erat P: Antonius Mohr interim P. Wanniecka ex ordine supra memorat sacristiae curam habuit paramenta et quae alia ad sollemnitatem necessaria in ecclesia disposuit et ordinavit. Post mediam nonam clero extra portam majorem ecclesia cum archi-episcopali cruce expectante advent Eminentissimus cardinalis utpote pontifex consecrans in cardinalitio apparatu ac aulico comitatu suo parter eum Sua Eminentia adfuit Illustrissimus et Excellentissimus Dominus Gundac S: R. Imperii Dones et Dominus de Althan, Liber baro in Goldburg, Dominus Dominorum Mussteten Haytzing, Freyen Aumuhl et Zivendendorf, Sac. Caes. Et Regiaquas Cathl: Majestatis intimus actualis et consilii belici consiliarius, camerarius supremus stabuli praefectus, generalis cavaleriae et unius regiminis , Dymacharum Colonemus, Gubernator in Raab et incorporatis minibus, generalis aedificiorum caesareum direktor et Academiae caesariae inspektor tanquam comisarius a Majestate caesarea ad solennitatem hanc destinatus, sub pulsa omnium campanarum Eminentiam Suam Illmus Dominus Magnus Magister indutus rochetto et stolla et pendula aurea cruce cum debita veneratione beneventavit ad portam ecclesiae, eandem dein clero in ordine precedente per ecclesiam ad sacristiam induxit, ubi cum jam oratorium caesareo tectum paratum esset, Sua Eminentia sacras reliquias flexi genius venerabatur brevi oratione persoluta induit se Eminentissimus pontificalibus paramentis, id est: alba, cingulo, cruce, stola et pluvialu albi coloris, clerus autem assistens tantummodo albo amictu indutus erat. Coram sacris reliquiis Eminentia cum clero asistente septem psalmos poenitentiales oravit, quibus finitis ut supra dicto ordine precedente

assistencia extra ecclesiam progrediebatur clausis Usus tandem consecrationem incipit juxta ritu met rubricas in pontificali Romano praescriptas. Inter alias caeremonias singulariter devotioni et consolationi populi erat, dum sub pulsu omnium campanarum /: quae admirabilem bonum edunt:/ sacrae reliquiae a quatuor sacerdotibus in feretro pulchre et splendide exornato ad extra circa ecclesiam procesionaliter portarentur praecantante clero et simul aplaudente populo, hac solenni processione peracta apertae sunt januae ecclesiae et populo liber permissus est, quo spectante Eminentia Sua consecrationem ecclesiae ad intra et majoris altaris continuavit, ubi tempore debito accensae sunt candelae in omnibus altaribus et ad 12 cruces in parentibus, quas eas candelas et famulas similiter thus gosiopium et omnia apertinentia providit Augustissima aula. In omnibus his ceremoniys presens erat Exsclentissimus Dominus Comes de Althan utpote commissarius caesareus, pariter Illustrissimus Dominus Generalis Magister in rochetto et stola continuo Suam Eminentiam in omnibus fungebatur officio, finita consecratione ecclesiae et altaris majoris, in quo stannea quadrata capsula sigillo suae Eminentiae obsignata, imposita sunt reliquiae sacrae videlicet sanctorum martyrum Fructuosi, Christini, Victoris, Secundini et de alio Sancti Caroli Borromaei, Eminentissimus parvum id est lectum sacrum habuit, in fine humus ante evangelium S. Joannis versus populum mansit stans ex cornu Evangelii, e regione Sua Eminentia ex cornu epistolae presbyter assistens in pluviali qui erat supra memoratus ex ordine Pater Antoniu Mohr in die consecrationis concedas plenarias indulgentias pro populo praelegit seu promulgavit et pro anniversario dedicationis huius ecclesiae dominicam post octavam Assumptionis B: V: Mariae pro persecutis futuris temporibus designavit prout infra de verbo ad verbum continetur.hac promulgatione absolvit sacrum Sua Eminentia, et hoc absolutno alterum celebravit ex ordine nostro Pater Wanniecka in praesentia alte praetitulae Eminentia Sua. Tandem hoc finito et omnibus functionibus feliciter peractis demum precedente clero in ordine per ecclesiam Eminentiam suam cum Excellentissimo comite de Althan Illustrissimus Dominus Generalis Magister usque ad curum comitatus est, qua silicet pulsu omnium campanarum per portam civitatis ad suam Archi-episcopalem residentiam se recepit, sic cum consolatione populi et non minori Sacri ordinis nostri solemnitas hac peracta est.

Libellus Supplex cum sigil. ad Augustissimum Imperatorem Carolum VI. a titl. Dno. M. magro Franco
.Mattheo Bohmb pro imetranda Ecclesiae S: Caroli Borromaei Viennae 1733.

An die Rom. Kayserlich

auch in Germaniem

Hispanien, Hungarn

und Boheimb Konigl.

Cathol. Mayest.

Allerunterhanigsten demutigsten Anflehen

Um einen bemelte allergnadigste Conferierung des neu aufgerichteten Gottes Hauses S. Caroli Borromaei (cum alleg. Sigil correct 1733)

Von

Generali Magistro

Des Creutz ordens mit dem rothen Stern

DSn vorgreifflise Anmerkung wegen Kayser und konigl. Cathol. Mayst zu grosserer Ehre Gottes um Abwendung der leidigen Contagion unter dem titul Ernst Patrocinio des heilig Caroli Borromei Anno 1713 verlobt und gewidmet nebst an der Wien angelegte Kirchen Gebau durch Dero allerhochste Freigebigkeit mit Anwendung grosser Mittel dem Ansehen nach in Kurzerer Zeit zu Steiner Vollkommenheit wird gebracht werden, so wird ausser allem Zweifel Euer Kays. Und Kgl. Cathol. Mayt. Allerhochste Intention auch sein, diesel neu erbaute Gottes Haus mit einer solchen Priesterschaft zu versehen, damit eines Theils das allergnadigste Absehen und Endzweck das Lob des erschallen zu machen erreicht, andern Theils aber werden dem gemeinen wesen, weder dem Erario durch dieses geistliche Werkeinige Beschwerde verursacht oder kunftig zugezogen werden.

Wie zumalen nun umb die Geistliche Verwaltung diesel neuen Gottes haus der General Magister des Creuzordens mit dem rothen Stern durch seine hier anwesenden Prioren mittels eines Eur. Kays. Und Kon. Cathol. Mayest. Alleruntertanigst eingereicht und der O. Hof Cantzley zugefuhrten Anbringens sich angemeldet, und umb die allergnedigste Conferierung gebeten, auch sich dahin erkleret hat, dass gleichwie

1mo Euer Kays. und Cathol. May. Die Kirche aus eignen Mitteln zu erbauen und in Vollkommenen Zustane zu setzen um den Gottesdienst darin halten zu konçen, allergnadigst intentioniert sein, also hingegen

2ndo sein Orden auf seine Unkosten, den engst daran gelegenen Garten zu erkaufen, und die erforderliche und decente Wohnung fur die Geistliche, so viel deren zu versehung des Gottes Dienstes nothig erachtet werden, zu verschaffen, nich weniger

3tio sich dahin verbinden wolle, dass der Gottes Dienst zu ewigen Zeitens so wohl mit erwürdigen, als Einrichtung der Zeit zu deren heilig, Essen, hohen Ambit, und erforderlichen Music, nebst anderer Geistlichen Verrichtung versehen, Euer Kays. Und Cath. Mayt geheiligste intentionvollkommentlich erfullet und darbei dem publico alle Vergnugung solle gegeben werden und weilen

4to dieser Orden von seinen uralten institutio dem gemeinen wesen im geringsten beschwerlich ist, indem derselbe kein Orden mendicantium, sondern mimitar und hospitalar ist, als wurde respektu publici andurch nicht allein keine Beschwerde erwachsen, sondern derselbe vielmehr beflissen sein, denselben vermog seinen hospitalaris instituti auch kunfig allgedeihlichen Nutzen, nach mass Steiner durch den Segen Gottes erstrebenden Krafte beizubringen, wie zumalen der

5to zu jahrlicher Unterhaltung derjenigen Priesterschaft, welche zu vollkommenerer Ausfuhrung eines auferbaulichen Gottes Dienstes in diesel Kaiserl. Gottes Haus von nthen ist, auch die erforderliche Music, nebst andere unumbgangliche requisiten jahrlich ein proportioniertes quantum an Einkunften unentbehrlich erfordern, welches der Orden allein aus eigenen Mitteln zu verschaffen notoric nicht instance ist, als kommet es auf kays. Und Cathol. Mayst. Allerhochste clemenz und pieta an, diese

Priesterschaft mit einem allergnädigst beliebigen gristlichen beneficio, zu einer Beihulfe, ohne dem publico, oder dem erario die geringste Beschwerde dadurch zuzuziehen, allermildringist zu begnaden.

Wie zumalen nun diesel Creutzorden mit dem rothen Stern von seinen uralten Ursprung militar und hospitalar ist, von dem rom. Stuhl sowohl als dem kaysl. Hoffur einen ritterl-Orden erkennetdessentwegen auch dem General Mister in dem Landhaus zu Prag unter denen geistlichen Standen, der Rang und Stimme auf der ersten Bank nach denen Bischofen und infulierten Capitals Probsten vor denen anderen Pralaten angewiesen worden, diesel auch in dem Erbkonigreich Boheimb und incorporierten Lajdej bereits in das 6to Seclum mit ohversehrter bestandiger Treue gegen die allerhochsten kays. und kgl. Landesfursten jederzeit sich aufgefuhrt. Bei deren vorgewesten Calamitosen Zeiten grosse Verfolgungen in personis et bonis ausgestanden, die meiste Landesfurstliche Stiftungen, Commenden und Guter vermuset gleichwohlen mit dem Verbliebenen von Gott sonderbar gesegneten Uberrest sich dergestalten befriediget und begnuget, dass sie dem publico gleichwohlen vermittelst unrer hospitalitat und erbaute Spitaler viel Gates beigetragen, auch durch ihre exemplarische Auffuhrung eines tugendsamben Lebenswandels, rustiger Administrirung der Heiligen Sacramenten und Seelsorge zeigende ohn interesierliche Limbe des Nachsten, durch Verrichtung eines auferbaulichen Gottes Dienst, und Haltung einer vortrefflichen Kirchen Music, in dem Ganze Konigreich die allgemeine Lieb bei Hoch und niederen Standspersonen, auch dem gemeinen Mann erworben hat, anbei mit velen Adeligen, gelehrten exemplaris und vortrefflichen Mannern versehen ist, einfolglich nicht ohnbegrundet die Hoffnung von sich gibt, dass diese Christliche Kreuz-Ordens Personen auch allhier bei Erlangung diesel S. Carovi kirchen dem Wek Rumlech vorzustehen und Eur. Kays. Und Cathol Maj. Und dem gemeinen Wesen alle erwartende Satisfactin und Vergnugung zu geben, sich eifrigst wurden angelegen sein lassen: mithin der abzilende und zweck cum dekore und ohne entgelt des aerari et publici befolget werden konnte.

Wann nun Eur. Kays. und Cathol. Maj. Aus angezogenen Bewegursachen allergnädigst geneigt sein solle, dem Creutz Orden mit dem rothen Stern mit der alleruntertanigst erbetenen conferierung der S. Carili Kirchen ob vorstehenden masen allergnädigst zu willfahren, beruht es allein an denen, Mays. Die Sach von der O. Hof-Canzley durch einen gehorsamten Vortrag sich in Untertanigkeit vorstellen zu Larsen, das allergnädigste placet hieruber zu erteilen, das zu einer beihulf in Hectore dahin Etna antragend, und destinierte beneficium Ecclesiasticum namhaft zu machen und zu verleihen allergnädigst geruhen, so dann webem Erleuchtung des Ganze sowohl, als Erbauung der erforderlichen decenten Wohnung fur die motive Priesterschaft die weitere dispositiones von dem Creutz Orden selbst vorgekehrt, Euer Kays. und Cath. May. Diesfalls fuhrende geheiligste intention erreicht und zu grosserer Ehre Gottes, und Verehrung des heil. Caroli Borromai, auch erbitt und erlangung fürs durchleuchgsten mannlichen Erbens ad offertum gebracht werden moge.

Demnach Euer Kais. Und Kgl. Erbhof May. Sowohl aus allerhochst angebornen osterreichischen Andachts Eifer als auch Landes Vaterlichen Antriebs, dero unzahlig allgetreusten Untertanen allen gedeiligen Wohlstand.

Von Himmel zuerzwing, dem allerhochsten Dreieinigen Gott unter dem Titul und Patrocinis St. Caroli Borromaei ein neues Wohnhaus auf Erden Gottferligst angelobet, und bereits schon aus allerhochster kayserl. Freigebigkeit so grosse Media darzu angewendet, dass diesel sowohl heilig als kaiserl. Gebau vellig in die Hohe gelangt mithin jedermanniglich leicht zu erachten. Er w. kays. Und kgl. Catholische Mayst. Werden gnadigst geruhen, solches Sumptuose in vollkommener Struktur gesetzte Gottes Haus durch allergnadigste auf- und annehmung einer Priesterschaft dahin zu besorgen, dass darinnen sowohl das Lob des Allerhochsten von Tag zu Tag erschalle, als auch diese Priesterschaft mit geistlicher anreichung das Volks gesamter Hand vor Ew. Kays. May. Allergluckseligste kein End nehmende Regierung und dero allerdurchshlechtigsten Erzhauses ferner hochste Beherrschung des hochsten Thron auf Erden ohnaufhorlich Gott anflehe, mithin die Christl. Welt und der oso zahlreich und mchtigste Erb Konigsreiche und Lam der in fernerem gluckseligsten Wohlstand sich erfreulichst befinden mog:

Also? Gelangt wiederholt an Euer Kais. Konig. Cathol. Mayest. mein und meines Ordens alleruntertanigste Bitte, solche geistl. Verwaltung obbmelten kayser. Gottes Hauses meinem Orden allergnadigst zu conferieren in allermildester ansehung dass solcher seinem instituts nach dem gemeinem rasum in geringsten nicht neros, von seinem uralten ursprung Militar und Hospitalar in dero Erb Koniglich Boheimb und darzugehörig Landen vermog allerhochster kayserl. Erkenntnis schon in das sechste Saeculum Gott, dem heiligen Glauben, denen allerhochsten kayserl. Und kogl. Landes Fursten alleruntertanigste Treue bestandig geleistet, und eben wegen dieser wir allerschuldigster als auch allergehorsambst unverruckte geleistete Treue in denen vorigen calamitosis temporibus die Grosse Vervolgung tam in personis quam rebus ausgestanden, die mehrerste landes furstliche Stiftung und Commendas dadurch pro parte Teile auch gar in totum lediglich gemisiget und dannoch darnichts sich vergnugen lassen, dass er sich diesel schuldigsten Treue erfreuen und vor die immerwahrende allerhochste Erzprierlichkeit dass ihn allein allerlildreichst herrschenden allerdurchlechtigste Erzhauses von Osterreich Gott ohnaufhorlich anflehen konnte: Wann dann in denen anderen Euer kays. Mayst. Treu-gehorsambsten Erblanden, sondern auch a latere Principis Augustissimi mit Grosse Eifer fernerhin den Himmel hinauf zu finden mit meinen untergebenenen, allergehorsambster Verlangen schon lang getragen und rannich trage, durch meine Ordens-Person Eur. Kays. May. allerhochste geheiligste Intention unter verhoffe gottlicher Assistenz nach aller ersinnlichen Bemuhung solle vollbracht werden. Und sofern der Allerhochste fernerhin Segen erteilen sollte, vermog meines Ordens in bekannten continus exercitio schwebende Hospitalar Instituti dem Publico

in puncto der armen Notleidenden, alle erspriessliche dienstfuherliche sollen geleistetwerden, anbei es nur zugleich dahin ankomme, dass vermog Ew. Kays. My. Allerhochsten Intention und voti ein grosser Gottes Dienst wochentlich und taglich von mehrere Priester und Musici gehalten Mithin zu Unterhaltung diesel Priesterschaft, Musici, und sametliche Gottes Dienstes ein notwendigen. Das Ecclesia und bestandiger fundus erforderlich sein will, und eben darumb Euer kayserl. Mayj. Bereits vor einig Jahren die Sub Sig. Beikommende alleruntertanigste Vorstellung eingereicht worden. Euer Kays. und Kgl. Myst geruhten hieruber eine allerhochste Entschliessung fassenderer mich alleruntertanigst getrostend, in ferner unverbruchliche Devotion verharre.

Euer Kaiser und Konigl. Cathol. Mayst.

allerunterthanigst demutigster

An

Die Rom. Kays

Auch in germaniem, Hispanien, Hungarn und Boheimb

Konigl. Catholische Mayest.

Allerunterthanigst-demutigstes

anflehen

umb innen bemelte allernadigste

conferierung des neu aufzubauenden

kays.Gottes-Hauses Sancti Caroli

Borromaei

Von

Generali Magistro des

Creutz Ordens mit dem rothen Stern

Seznam vyobrazení

1. Alegorie na stavební činnost Karla VI.
2. Dílna Ignáce Viktorina Raaba: Karlskirche, olej na plátně, Břevnovský klášter. Foto: archiv autora
3. Situační plán 1733, Praha NA SÚA , ŘA KŘ, karton č. 66. Foto: Vladimír Rišling
4. Situační plán 1733, Praha NA SÚA , ŘA KŘ, karton č. 221. Foto: Vladimír Rišling
5. půdorys Karlskirche, Praha NA SÚA, ŘA KŘ, karton č. 221. Foto: Vladimír Rišling
6. Pohled na průčelí chrámu. Foto: archiv autora
7. Andělé u chrámového vchodu, kresba na papíře z Albrechta kodexu. Foto: Ingeborg Schemper-Sparholz
8. Modely andělů ze Šoproně
9. Aedificia sacra, grafika převzata z knihy prof. Lorenze
10. Ferdinand Brokoff a vídeňská dílna: Hlavní oltář Karlskirche, štuk, mramor, zlacené dřevo, umělý mramor. Foto: Friedrich Poleross
11. Vídeňská dílna: sv. Jeronýma a Augustin, štuk. Foto: Friedrich Poleross
12. Ricordo? sv. Karla Boromejského, dřevo, štuk?. Foto: archiv autora
13. Camesina: Oválná kupole v presbytáři: štuk. Foto: Friedrich Poleross
14. Vídeňská dílna: sv. Matouš, štuk. Foto: Friedrich Poleross
15. Vídeňská dílna: sv. Lukáš, štuk. Foto: Friedrich Poleross
16. Vídeňská dílna: sv. Marek, štuk. Foto: Friedrich Poleross
17. Vídeňská dílna: sv. Jan, štuk. Foto: Friedrich Poleross
18. Vídeňská dílna dle návrhu J. E. Fischera von Erlach: Baldachýn císařské oratoře – detail. štuk. Foto: Friedrich Poleross
19. Vídeňská dílna: suprafenestra – detail. Foto: Friedrich Poleross
20. Johann Michael Rottmayer: Freska na klenbě presbytáře. Foto: Friedrich Poleross
21. Neznámý zlatník: Relikviář sv. Karla, bílý a žlutý kov, barevné kameny. Foto: Friedrich Poleross
22. Relikvie sv. Karla, různé textilie. Foto: Friedrich Poleross
23. Ludvík Gode?: Kazatelna, mořené a zlacené dřevo. Foto: Friedrich Poleross
24. Antonnio Pellegrini: Uzdravení nemocného dnou, po 1733. Foto: Friedrich Poleross
25. Vídeňská dílna: alegorie Věčnosti, štuk. Foto: Friedrich Poleross.
26. Vídeňská dílna: alegorie Kralování, štuk. Foto: Friedrich Poleross
27. Sebastiano Ricci: Nanebevzetí Panny Marie, olej na plátně, před 1734. Foto: Friedrich Poleross
28. Vídeňská dílna: Zvěstování, štuk. Foto: Friedrich Poleross
29. Vídeňská dílna: Navštívení Panny Marie, štuk. Foto: Friedrich Poleross
30. Johann Michael. Rottmayer: Freska nad oltářem Nanebevzetí. Foto: Friedrich Poleross
31. Neznámý řezbář: Lavice s reliéfem Tří králů – detail, mořené a částečně zlacené dřevo. Foto: Friedrich Poleross
32. Daniel Grann: Uzdravení setníkova služebníka, olej na plátně, 1736. Foto: Friedrich Poleross.
33. Johann Samuel Hotzendorf: sv. Josef, olej na plátně. Foto: Friedrich Poleross
34. Daniel Grann: Freska v oválné kupoli. Foto: Friedrich Poleross
35. Martino Altomonte: Vzkříšení mládence z Naimu, 1737, olej na plátně. Foto: Friedrich Poleross
36. Michael Angelo Unterberger – okruh: sv. Rodina, olej na plátně. Foto: Friedrich Poleross
37. Neznámý autor: sv. Ignác, olej na plátně. Foto: Friedrich Poleross
38. Neznámý autor: sv. František Xaverský, olej na plátně. Foto: archiv autora
39. Neznámý zlatník: Relikviář sv. Jana Nepomuckého, bílý kov, dracouny. Foto: Friedrich Poleross
40. Daniel Grann: sv. Alžběta Uherská, 1736/37, olej na plátně. Foto: Friedrich Poleross
41. Vídeňská dílna: alegorie Štědrosti, štuk. Foto: Friedrich Poleross

42. Vídeňská dílna: alegorie Zbožnosti, štuk. Foto: Friedrich Poleross
43. Johann Michael Rottmayer: Freska nad oltářem sv. Alžběty. Foto: Friedrich Poleross
44. Neznámý autor: sv. Řehoř Veliký, olej na plátně. Foto: archiv autora
45. Neznámý autor: sv. Karel Boromejský, olej na plátně. Foto: Friedrich Poleross
46. Jakob van Schuppen: sv. Lukáš, po 1733 olej na plátně. Foto: Friedrich Poleross
47. Jakob van Schuppen: sv. Lukáš, detail, olej na plátně. Foto: Friedrich Poleross
48. Vídeňská dílna: Putti s hudebními nástroji, štuk. Foto: Friedrich Poleross
49. Vídeňská dílna : Znak Karla VI, zlacený štuk. Foto: Friedrich Poleross
50. Johann Michael Rottmayer: Alegorie hudby, freska nad kruchtou. Foto: Friedrich Poleross
51. Johann Michael Rottmayer: Fides, Spes, Amor, freska v chrámové kupoli. Foto: Friedrich Poleross
52. Johann Michael Rottmayer: Původní návrh fresky, převzato z Botta. Foto: archiv autora
53. Johann Michael Rottmayer: Intercessio, detail fresky. Foto: Friedrich Poleross
54. Johann Michael Rottmayer: Neřesti, detail fresky. Foto: Friedrich Poleross
55. Johann Michael Rottmayer: Tělesné skutky milosrdenství detail fresky. Foto: Friedrich Poleross
56. Adám Mánioky ?: Johann Bernhard Fischer von Erlach, olej na plátně. Foto: Friedrich Poleross

Seznam použitých pramenů a literatury

AURENHAMMER Hans: Die Karlskirche in Wien, in: Johann Bernhard Fischer von Erlach 1656 – 1723, (Katalog der Ausstellung(Graz – Wien – Salzburg – 1956/1957

AURENHAMMER Hans: Martino Altomonte, Verlag Herold Wien Munchen 1965

Baroque art in central Europe, Budapešť 1993

BETTAGNO Alessandro: Antonio Pellegrini il maestro veneto del rococo alle corti d Europa a cura di Alessandro Bettagno, Marsilia 1998

BLAŽÍČEK J. Oldřich: Ferdinand Brokof, Praha 1974

BOOT Bernard: Eine Zeichnung Johann Michael Rottmayers mit der Thema des Deckenfreskos in der Karlskirche in Wien. Franz Wagner Ed. Imagination, imago. Festschrift Kurt Rossacher zum 65 Geburstga von Kurt Rossacher und zum 10 jährigen Bestandjubiläum Salzburgerbarockmuseums, Salzburg 1983

BUBEN M. Milan: Encyklopedie Českých a Moravských klášterů, Praha 2000

COGO Bruno: Antonio Corradini scultore veneziano 1688 – 1752 libreria Gregoriana Estense 1996

CORETH Anna: Pietas Austriaca, Wien 1982

Dehio Handbuch die Kunstdenkmaller Osterreichs, Wien – Munchen 1954

DERCHAW v Joachym: Sebastiano Ricci, Heidelberg 1922

DIERICKX M: Karl I. d. Gute, in: Lexikon fur Theologie und Kirche V, zweite vollig neu bearbeitete Auflage, Freiburg 1960

Gradenza. Der Barockmaller Daniel Grann 1694 – 1757 (kat. výst) St. Polten 2007

GROSSCHNER Gabriele: Johann Michael Rottmayer in Salzburg, Salzburg 1994

GROSS Heinrich: Jahwe Lexikon fur Theologie und kirche V. zweite, vollig neu bearbeitete Auflage, Freiburg 1960

HANEL Egon: Ursprung und Schiksale der Kirche st. Carolus Borromaeus in Wien, in Gedenkschrift zum Doppel-Jubilaum der Gelubde und Pfarrkirche st. Karl Borromaeus auf der Wieden 1733 1783, Wien 1933

Hispaniarum et Indiarum rex: Zur Representation Kaiser Karls VI. als Konig in Spanien. In: Jaroli José (Hg.) Akten des Spanisch – Osterreichischen Symposium 13. – 18. Dezember 1999 in Taragona, Taragona 2000

HUBALA Erich: Johann Michael Rottmayer, Verlag Herold Wien Munchen 1981

ILG Albert: Die Fischer von Erlach, Wien 1895

- JIRIŠTĚ Jan N.: Svatojánské památky na křížovnických působištích in: Posel z Budče 1998
- KAMPER Otakar: Hudba v řádu, in: Kniha památní na sedmisetleté založení českých křížovníků s č. hv. Praha 1933
- KLAUS J: Martin Altomonte, sein Leben und sein Werk in Osterreich, Wien 1916
- KNAB Eduard: Daniel Gran, Verlag Herold – Wien – Munchen 1977
- KOHL Rudolf: Wie die prager Kreuzherren an die Karlskirche in Wien kamen, in: Mitteilungen des Vereins fur Geschichte der Deutechen in Bohmen LVII, Prag 1919
- KRONBICHLER Johann: Michael Angelo Unterberger 1695 – 1758, Salzburg 1995
- KRUMML Miloš: Kostel pražských křížovníků s červenou hvězdou ve Vídni. Historická architektura, věda, výzkum, praxe. in: Sborník k poctě Milana Pavlíka
- Kurze Geschichte und Beschreibung der k. k. Pfarrkirche zum heiligen Carl Borromaus in Wien in der Vorstadt Wieden, nebst einigen Zugen aus dem Leben des heiligen Carl Borromaus, Wien 1837
- LORENZ Willi: Die Kreuzherren mit dem roten Stern, Konigstein 1964
- LORENZ Hellmut: Barock, Wien 1999
- MALIKOVA Maria: Die Schule Georg Raphael Donners in der Slovakei. In: Mitteilungen der Osterreichischen Galerie 1973
- MATSCHKE Franz: Die Kunst im Dienst der Staatsidee Kaiser Karls VU., Walter de Gruyter – Berlin – New York 1981
- MIKLÍK Josef: Biblická archeologie, Praha 1936
- NOVOTNÝ Adolf: Biblický slovník, Praha 1956
- Nový Zákon: Praha 1989
- Od Karlova mostu č.1 roč. 1, Praha 1928
- POLLERROSS Friedrich: Docent und delectant, Architektur und Rhetorik am Beispiel von Johann Bernhard Fischer von Erlach, in: Wiener Jahrbuch fur Kunstgeschichte Band IL, Bohlau Verlag Wien – Koln – Weimar 1996
- POPELKA Liselote: Studien zur Wiener Karlskirche, in: Alte und neue Kunst, IV. Jahrgang 1955 Doppelheft ¾
- PREISS Pavel: František Karel Palko, Praha 1999
- PUČALÍK Marek: Ikonografie řádu křížovníků s červenou hvězdou, Diplomová práce na KTF v Praze, Praha 2003
- PUČALÍK Marek: Komenda řádu českých křížovníků a kostel sv. Josefa v Bratislavě (bakalářská práce na KTF v Praze), Praha 2006
- RAVIK Slavomír: O světcích a patronech, Praha 2006

- ROYT Jan: *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, Praha 1999
- SEDLMAYER Hans: *Die Schauseite der Karlskirche in Wien*, in: *Epochen und Werke II*. Munchen 1985
- SEDLMAYER Hans: *Johann Bernhard Fischer von Erlach*, Deutsche Verlags- Anstalt Stuttgart 1977
- SCHREIDEN de Piere: *Jacques von Schuppen 1670 – 1751*, in: *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte*, Band XXXV 1982
- SCHEMPER – SPARHOLZ Ingeborg: *Graubunder Stukateure in Österreich, Beiträge zur Erforschung unrer Tätigkeit in mitteleuropaischen Raum*. 1997
- SCHEMER – SPARHOLZ Ingeborg: *Der Bildhauer Lorenzo Mattielli, Die wiener Schaffensperiode 1711 – 1738. Skulptur als Medium hofischen unsakralen Repräsentation unter Kaiser Karl VI. (Habilitationsschrift an der UNI Wien)*, Wien 2003
- SCHWEWE L.: in: *Mattielli Lorenzo*, in: *Thiem – Becker. Allgemeines Lexikon der Bildende kunstler von der Antike bis zur Gegenwart 23/2*, Leipzig 1999
- STEHLÍK Miloš: *Barok v soše*, Brno 2006
- Thiem- Becker: *Jakob van Schuppen*. In: *Algemeines Lexikon der Bildenen Kunstler von der Antike bis zur Gegenwart 24/30*, Leipzig 1999
- VLNAS Vít: *Princ Evžen Savojský*, Praha 2001
- VORDEWINKLER Franz R: *Kirchen, Kloster, Pilgerwege in Österreich, Sakrales Kunstgut in Wien*, Wien 1996
- VONDRUŠKA Isidor: *Životopisy svatých*, Ladislav Kuncíř v Praze 1931
- VLČEK Pavel a kol.: *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997
- ZACHARIAS Thomas: *Joseph Emanuel Fischer von Erlach*, Verlag Herold – Wien – Munchen 1960
- ŽÁK Alfons: *Osterreichisches Klosterbuch*, Wien 1911
-
- NA SÚA, ŘA KŘ, karton č. 32, 66, 221, 222
- Neznačená kniha domácích pamětí ve Vídni
- Notata de Ecclesia Carolina – neutříděný farní archiv ve Vídni
- Liber memorabiliím parochie ad s. Carolum Borromaeum Viennae in suburbio vulgo Wieden – neutříděný farní archiv.

Iconographic programme of the St. Carolus Boromaeus cathedral in Vienna

The Rigorous Thesis deals with the iconographic programme of the St. Carolus Boromaeus cathedral in Vienna (known as Karlskirche). The author begins with the outline of the curriculum vitae of Cardinal Charles, the Archbishop of Milan, and the life of the Emperor Charles VI. It was Charles VI of Hapsburg (anglicized Habsburg) who had the monumental votive cathedral built in the capital of the monarchy as thanksgiving for the end of plague. The corner stone was laid in 1713 and in 1737 only the construction was built according to the plans Johann Bernhard Fischer of Erlach. In 1733 brought to the church were the Knights of the Cross with Red Star, Czech Order from Prague. Their task there was to conduct spiritual administration for all time and found the hospital which they did immediately in 1739. The task of the writer of the Rigorous Thesis was to elaborate the history and, mainly, the iconographic programme of the exterior and, first of all, of the interior of the House of God. He outlined there also the potential cooperation of the Knights' Fathers on the final programme of decoration. The work set as its task the extension of knowledge of that significant Baroque jewel of European architecture in the direction of revealing new facts found in the archives. It is interesting to observe the personality of Charles VI who was compared to the Old Testament king Solomon and built the new cathedral as a modification of the Old Testament Temple and, at the same time as the New Testament Temple, where sacrifices to the God are to be brought all the time for conciliation. Within these intentions of the Emperor the whole construction of the cathedral was accomplished and it reflected both in the exterior and in the interior where later stress was laid on iconography oriented at the love of the Gemini.

Holy Order of the Knights of the Cross with Red Star

Emperor Charles VI of Habsburg

Johann Bernhard Fischer von Erlach

St. Charles's Church (Karlskirche)

Saint Carolus Boromaeus